

İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İBN HACER EL-ASKALÂNÎ'NİN *NÜZHETÜ'N-NAZAR*
FÎ TAVZÎHİ NUḤBETİ'L-FİKER ŞERHİ İLE
KEMÂLEDDİN EŞ-ŞÜMÜNNÎ'NİN *NETÎCETÜ'N-*
NAZAR FÎ ŞERHİ NUḤBETİ'L-FİKER
ŞERHİNİN MUKAYESESİ

MUHAMMED ENES GÜZEL

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. BİLAL AYBAKAN

İSTANBUL, 2023

İBN HALDUN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İBN HACER EL-ASKALÂNÎ'NİN *NÜZHETÜ'N-NAZAR*
FÎ TAVZÎHİ NUḤBETİ'L-FİKER ŞERHİ İLE
KEMÂLEDDİN EŞ-ŞÜMÜNNÎ'NİN *NETİCETÜ'N-*
NAZAR FÎ ŞERHİ NUḤBETİ'L-FİKER
ŞERHİNİN MUKAYESESİ

MUHAMMED ENES GÜZEL

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. BİLAL AYBAKAN

İSTANBUL, 2023

TEZ ONAY SAYFASI

Bu tez tarafımızca okunmuş olup kapsam ve nitelik açısından, Temel İslam Bilimleri (Hadis) alanında yüksek lisans derecesini alabilmek için yeterli olduğuna karar verilmiştir.

Tez Jürisi Üyeleri

Ünvan – Ad Soyad

Kanaati

İmza

Bu tezin İbn Haldun Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından konulan tüm standartlara uygun şekilde yazıldığı teyit edilmiştir.

Teslim Tarihi

Mühür/İmza

AKADEMİK DÜRÜSTLÜK BEYANI

Bu çalışmada yer alan tüm bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu, söz konusu kurallar ve ilkelerin zorunlu kıldığı çerçevede, çalışmada özgün olmayan tüm bilgi ve belgelere, alıntılama standartlarına uygun olarak referans verilmiş olduğunu beyan ederim.

Adı Soyadı: Muhammed Enes GÜZEL

İmza:

ÖZ

İBN HACER EL-ASKALÂNÎ'NİN *NÜZHETÜ'N-NAZAR FÎ TAVZÎHÎ NUḤBETİ'L-FİKER* ŞERHİ İLE KEMÂLEDDİN EŞ-ŞÜMÜNNÎ'NİN *NETİCETÜ'N-NAZAR FÎ ŞERHİ NUḤBETİ'L-FİKER* ŞERHİNİN MUKAYESESİ

Güzel, Muhammed Enes

Temel İslam Bilimleri Yüksek Lisans

Öğrenci Numarası: 204018011

Open Researcher and Contributor ID (ORC-ID): 0000-0002-3542-0836

Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası: 10545552

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Bilal Aybakan

Haziran 2023, 99 sayfa

Hadislerin sahihini zayıfından ayırmanın metotlarını ortaya koyan hadis usulü ilmi hicri dördüncü yüzyılın ortaları itibarıyla müstakil bir alan olarak ortaya çıkmaktadır. Bu disiplin İbn Salâh'a (ö. 643/1245) kadar belirli merhalelerden geçtikten sonra İbn Salâh ile birlikte zirvesine ulaşmıştır. İbn Salâh sonrasında yazılan hadis usulü kitaplarının neredeyse tamamı İbn Salâh'a dayanmaktadır. Bu disiplinin en önemli eserlerinden biri de İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) muhtasar olarak kaleme aldığı *Nuḥbetü'l-Fiker fî Mustalahi Ehli'l-Eser* isimli eseridir. Bu esere müellifi İbn Hacer tarafından hicri 818 (1415) senesinde *Nüzhetü'n-nazar fî tavzîhi Nuḥbeti'l-fiker* isminde bir şerh yazılmıştır. Bununla birlikte, *Nuḥbetü'l-Fiker*'e İbn Hacer'den bir sene önce aralarında arkadaşlık ilişkisi bulunan Kemâleddin eş-Şümünnî (ö. 821/1421) tarafından bir şerh kaleme alınmıştır. *Nuḥbetü'l-Fiker* üzerine yazılan ilk şerh budur. *Netîcetü'n-nazar fî Şerhi Nuḥbeti'l-fiker* isimli şerhi kaleme alan Şümünnî, eserini İbn Hacer'e arz etmiştir. İbn Hacer yazılan şerhi pek beğenmemiştir ve *Nüzhe*'nin mukaddimesindeki ifade ile “evin sahibi evde olanı daha iyi bilir” diyerek kendi kitabını yine kendisi şerh etmiştir. İbn Hacer'in ve Şümünnî'nin yazdığı şerhler muhteva açısından karşılaştırıldığında aralarındaki benzerlik göze çarpmaktadır. İbn Hacer'in beğenmediğini ifade ettiği bir şerh ile benzer bir eser ortaya koyması bu iki şerh arasında mukayeseyi ve üzerine araştırma yapmayı gerekli kılmaktadır. Elde edilen bulgular neticesinde *Nüzhetü'n-nazar*'ın telif edilme sebebi ile birlikte tarihi

arka plan ve kavramsal çerçeve göz önünde bulundurularak ilk yazılan şerh ile aralarındaki münasebet konusunda bazı sonuçlar elde edilecektir. Elde edilen sonuçlar bizi İbn Hacer'in Şümünnî'nin eserini doğru istikamete koyduğunu göstermekle birlikte İbn Hacer'in kendi eserinin kendi ismiyle meşhur olmasını istediği ihtimalini de ortaya çıkarabilmektedir.

İki şerh arasındaki benzerliğin sebeplerinin ortaya konulması üzerine inşa edilen tez, giriş ve sonuç haricinde üç bölümden oluşmaktadır. Ana bölümlerden ilkinde iki eserin tanıtımı ve müelliflerinin hayatları aktarılmak suretiyle kavramsal çerçeve ve tarihi arka plan ortaya konulmaktadır. Diğer bölümlerde ise iki eserin muhteva açısından mukayesesi yapılmaktadır. İki eser arasındaki benzerlikler ve farklılıklar bizleri muhtemel sonuçlara götüren bulgular olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: İbn Hacer el-Askâlânî, Kemâleddin eş-Şümünnî, *Netîcetü'n-nazar*, *Nuḥbetü'l-Fiker*, *Nüzhetü'n-nazar*.

ABSTRACT

A COMPARISON OF IBN HAJAR AL-ASKALĀNĪ'S COMMENTARY *NUZHAT AL-NAẒAR FĪ TAWẒĪHĪ NUḤBET AL-FĪKER* and KAMĀL AL-DĪN AL-SHUMUNNĪ'S COMMENTARY *NATĪJAT AL-NAẒAR FĪ SHARḤĪ NUḤBATĪ AL-FĪKER*

Güzel, Muhammed Enes

MA in Islamic Studies

Student ID: 204018011

Open Researcher and Contributor ID (ORC-ID): 0000-0002-3542-0836

National Thesis Center Reference Number: 10545552

Thesis Supervisor: Prof. Bilal Aybakan

Haziran 2023, 99 sayfa

The science of hadith methodology, which reveals the methods of distinguishing the sahih hadith from the weak one, emerged as an independent field by the middle of the fourth century. This discipline passed through certain stages until Ibn Salāh (d. 643/1245) and reached its peak with Ibn Salāh. Almost all of the books of hadith methodology written after Ibn Salāh rely on him. One of the most important works of this discipline is surely Ibn Hajar al-Askalānī's (d. 852/1449) short work *Nuḥbet al-Fiker fī Mustalahi Ahl al-Asar*. A commentary on this work was written by its author Ibn Hajar in 818 (1415) Hijri under the title *Nuzhat al-naẓar fī tawẓīhi Nuḥbet al-fiker*. However, a year before Ibn Hajar, a commentary on *Nuḥbet al-Fiker* was written by Kamāl al-Dīn al-Shumunnī (d. 821/1421), with whom Ibn Hajar had a friendship. This is the first commentary on *Nuḥbet al-Fiker*. Shumunnī, who wrote the commentary entitled *Natījat al-naẓar fī Sharḥi Nuḥbati al-fiker*, presented his work to Ibn Hajar. Ibn Hajar did not like the commentary and commented on his own book himself, saying "the owner of the house knows better what is in the house" as stated in the introduction of *Nuzha*. When Ibn Hajar's and Shumannī's commentaries are compared in terms of content, the similarities between them stand out. The fact that Ibn Hajar produced a similar work with a commentary that he stated that he did not like make it is necessary to compare and research these two commentaries. As a result of the

findings, some conclusions will be obtained by considering the historical background and conceptual framework of the reason for the composition of *Nuzhat al-naẓar* and the relationship between it and the first commentary. The results show us that Ibn Ḥajar put al-Shumnī's work in the right direction, but they may also reveal the possibility that Ibn Ḥajar wanted his own work to be famous under his own name.

The thesis, which is built on revealing the reasons for the similarity between the two commentaries, consists of three chapters, except for the introduction and conclusion. The first chapter presents the conceptual framework and historical background by introducing the two works and the lives of their authors. In the other chapters, the two works are compared in terms of content. The similarities and differences between the two works are evaluated as findings that lead us to possible conclusions.

Keywords: Ibn Hajar al-Askālānī, Kamāl al-Dīn al-Shumunī, *Netījat al-naẓar*, *Nuḥbet al-Fiker*, *Nuzhāt al-naẓar*.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
SEMBOLLER VE KISALTMALAR LİSTESİ	x
BÖLÜM I GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Konusu ve Kapsamı	1
1.2. Çalışmanın Önemi.....	2
1.3. Araştırma Soruları	3
1.4. Çalışmanın Metodu	4
1.5. Çalışmanın Temel Kaynakları.....	5
1.6. Literatür Değerlendirmesi	5
1.7. Kavramsal Çerçeve	8
1.7.1. Hadis İlminde Şerh Edebiyatı	8
1.7.2. Hadis Usulünde Şerh Edebiyatı.....	10
BÖLÜM II NUḤBETÜ'L-FİKER, NÜZHETÜ'N-NAZAR VE NETİCETÜ'N-NAZAR ESERLERİNİN TANITIMI, ÖNEMİ VE MÜELLİFLERİNİN HAYATLARI	12
2.1. <i>Nuḥbetü'l-Fiker</i>	12
2.2. <i>Nüzhetü'n-Nazar</i>	13
2.2.1. <i>Nüzhetü'n-Nazar</i> 'ın Özellikleri	17
2.3. <i>Neticetü'n-Nazar</i>	18
2.4. <i>Nuḥbetü'l-Fiker</i> ve <i>Nüzhetü'n-Nazar</i> Üzerine Yapılmış Çalışmalar	22
2.4.1. <i>Nuḥbetü'l-Fiker</i> Üzerine Yapılmış Çalışmalar.....	23
2.4.2. <i>Nüzhetü'n-Nazar</i> Üzerine Yapılmış Çalışmalar.....	23
2.5. İbn Hacer: Hayatı ve İlmi Kişiliği	25

2.6. Kemâleddîn eş-Şümünnî: Hayatı ve İlmi Kişiliği.....	36
BÖLÜM III İKİ ESERİN MUHTEVA AÇISINDAN MUKAYESESİ	39
3.1. İki Eserin Muhteva Açısından Mukayesesi	39
3.1.1. Mütevâtir Haber	39
3.1.2. Meşhur	49
3.1.3. Azîz.....	52
3.1.4. Sahih	55
3.1.5. Hasen	65
3.1.6. Ziyâdetü's-Sikâ.....	68
3.1.7. Şâz ve Münker	72
3.1.8. Müdelles ve Mürselü'l-Hafî.....	77
BÖLÜM IV İKİ ESERİN ÜSLUP, METOT, ÖRNEKLER, GÖRÜŞLER VE TANIMLAR AÇISINDAN MUKAYESESİ.....	80
4.1. Üslup ve Metot Açısından İki Eserin Mukayesesi.....	80
4.2. Delillendirme ve Örnekler Açısından İki Eserin Mukayesesi	83
4.3. Görüşler ve Tanımlar Açısından İki Eserin Mukayesesi	87
BÖLÜM V SONUÇ.....	90
KAYNAKÇA	95
ÖZGEÇMİŞ.....	99

SEMBOLLER VE KISALTMALAR LİSTESİ

- b. İbn/Oğlu
- bk. Bakınız
- DİA Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
- Hız. Hazreti
- ö. Ölüm Tarihi
- TDV Türkiye Diyanet Vakfı
- thk. Tahkik eden
- trc. Tercüme eden
- vs. vesaire

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Konusu ve Kapsamı

Hadislerin sahihini zayıfından ayırt etmenin ilkelerini ortaya koyan hadis usulü ilmi hicri dördüncü asır itibari ile ilk müstakil eserlerini vermeye başlamıştır. İbn Salâh eş-Şehrezûrî ile en üst seviyesine ulaşan bu ilim dalının en önemli eserleri arasında İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) *Nuḥbetü'l-Fiker* isimli muhtasar eseri bulunmaktadır. Klasik ve çağdaş pek çok çalışmanın konusu olan bu eser, müellifin kendisi tarafından kaleme alınan *Nüzhetü'n-Nazar fî tavzîhi Nuḥbeti'l-fiker* şerhi ile birlikte günümüz akademisinde halen çalışmalara konu olmaktadır. Biz de bu çalışmamızda *Nuḥbe*'nin ilk şerhi *Netîcetü'n-Nazar fî Nuḥbeti'l-Fiker* ile *Nüzhetü'n-Nazar* şerhini mukayese etmek suretiyle bu literatüre katkıda bulunmaya çalışacağız.

Nuḥbe'nin ilk şerhi Kemâleddin eş-Şümünnî (ö. 821/1418) tarafından arkadaşı İbn Hacer'in talebi üzerine yazılmıştır. İbn Hacer yazılan ilk şerhi gördüğünü ifade etmektedir. Ancak İbn Hacer yazılan şerhten beğenmediğini veya yeterli görmediğini *Nüzhe*'nin mukaddimesinde “evin sahibi evde olanı daha iyi bilir” ibaresiyle dile getirmiştir. İbn Hacer'in talebesi Şemseddîn es-Seḥâvî (ö. 902/1497) bu sözün Şümünnî için söylendiğini ifade etmektedir. İbn Hacer ile Şümünnî'nin ortaya koydukları şerhler muhteva açısından benzerlikler göstermektedir. Bu benzerliklerin neden ortaya çıktığı, İbn Hacer'in beğenmediği bir şerh ile neden benzer bir metin ortaya koyduğu soruları araştırmanın esasını teşkil etmektedir. Hadis usulü tarihi açısından çok kıymetli olan *Nüzhetü'n-Nazar*'ın kaynaklarından biri olan *Netîcetü'n-Nazar* ile mukayeseli olarak okunması ve şerh yazım tarihi açısından durdukları yerlerin belirlenmesi önem arz etmektedir.

Tez, giriş ve sonuç dâhil olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümü oluşturan giriş kısmında çalışmanın konusu, önemi, araştırma soruları, tezin metodu,

kaynakları ve literatür değerlendirmesi ele alındıktan sonra iki şerh kitabının mukayese edilmesi sebebiyle hadis ilminde ve usulünde şerh edebiyatı ele alınmıştır. İki şerh eserinin mukayeseli incelendiği tezimizde bu eserlerin şerh yazım kültürü bağlamında nerede durdukları önemlidir. İkinci bölümde, tezin ana kaynakları olan *Nuḥbetü'l-Fiker*, *Nüzhetü'n-Nazar* ve *Neticetü'n-Nazar* kitaplarının tanıtımı ve hadis usulü tarihindeki önemine yer verilmiştir. Ardından bu eserlerin müellifleri olan İbn Hacer el-Askalâni ile Kemâleddin eş-Şümunnî'nin hayatı ve ilmi kişilikleri kısaca aktarılmıştır. Ayrıca bu üç eser etrafında beliren literatür aktarılmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise *Nüzhetü'n-Nazar* eserinin başlıklarından bir örneklem seçilerek iki eserin detaylı muhteva analizi yapılmıştır. Burada hadis usulünün önemli konularının yanı sıra İbn Hacer'in diğer âlimlerden ayrıştığı konular dâhil edilmiştir. İki eserin ibareleri tek tek mukayese edilmiş, benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmuştur. Devam eden bölümde ise bir önceki bölümde elde edilen bulgular ve iki kitabın genel muhtevası göz önüne alınarak üslup, metot, delillendirme, örnekler, görüşler ve tanımlar açısından genel bir değerlendirme yapılmıştır. Mukayesenin yapıldığı bölümlerde sadece bu iki kitapla iktifa edilmemiş olup diğer hadis usulü kitaplarına da müracaat edilmiştir. Sonuç bölümünde ise araştırmamızın temel sorusuna bulgular üzerinden birtakım muhtemel cevaplar ortaya konulmuştur.

1.2. Çalışmanın Önemi

Çalışma, önemini konu edindiği eserlerin hadis usulü literatüründeki kıymetli konumundan almaktadır. Hadis hâfızı olarak nitelendirilen hicri dokuzuncu yüzyıl âlimi İbn Hacer'in hadis ilimlerindeki yetkinliği ve şöhreti çalışmaya önem katmaktadır. Muhtasar eseri *Nuḥbetü'l-Fiker* ile şerhi *Nüzhetü'n-Nazar* üzerine pek çok klasik ve çağdaş çalışmalar bulunmaktadır. Bu iki eser üzerine bir inceleme yapmak önem arz etmektedir. Bununla birlikte, *Nuḥbetü'l-Fiker* üzerine yazılan ilk şerh olan ve kendinden sonraki müellifler tarafından çokça istifade edilen *Neticetü'n-Nazar*'ın üzerine akademik bir çalışma yapılmamıştır. 2009 senesinde tahkik edilen eser üzerine akademik bir çalışma olmadığı görülmüştür. Türkçe ve Arapça literatürde eserin ismi zikredilmektedir ancak müellifine nispetinde hata bulunmaktadır. Literatürdeki bu yanlış bizden önce İbrahim Gökçe 2016 senesinde yapmış olduğu yüksek lisans çalışmasında dikkat çekmektedir. Bizim çalışmamız Gökçe'nin

bulgusunu teyit eder niteliktedir.¹ Bununla birlikte çalışmamız, *Nüzhetü'n-Nazar*'ın telif edilme sebeplerini inceleme, kaynaklarını tespit etme ve şerh yazım kültürü açısından yerini belirleme gibi hususlarda farklılaşmaktadır.

Bu çalışmanın, klasik hadis usulündeki birikimimizi artırma, bir şerh kitabının ortaya çıkışını inceleme, ortaya çıkmasında dönemin siyasi, kültürel ve ilmi yapısının etkilerini inceleme noktasında faydalar sağlayacağı değerlendirilmektedir. Bu çalışmada salt muhteva analizi yaparak mukayese yapma yoluna gidilmemiştir. Yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgularla peşine düştüğümüz sorulara cevaplar aranmıştır.

1.3. Araştırma Soruları

Bu konuda araştırma yapmaya sevk eden en önemli etken İbn Hacer'in "evin sahibi evde olanı daha iyi bilir" sözü/iddiasıdır. Bu iddianın içerdiği anlamlar bizi araştırma yapmaya sevk etmiştir. Zira bu sözle İbn Hacer zımnen "kendi yazdığım eserin içinde neler olduğunu en iyi ben bilirim ve en doğru şekilde şerhini ben yaparım" demektedir. Araştırmamız, "İbn Hacer böyle bir iddia ile kaleme aldığı eserinde neden beğenmediğini ifade ettiği bir eserle benzerlikler göstermiştir?" temel sorusu üzerine yoğunlaşmaktadır. Araştırma boyunca bu sorunun cevabına götürecek bulguların ve bilgilerin ardına düşülmeye gayret edilmiştir. Dolayısıyla araştırmamızın soruları şöyle sıralanabilir:

- İbn Hacer beğenmediği bir şerh kitabı ile neden benzer bir şerh kitabı yazmıştır?
- Bu benzerliklerin keyfiyeti nedir?
- Hangi konularda benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır?
- İbn Hacer'in farklı olarak ortaya koyduğu bilgiler metnin istikametinin değiştirmiş midir?
- İki müellifin yaşadığı sosyal, siyasi ve kültürel gerçeklik İbn Hacer'in benzer bir metin yazmasında etkili olmuş mudur?
- Şümünnî'nin eserinde ortaya koyduğu bilgiler esasında kendisine mi aittir?
- İki eser şerh yazım kültürü açısından bize neler söylemektedir?

---

¹ Bk. İbrahim Gökçe, *Nuhbetü'l-fiker ve Nüzhetü'n-nazar Özelinde İbn Hacer'in Hadis Usulü Alanında Yaptığı Çalışmaların Değerlendirilmesi* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

- Bu çalışma sonuç olarak literatüre nasıl bir katkı sağlamıştır?

Çalışmada yukarıda geçen sorulara cevap aranacaktır. Elde edilen bulguların analizi neticesinde birtakım muhtemel sonuçlar zikredilecektir. Muhtemel sonuçlar ortaya konulacaktır, zira bizi kesin sonuçlara götürecek bilgilere ulaşmak imkân dâhilinde değildir.

1.4. Çalışmanın Metodu

Çalışmamızda nitel ve nicel araştırma metotları kullanılmıştır. Zira çalışma boyunca hem metin analizlerine hem de tarihsel eleştiriye yer verilmiştir. İkinci bölümde kitapların tanıtımı ve müelliflerinin hayatları ele alınmıştır. Bu bölümle araştırmaya tarihi arka plan ve kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Bir sonraki bölümde elde edilen bulguları analiz etmede bu tarihi arkaplan ve kavramsal çerçeve dikkate alınmıştır. Üçüncü ve dördüncü bölümde iki eserin muhteva analizi yapılmıştır. Bu bölümler metinlerden alınan somut ibarelerle örnekledirilmiş. Salt mukayese yapmak yerine örneklerden çıkan bulguların analizine son kısımda yer verilmiştir. Üçüncü bölümde iki eserin tüm muhtevasını derinlemesine incelemek bu çalışmanın boyutlarını aşmaktadır. Burada temsil yönü yüksek örnekleme yöntemine başvurulmuştur. Mukayese yapılırken sadece iki eser kullanılmamıştır. Bununla birlikte hadis usulüne dair diğer klasik eserler ve İbn Hacer'in hadis usulüne dair diğer eserleri de mukayeseye dâhil edilmiştir. Çalışmada Arapça ibarelerin aslı ve çoğunlukla Türkçe tercümesi beraberinde verilmiştir. Arapça ibarelerin okunmasında kolaylık sağlaması için kelimelerin hareketleri mümkün oldukça konulmuştur. Çalışmanın kapsamında olmayan bilgilere bazı yerlerde dipnotlarda işaret edilmiştir. Çalışmamızın kapsamını aşacak bilgileri almaktan oldukça uzak durulmuştur. Kitap ve âlim isimleri yazılırken Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi esas alınmıştır. Ayrıca kitap isimleri italik yazılmıştır. Dipnotlar İsnad atf sistemine göre düzenlenmiştir. Eserler ilk geçtiği yerde tam künye ile verilmiş, tekrarı halinde de kısaltılarak aktarılmıştır. Bunun yanı sıra, âlimlerin vefat tarihleri sadece ilk geçtikleri yerde hicri ve miladi olarak gösterilmiş.

1.5. Çalışmanın Temel Kaynakları

Çalışmanın en önemli iki kaynağı İbn Hacer'in *Nüzhetü'n-Nazar fî tavzîhi Nuhbeti'l-Fiker* eseri ve Kemâleddîn eş-Şümunnî'nin *Netîcetü'n-Nazar fî Nuhbeti'l-Fiker* eseridir. Bu eserler hem ikinci bölümde kitap tanıtımlarında hem de diğer bölümlerde mukayesenin öznesi olarak kullanılmaktadır. Bu eserlerle birlikte kitapların tanıtımında İbn Hacer'in *el-Mecma'u'l-Müessis li'l-Mu'cemi'l-Müfehris*'i eseri; Sehâvî'nin *el-Cevâhir ve'd-Dürer fî Tercemeti Şeyhi'l-İslâm İbn Hacer*'i ve *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-ğarni't-tâsi'* eserleri, Abdussettâr eş-Şeyh'in *el-Hâfiz İbn Hacer el-Askalânî Emîr'ul-Mu'minîne fi'l-Hadîs* çalışması, İbrahim b. Nûr Seyf'in *Nuhbetu'l-Fiker li'l-Hafız İbn Hacer Dirâsât 'anha ve'an Menhecîha* çalışması, M. Yaşar Kandemir'in DİA maddesi kaynak olarak kullanılacaktır. Şümunnî'nin hayatına dair Türkçe ve Arapça fazla kaynak bulunmadığı için daha çok *Netîcetü'n-Nazar*'ın muhakkik mukaddimesi kullanılmıştır.

Üçüncü ve dördüncü bölümlerde temel iki kaynağın yanı sıra İbn Hacer'in *en-Nüket 'alâ Kitâbi'bni's-Şalâh* eseri, İbn Salâh'ın *M'arifetü Envâ'i 'Ulûmil-Hadîs (Mukaddimetü İbni's-Salâh)* eseri, Zerkeşî'nin *en-Nüket 'alâ Mukaddimeti İbni's-Şalâh* eseri ve dahi hadis usulüne dair başka eserler kaynak olarak kullanılmıştır. Araştırmada yukarıda zikredilen birincil kaynaklarla birlikte pek çok ikincil kaynağa yer verilmiştir.

1.6. Literatür Değerlendirmesi

Araştırmalarımıza göre, Türkiye'de İbn Hacer'in hadisçiliği ve hadis usulü serleri üzerine doktora ve yüksek lisans seviyesinde yapılmış pek çok çalışmanın yanı sıra konuyla ilgili yazılmış pek çok akademik çalışma da bulunmaktadır. Diğer taraftan Türkçe literatürde Kemâleddîn eş-Şümunnî ve eseri *Netîcetü'n-Nazar fî Nuhbeti'l-Fiker* üzerine yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışmamıza konu edilen *Nuhbetü'l-Fiker* ve *Nüzhetü'n-Nazar* üzerine yapılan çalışmalar ikinci bölümde ayrı bir alt başlık altında ele alınacaktır. İbn Hacer ve eseri üzerine yapılmış çalışmalardan bazıları şunlardır:

Tezler:

- Ahmet Emin Seyhan, *İbn Hacer el-Askalani ve Fethu'l-Bari'deki Metodu* Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 1995.
- Mhd Saeed Almajid, *Hadis Usûlünde İbnü's-Salâh ve İbn Hacer Mukayesesi*, Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Tahsin Kazan, *İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1448) Hadis Usûlündeki Özgünlüğü* Malatya: İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- İbrahim Gökçe, *Nuhbetü'l-fiker ve Nüzhetü'n-nazar Özelinde İbn Hacer'in Hadis Usulü Alanında Yaptığı Çalışmaların Değerlendirilmesi* Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Betül Şimşek Öztürk, *İbn Hacer el-Askalânî'nin (v.852/1449) Hadis Usûlcülüğü* Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2007.
- Mehmet Bilen, *İbn Hacer'in Buhari'ye Yöneltilen İtirazlara Verdiği Cevaplar* Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Muhammed Emin Güller, *İbn Kutluboğa'nın Nüzhetü'n-Nazar Hâşiyesinde İbn Hacer'e Yönelttiği Tenkidler* Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- H.I. al-Othman, *A study on Ibn Hajar al-Asqalani and his work, 'An-Nukat ala Kitab Ibn al-Salah* (İngiltere: University of Birmingham, Yüksek Lisans Tezi, 200).
- Ather Shahbaz Hussain, *The Nuzhah of Ibn Hajar al-Asqalani (d. 852/1449); a Translation & Critical Commentary* (İngiltere: University of Birmingham, Doktora Tezi, 2012).
- Habeeb Rahman Ibramsa, *The development of the science of hadith: An analytical study of Ibn Hajar's contribution to the science of hadith with special reference to his "Nukhbat al-Fikr"* (Amerika Birleşik Devletleri: Temple University, Doktora Tezi, 1999).

Makale ve Kitap Bölümleri

- Mehmet Bilen, “Hadis Şarihi Olarak İbn Hacer el-Askalânî”, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 1/2 (Kasım 2009), 50-66.
- Abdullah Çelik, “Hadis Usûlü İlminde Bir Dönüm Noktası Olarak İbn Hacer el-Askalânî”, *İslâm İlim Geleneğinde İbn Hacer el-Askalânî: Bir Memlük Âlimi Portresi*, (2021), 439-471.

- Tunahan Erdoğan, “Hadis Usûlü Literatüründe Yerleşik Bir Kabulün Tenkidi: Bir İhtisâr Örneği Olarak İbn Hacer’in Nuhbetü’l-Fiker’i”, *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi* 1/1 (2016), 49-59.
- Necmi Sarı, “Hadis Usûlünün Zirve İsmi: İbn Hacer el-Askalânî”, *Asos Journal: The Journal of Academic Social Science* 5/47 (2017), 533-563.
- Talat Sakallı, “İbn Hacer-Ayni Çatışmasının Buhari Şerhlerindeki Tezahürü”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3 (1989), 347-361.
- Üzeyir Durmuş, “İmâm Birgivi’nin Risâle fi Usûli’l-Hadîs Adlı Eseriyle İbn Hacer’in Nuhbetü’l-Fiker’inin Mukâyesesi”, *Balıkesirli Bir İslam Âlimi: İmâm Birgivi*, (2019), 2/ 315-325.
- Al-Adwi al-Banoor, “The Method of Hafiz Ibn Hajar in his Book “Nuzhat al-Nazarfi Tawdih Nukhbat al-Fikar”. *Journal of Amarabac*, 6/12 (2015).
- İbrahim b. Nûr Seyf, “Nuhbetu'l-Fiker li'l-Hafız İbn Hacer Dirâsât 'anha ve'an Menheciha”, *Mecelletü'l-Câmiâtü'l-İslâmiyye*, (2004), 1/ 121-193.

Kitap

- İbn Hacer el-Askalânî, *Hadis Istılahları Hakkında Nuhbetü’l-Fiker Şerhi*, çev. Talat Koçyiğit (Ankara: AÜİF Yayınları, 1971).
- İbn Hacer el-Askalânî, *Hadis Usûlü Hadis Ehlinin Istılahları Hakkında Nuhbetü'l-Fiker Şerhi*, çev. Abdullah Samed Afaracı (Ankara, İtisam Yayınları, ts.).
- Sezai Engin-Mehmet Fatih Yalçın (ed), *İslam İlim Geleneğinde İbn Hacer el-Askalânî Bir Memlük Âlimi Portresi* (Siyer Akademi Yayınları, 2021).
- Kevin Jaques, *Ibn Hajar: (Makers of Islamic Civilization)* (Oxford University Press, 2009).
- Abdussettâr eş-Şeyh, *el-Hâfiz İbn Hacer el-Askalânî Emîr'ul-Mu'minîne fi'l-Hadîs*, (Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 1992).
- Şâkir Mahmûd Abdu'l-Mun'im, *İbn Hacer el-Askalânî Musannefâtuhû ve Dirâsetun fi Menhecihî ve Mevâridihî fi Kitâbi'l-İsâbe*, (Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1997).
- İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar fi Tavzîhi Nuhbeti'l-Fiker*, thk. Nureddin 'Itr (Şam: Dâru'l-Minhâc, 2019).
- Kemaluddin Şümunnî, *Netîcetü'n-Nazar fi Nuhbeti'l-fiker*, thk. İntisâr Kîys Muhammed Nâif al-Kîysî (Dımaşk: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 2009).

İbn Hacer el-Askâlanî ve eseri *Nüzhetü'n-Nazar* üzerine yapılmış akademik çalışmalardan bir kısmı yukarıda aktarıldığı gibidir. Literatür değerlendirmesi sonucunda *Nüzhetü'n-Nazar* ile Kemâleddîn eş-Şümünnî'nin *Netîcetü'n-Nazar*'ını mukayeseli ele alan bir çalışma görülmemiştir. Ayrıca İbn Hacer'in eserini kaynakları ve şerh literatürü açısından ele alan bir çalışma da bulunmamaktadır. Son olarak, Türkçe ve yabancı dil literatürde Kemâleddîn eş-Şümünnî ve eseri *Netîcetü'n-Nazar* üzerine eserin tahkikli neşri dışında direkt bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışmamızın literatüre bu bağlamda bir katkı sağlaması hedeflenmektedir.

1.7. Kavramsal Çerçeve

Çalışmamız iki şerh eserinin mukayesesini konu edindiği için kavramsal çerçeve olarak hadis ilminde ve usulünde şerh ve şerhçilik edebiyatı takdim edilecektir. Bu eserler şerh yazım kültürünün uzantısı olarak değerlendirilmeye alınmalıdır. Hadis ilminde ve usulünde şerh ve şerhçilik edebiyatı iki alt başlık altında incelenecektir.

1.7.1. Hadis İlminde Şerh Edebiyatı

İslam ilim tarihinde hicri 2. yüzyıl, ilimlerin tedvin edilmeye ve kitaplarda kayıt altına alınmaya başlandığı tarih olarak kabul edilmektedir. İslam ilim ve düşünce kültürünün ana/kurucu metinleri bu dönemde tabiîn ve tebeu't-tâbiîn nesilleri öncülüğünde kaleme alınmaya başlanmıştır. İlk dönemlerde farklı rivayetleri bir araya toplama, bazı usûl kaidelerini belirleme, itikadi ve fıkhi meselelere dair yorum yapma ve meseleleri tartışma etrafında belirginleşen telif kültürü daha sonraki dönemlerde mevcut muhtevayı yorumlama, çıkarımlarda bulunma ve tartışmaları genişletme yönünde bir seyir izlemiştir. İslami ilimlerin ana/kurucu metinlerini anlamak ve yorumlamak üzere seyrine başlayan bu telif faaliyeti beraberinde “şerh” literatürünü doğurmuştur. Hâşiye ve ta'lika türü eserleri de ihtiva eden şerh literatürü, temelde ana metinleri daha iyi anlama ve anlatma gayretinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.²

Hadis alanında terim manası itibariyle şerh, bir hadiste veya hadis kitabında geçen rivayetlerdeki kelimeleri ve kavramları açıklamak, izaha ihtiyaç duyulan yerleri

---

² Mesut Kaya - Sezai Engin (ed.), *İslâm İlim ve Düşünce Tarihinde Şerh Geleneği* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2020), 7.

anlaşılır kılmak, i‘rabı belirtmek ve hadisten çıkan hükümlere değinmek şeklinde kullanılmaktadır. Bu manada hadislerin ilk olarak Hz. Peygamber tarafından şerh edildiği/açıklandığı belirtilmektedir.³ Bir hadisi anlama ve yorumlama faaliyeti Hz. Peygamber sonrası dönemde de devam etmiştir. Sahabe nesli hadisleri anlaşılır kılma üzerine birtakım gayretler sarf etmişlerdir. Ancak ortaya konulan bu çaba, metni/rivayeti bizzat yorumun nesnesi kılmak üzere değil, rivayet etme işinin doğal bir sonucu olarak tezahür etmiştir. Bir başka deyişle sahabe nesli, bir hadisi rivayet ederken ortaya çıkan güçlükleri aşma, artan fetihlerle birlikte karşılaşılan yeni topluluklara hadisleri açıklama gibi birtakım sebeplerle hadisleri şerh etme ve metindeki muradı açıklama yoluna gitmiştir.⁴ Sahabe devrinden sonra hadisleri bir araya toplama faaliyetleri (tedvin) artmaya hatta devlet eliyle yürütülmeye başlanmıştır.⁵ Hicri ikinci asrın ortaları ile birlikte bir araya getirilen hadisler belirli konulara göre tasnif edilmeye başlanmıştır. Öncesinde hafızalarda bulunan rivayetlerin kayda geçirilmesi, rivayetler üzerinde düşünme, anlama ve yorumlama işinin daha sistematik hale gelmesini sağlamıştır. Bu süre zarfında hadisleri yorumlama faaliyeti hız kazanmıştır. Bir araya getirilmiş malzemenin tasnif edilmesi ve rivayetlerin bâblar altında birbirleri ile ilişkilendirmesi, hadisleri anlama ve yorumlamada yeni bir dönem açmıştır.⁶

Rivayetlerin kitaplarda kayıt altına alınması ile birlikte müstakil şerh kitaplarının ortaya çıkması için gerekli altyapı oluşmaya başlamıştır. Hicri 4. asrıyla birlikte belli başlı bir hadis kitabını esas alarak yazılan “hadis şerhi” hüviyetinde teknik eserler ortaya çıkmıştır. Böylece belli hadis kitapları üzerine şerh yazma dönemi başlamıştır. Hattâbî (ö. 388/998) öncesinde münferit rivayetleri yorumlama üzerine yoğunlaşan şerh etme faaliyeti, Hattâbî ile birlikte belirli bir hadis kitabı üzerine şerh yazma hüviyetine bürünmüştür.⁷ Hadis kitapları arasında ilk şerh edilen eserin İmam Mâlik’in

---

³ Mehmet Efendioğlu, “Şerh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 38/559.

⁴ Zişan Türcan, *Hadis Şerh Geleneği Doğuştan, Gelişimi ve Dönüşümü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 11.

⁵ Tabîin dönemi ile birlikte İslam toplumunda sahabe döneminde gerçekleşmemiş birtakım toplumsal, siyasi ve kültürel hadiseler yaşanmıştır. İslam toplumunda fitnelerin baş göstermesi, hadis uydurma faaliyetlerinin yaygınlaşması, fetihlerle genişleyen İslam topraklarının pratik ihtiyaçlarına siyaseten karşılık bulma zorunluluğu, Şîa, Hâriciler, Râfîzîler ve Kaderiyye gibi ortaya çıkan bidat fırkalara cevap verme zorunluluğu gibi sebepler hadisleri tedvin etme zarureti ortaya çıkarmıştır. Tedvin dönemi ile alakalı ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2021), 36-54.

⁶ Zişan Türcan, *Hadis Şerh Geleneği*, 17.

⁷ Zişan Türcan, *Hadis Şerh Geleneği*, 58.

(ö. 179/795) *el-Muvatta*’sı olduğu kaydedilmek ile birlikte bugünkü manada sistemli ve geniş ilk şerhin Hattâbî tarafından Buhârî’nin (ö. 256/870) *el-Câmiu’s-Sahîh*’i ile Ebû Dâvûd’un (ö. 275/889) *es-Sünen*’i üzerine yazıldığı belirtilmektedir. Böylece hadis alanının temel kitapları olan Kütüb-i Sitte’nin yanı sıra pek çok hadis kitabını şerh etme faaliyeti yaygınlık göstermeye başlamış⁸ ve temel hadis metinlerini şerh etme işi yüzyıllardır süregelen bir ilmi faaliyet olagelmıştır. Şârihler şerh ettikleri metinleri farklı metotlarla ve farklı gayelerle ele almış ve bir sonraki nesle aktarmışlardır.⁹

1.7.2. Hadis Usulünde Şerh Edebiyatı

Hadis alanında şerh yazma faaliyeti sadece temel hadis metinleri üzerinden icra edilmemiştir. Hadis ilminin en önemli alt dallarından biri olan, hadisleri ve ravilerini kabul/ret açısından ele alan¹⁰ hadis usulü ilmi de şerh yazım faaliyetinin konusu olmuştur. Bilindiği üzere hadis usulünün müstakil anlamda ilk eserleri hicri 4. asrın ikinci yarısı itibari ile kaleme alınmaya başlanmıştır. Bu manada ilk kitap Râmhürmüzî’nin (ö. 360/971) *el-Muhaddisü’l-Fâsıl* isimli eseri olarak kaydedilmektedir.¹¹ Hadis usulünün müstakil manada ilk eserinin ardından hadis usulüne dair pek çok eser yazılmıştır.¹² Bu eserler arasından İbn Hacer’in (ö. 852/1449), “*Nice kimseler onu nazmetmiş, niceleri ihtisar etmiş, nice kimseler onun üzerine müstedrek yazmış, niceleri onu kısaltmış, niceleri onun leh ve aleyhinde konuşmuştur ki bu sayılamayacak kadar fazladır.*”¹³ diye övgüde bulunduğu İbnü’s-Salâh eş-Şehrezûrî’nin *Mukaddimetü İbni’s-Şalâh* isimli eseri zikre değerlidir. Zira onun hadis usulüne yazmış olduğu eser kendinden sonraki âlimleri çokça etkilemiştir. Şerh yazma faaliyetinin yoğun olduğu bir dönemde kaleme alınan bu esere

⁸ Mehmet Efendioğlu, “Şerh”, 38/559.

⁹ İslam ilimler tarihinde hadis şerh kitaplarının ortaya çıkışı, gelişimi ve farklılaşmasına dair ayrıntılı bilgi için bk. Zişan Türcan, *Hadis Şerh Geleneği Doğuşu, Gelişimi ve Dönüşümü*, 9-59.

¹⁰ Mücteba Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 132.

¹¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü’n-Nazar fî Tavzîhi Nuhbeti’l-Fiker*, thk. Nureddin Itr (Şam: Dâru’l-Minhâc, 2019), 38.

¹² Hadis usulüne dair yazılan önemli eserler için bk. İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Usûlü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012), 18-20.

¹³ İbn Hacer el-Askalânî, *Hadis Usûlü Hadis Ehlinin İstılahları Hakkında Nuhbetü’l-Fiker Şerhi*, çev. Abdullah Samed Afaracı (Ankara: İ’tisam Yayınları, ts.), 20.

kendisinden sonra onlarca şerh, haşiye, elfiye ve ihtisar türünde çalışmalar yapılmıştır.¹⁴

Hadis usulü tarihinde önemli bir yere sahip olan İbnü's-Salâh'ın *Mukaddime'si* sonraki dönemlerde yazılan hadis usulüne dair eserlerin en önemli kaynağı olmuştur. *Mukaddime* üzerine yazılan eserler arasında Nevevî'nin (ö. 676/1277) *İrşâdü Tullâbi'l-Hakâ'ik ilâ Ma'rifeti Süneni Hayri'l-Halâ'ik* ve *et-Taqrîb ve't-Teysîr li(fi)-Ma'rifeti Süneni'l-Beşîri'n-Nezîr* isimli eserleri, İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *İhtîşârü 'Ulûmi'l-Hadîş* eseri, Irâkî'nin (ö. 806/1404) *et-Taқыîd ve'l-Îzâh limâ Uḫlika ve Uḫlika min Mukaddimeti'bni's-Şalâh* eseri, İbn Hacer'in *Nuḫbetü'l-Fiker* ve *Nüzhetü'n-Nazar* eserleri ve Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *et-Taqrîb ve't-Teysîr* üzerine yazmış olduğu *Tedribü'r-Râvî fi Şerhi Taqrîbi'n-Nevevî* isimli şerh eseri zikredilmeye değerdir.¹⁵ *Mukaddime* üzerine yazılan en önemli muhtasar eserlerden olan *Nuḫbetü'l-Fiker* üzerine müellifi tarafından kaleme alınan *Nüzhetü'n-Nazar* şerhi hadis usulü literatürü açısından oldukça önemlidir. Üzerine en fazla hâşiye ve ta'lika yazılan eserlerden biri olan¹⁶ kitabın telif edilme usulü diğer şerhlerden ayrılmaktadır. Müellifin kendi ifadesi ile şerhte takip ettiği yöntem kendisinin ortaya koyduğu bir yoldur (على ترتيب ابتكرته).¹⁷ Eser, sahip olduğu bu özellikler hasebiyle şerh literatüründe özel bir yere sahiptir. Bununla birlikte ait olduğu gelenekten ayrı düşünülmesi de doğru değildir. Bir şerh kitabı muhataba meseleyi daha anlaşılır kılmak, diğer ilimlerin alanına girildiğinde temel düzeyde açıklamalar yapmak, hükümlerin illetlerinin açıklamak ve yorum gerektiren/mecazi ifadeleri daha anlaşılır kılmak¹⁸ gibi sebeplerle yazılabilmektedir. Şerh kitaplarının kendilerine ait birtakım muhteva ve üslup farklılıkları olmasına rağmen eserler genel olarak bu çerçevede içinde kalmaktadır. Dolayısıyla bir şerh bu geleneğin bir uzantısı olarak okunmalıdır.

¹⁴ Necmeddin Şeker - Abdurrahman Kiliç, "Hadis Usulü Şerhçiliği: Süyûtî Örneği", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (27 Haziran 2022), 57; İbnü's-Salâh'ın *Mukaddime'si* üzerine yapılan çalışmalar için bk. Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, 137-151.

¹⁵ Ahmet Yücel, *Hadis Usulü* (İstanbul: İFAV, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014), 71-72.

¹⁶ *Nuḫbetü'l-Fiker* ve *Nüzhetü'n-Nazar* üzerine yapılmış hâşiye ve ta'lika türü eserler için bk. Sezai Engin, *Hadis Şerh Geleneğinde Hâşiye ve Ta'likalar* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2021), 100-123.

¹⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 40.

¹⁸ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-ẓunun 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, nşr. Kilisli Muallim Rifat, Şerefeddin Yaltkaya (İstanbul: Dâru İhyâ-i Turâsi'l-'Arabi, 1941), 1/35-36.

BÖLÜM II

NUḤBETÜ'L-FİKER, NÜZHETÜ'N-NAZAR VE NETİCETÜ'N-NAZAR ESERLERİNİN TANITIMI, ÖNEMİ VE MÜELLİFLERİNİN HAYATLARI

Bu bölümde çalışmamıza konu edilen üç eserin tanıtımı ve öneminin ardından müelliflerinin hayatları ve ilmi kişilikleri ele alınacaktır. İkinci bölümde ortaya konulan kavramsal çerçeve ve o dönemin sosyal, siyasi ve ilmi yapısı devam eden bölümlerde elde edilen bulguların değerlendirilmesinde arka plan olarak kullanılacaktır.

2.1. *Nuḥbetü'l-Fiker*

İbn Hacer el-Askalânî'nin hadis usulüne dair hicri 812 senesinde kaleme aldığı muhtasar eseri *Nuḥbetü'l-Fiker fî Mustalahi Ehli'l-Eser*, hadis usulü tarihi açısından büyük kıymeti haizdir. Kaynaklarda geçen bilgilere göre *Nuḥbetü'l-Fiker* İbnü's-Salâh'ın *Muḥaddime'si* üzerine yazılmış özet mahiyetinde muhtasar bir eserdir.¹⁹ İbnü's-Salâh'ın 65 başlıkta/nevide ele aldığı hadis usulü konularını 40 başlık/nevi daha ekleyerek ele almıştır.²⁰ İhtisar türü eserler arasında yer alan *Nuḥbe*, hadis usulüne dair konuları yeni bir tertip ve düzenle kaleme almıştır. Öyle ki sahip olduğu tertiple *Nuḥbe*, *Muḥaddime*'yi ihtisar eden bir eser olma özelliğini geride bırakmıştır ve müstakil bir eser olmuştur.²¹ Müellif, eserini kaleme alma sebebini *Nüzhetu'n-Nazar*'ın mukaddimesinde şöyle dile getirmektedir:

---

¹⁹Bk. İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Usulü*, 19; İbn Hacer el-Askalânî, *Hadis Istılahları Hakkında Nuḥbetü'l-Fiker Şerhi*, çev. Talat Koçyiğit (Ankara: AÜİF Yayınları, 1971), 12-13. M. Yaşar Kandemir, "İbn Hacer al-Askalânî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 19/523; Sezai Engin, "Hadis Literatüründe Hâşiyeler: Nuḥbetü'l-fiker ve Nüzhetu'n-Nazar Üzerine Yapılan Hâşiyeye Çalışmaları Bibliyografyası", *Hadis ve Siyer Araştırmaları Dergisi*, 2015, 1/1 80; Yücel, *Hadis usulü*, 72.

²⁰ M. M. Yaşar Kandemir, "İbn Hacer el-Askalânî", 19/523.

²¹ İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Usulü*, 19.

فسألني بعض الإخوان أن أخص له المهم من ذلك، فلخصته في أوراق لطيفة، سميتها: {نخبة الفكر في مصطلح أهل الأثر}، على ترتيب ابتكرته، وسبيل انتهجته، مع ما ضمنت إليه من شوارد الفرائد، وزوائد الفوائد.²²

Bazı dostlar benden kendileri için bu meselelerin hülâsasını çıkarmamı rica ettiler. Ben de onu küçük bir risale halinde özetledim ve “Nuḥbetü'l-Fiker fî Mustalahi Ehli'l-Eser” ismini verdim. Bu işi yaparken bazı nadir ve faydalı bilgileri onda cem ederek onu yepyeni bir yolla ve kendime has bir tertiple düzenleyip hülâsa ettim.²³

Mukaddimedede geçen “المهم من ذلك” yani “bundaki önemli şeyler” ibaresinde kastedilen mana hakkında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Talat Koçyiğit tercümesini neşrettiği kitapta bu ibarede işaret edilenin İbnü's-Salâh'ın *Muḳaddime*'si olduğu görüşündedir.²⁴ Bununla birlikte, *Nuḥbe*'nin sahip olduğu özellikler, kitap isminin içerdiği anlam, İbnü's-Salâh'ın *Muḳaddime*'sinden ayrılan tertip ve müellifin kitabı hakkında “hadis ilimleri hakkındaki muhtasarım”²⁵ şeklindeki ifadesi eserin, *Muḳaddime* üzerine yapılmış bir ihtisar değil; hadis usulünün genel konularını özetleyen muhtasar bir eser olduğu iddiasını doğurmuştur.²⁶ Eser hakkında hangi metni ihtisar ettiğiyle alakalı birtakım tartışmalar ortaya çıksa da hadis usulü tarihi açısından dönüm noktası konumunda olduğu tartışmasızdır. Müellifin kendisi tarafından yazılan *Nüzhetü'n-Nazar* şerhi ile birlikte *Nuḥbetü'l-Fiker*, üzerine en fazla şerh, haşiye ve ta'lika türü çalışmalar yapılan eserlerden biri olmuştur.²⁷

2.2. Nüzhetü'n-Nazar

İbn Hacer'in hadis usulüne dair muhtasar olarak kaleme aldığı *Nuḥbetü'l-Fiker* üzerine yazılmış en önemli şerh yine kitabın müellifine ait *Nüzhetü'n-Nazar fî tavzîhi Nuḥbeti'l-fiker* isimli eserdir. *Nuḥbe*, müellifinden önce ilk defa Kemâluddîn eş-Şümunnî tarafından hicri 817 (1414) senesinde ikmal edilen *Netîcetü'n-Nazar fî Nuḥbeti'l-Fiker*²⁸ isimli eserle şerh edilmiştir.²⁹ Yazılan ilk şerhten bir sene sonra

²² İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 40.

²³ İbn Hacer el-Askalânî, *Hadis Istılahları Hakkında Nuḥbetü'l-Fiker Şerhi*, 12.

²⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Hadis Istılahları Hakkında Nuḥbetü'l-Fiker Şerhi*, 13.

²⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *el-Mecma'u'l-Müessis li'l-Mu'cemi'l-Müfehri*, thk. Yusuf Abdurrahman el-Mar'aşlı (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1992), 3/302.

²⁶ Tunahan Erdoğan, “Hadis Usulü Literatüründe Yerleşik Bir Kabulün Tenkidi: İbn Hacer'in Nuḥbetü'l-Fiker'i”, *Turkish Academic Research Review* 1/1 (15 Aralık 2016), 57.

²⁷ Sezai Engin, *Hadis Şerh Geleneğinde Hâşiye ve Ta'likalar*, 100.

²⁸ Eser neşredilmiştir, Kemaluddin Şümunnî, *Netîcetü'n-Nazar fî Nuḥbeti'l-fiker*, thk. İntisâr Kîys Muhammed Nâif al-Kîysî (Dimaşk: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1430/2009).

²⁹ Şehâvî Şemseddîn, *el-Cevâhir ve'd-Dürer fî Tercemeti Şeyhi'l-İslâm İbn Hacer*, thk. İbrahim Bâcis Abdulmecid (Beirut: Dâru İbn Hazm, 1999), 2/678.

müellifin kendisi “evin sahibi evde olanı en iyi bilir” (صَاحِبُ الْبَيْتِ أَدْرَى بِمَا فِيهِ)³⁰ diyerek kendi kitabını şerh etmiştir. Şerhin telif sebebini müellif eserinin mukaddimesinde şöyle dile getirmektedir:

فرغَبَ إِلَيَّ ثَانِيًا أَنْ أُضَعَ عَلَيْهَا شَرْحًا يَحُلُّ رَمُوزَهَا, وَيَفْتَحُ كُنُوزَهَا, وَيُوضِّحُ مَا خَفِيَ عَلَى الْمَبْتَدِئِ مِنْ ذَلِكَ, فَأَجِيبْتَهُ إِلَى سُؤَالِهِ رَجَاءَ الْإِنْدِرَاجِ فِي تِلْكَ الْمَسْأَلِ.³¹

İkinci defa bende bir istek uyandı ve bu ilme yeni başlayanlar için gizli taraflarını açıklayan, faydalı taraflarını gösteren ve müşküllerini halleden/çözen bir şerh yazmak fikri belirdi.³²

Hadis usulüne dair meseleleri çok kısa ve öz bir biçimde ele alan *Nuḥbetü'l-Fiker*'i bu ilme yeni başlayanların (müptedilerin) daha rahat anlayabilmesi için kitaba bir şerh yazılma ihtiyacı hâsıl olmuştur. *Nuḥbe*'nin ilk şârihi Kemâluddîn eş-Şümünî'nin *Netîcetü'n-Nazar* 'ın mukaddimesinde verdiği bilgiye göre İbn Hacer'in bizzat kendisi kitabını şerh etmesini arkadaşı Şümünî'den istemiştir. Şümünî bu konuda şu ifadelerle yer vermiştir:

ولم يكن عليه شرح يستعين به الطالب, ويتوصل به إلى نيل ما فيه من المطالب, فلذلك ندبني الإمام المصنّف لشرحه... فاتدبت به مستعيناً بالله على ذلك.³³

Bu kitap üzerine yazılmış, bu ilme talip olanların başvuracağı ve kendisinden matlup olunana ulaştıracak bir şerh yoktu. Bu yüzden kitabın musannifi İmam İbn Hacer onu şerh etmekle beni vazifelendirdi... Ben de bu vazifeyi Allah'a dayanarak üstlendim.

Kemâluddîn eş-Şümünî'nin yazdığı şerhin mukaddimesinde verdiği bilgiye göre kendisinden *Nuḥbe*'yi şerh etmesini isteyen kişinin bizzat kitabın sahibi İbn Hacer olduğunu görmekteyiz. Şümünî, şerhi 817 senesinde tamamen erdirdikten sonra arkadaşına şerhi göstermiştir. İbn Hacer Şümünî'nin kendi hattıyla şerhi görmüştür.³⁴ Şümünî'ye şükranlarını sunmuştur ancak görüldüğü üzere yazılan şerhin kendi muradını tam ifade etmediğini ve kendi kitabını kendisinin şerh etmesi gerektiğini düşündüğü değerlendirilöektedir. İbn Hacer'in talebesi Sehâvî'nin (ö. 902/1497) aktardığına göre İbn Hacer'in “evin sahibi evde olanı en iyi bilir” (صَاحِبُ الْبَيْتِ أَدْرَى بِمَا فِيهِ)

³⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Nuḥbetü'n-Nazar*, 40.

³¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Nuḥbetü'n-Nazar*, 40.

³² İbn Hacer el-Askalânî, *Hadis Istılahları Hakkında Nuḥbetü'l-Fiker Şerhi*, 12-13.

³³ Kemaluddin eş-Şümünî, *Netîcetü'n-Nazar*, 51.

³⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Mecma'u'l-Müessis*, 3/302.

فيه) ibaresiyle Şümunnî kastedilmektedir.³⁵ İbn Hacer kendi kitabına bizzat kendi talebiyle yazılan ilk şerhten razı olmamış ve kendi muradına muvafık bir şerh ortaya koymak istemiştir. Bunun yanı sıra muhtasar olarak kaleme aldığı eseri *Nuḥbe*'nin şerh edilmeye, kapalı yerlerinin açılmaya ve problemler yerlerin çözüme kavuşturulmaya ihtiyaç duyulduğunu düşünmüştür. Bu düşüncenin ortaya çıkmasında bu ilme yeni başlayan müptedilerin ihtiyaçları ve etrafındaki kişilerin istek ve arzuları da etkili olmuştur.³⁶

İbn Hacer, muhtasar eseri *Nuḥbe*'de hadis usulüne dair meseleleri öz bir şekilde ele almıştır. Daha sonra muhtasar olarak kaleme aldığı eserine birtakım önemli ve gerekli ilaveler yaparak şerh etmiştir. Koçyiğit, hadisçiler tarafından bu kitabın kaynak bir eser olarak kabul görmesinin ardında bu ilavelerin olduğu görüşündedir. Ayrıca bu ilavelerin arasında İbn Salâh'ın görüşlerine muhalif olan,³⁷ İbn Salâh'ın görüşlerinin yanlış olduğunu ima eden ve hatta kimi yerde görüşlerine açıkça karşı çıkan ifadelerin bulunduğunu ifade etmektedir.³⁸

İbn Hacer, eserinin mukaddimesinde de bildirdiği üzere kitabını kendisinin ortaya koyduğu bir tertip üzerine yazmıştır. Mukaddimedede hadis usulüne dair yazılmış eserleri sıralarken İbn Salâh'ın eserinin münasip bir tertip üzerine yazılmadığını vurgulamıştır.³⁹ Bu ifadelerden hadis usulüne dair konuların tasnifinde beğenmediği bir durumun söz konusu olduğunu anlaşılmaktadır. İbn Salâh, eserinde sahih hadisin tanımı ve açıklamasıyla başlayarak “hasen”, “zayıf”, “müsned”, “muttasıl”, “tedlis” gibi isnada ve metne dair meseleleri karışık olarak ele almıştır. Buradan hareketle konular arasında tam bir münasebetin bulunmadığını söylemek mümkündür.

İbn Hacer, tasnifine daha geniş bir perspektiften bakarak her hadisin bir haber olması sebebiyle “haber” bahsiyle başlamıştır. Haberleri de bize gelmesi itibariyle isnatlarının azlığı ve çokluğuna göre taksim etmiştir. İlk olarak “mütevâtir” haberi ele alan İbn Hacer, bunun dışında kalanları da “âhâd” haber başlığı altında sırasıyla “meşhur”,

³⁵ Sehâvî Şemseddîn, *El-Cevâhir ve'd-Dürer*, 2/678.

³⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 40.

³⁷ İbn Hacer'in İbn Salâh'a “mütevâtir haber” bahsinde muhalefeti için bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 45.

³⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Hadis Istılahları Hakkında Nuḥbetü'l-Fiker Şerhi*, 13.

³⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 40.

“azîz” ve “garîb” olarak zikretmiştir. Âhâd haberleri de sıhhat ve zayıflığına göre “makbûl” ve “merdûd” olmak üzere iki kısımda ele almıştır. Makbûl haberlerin altında “sahih” ve “hasen” hadisi yine kendi aralarında derecelendirerek incelemiştir. Merdûd haberlerin altında ise ravilerin isnattan düşmesi ve ravilerin cerh edilmesine göre “zayıf” hadisleri ele almıştır.

İbn Hacer, yukarıda görüldüğü ve kendisinin de belirttiği üzere meseleleri alışlagelmişin dışında bir tertip ile ele almıştır. İbn Hacer kitabında meseleler arasında takdim-tehîr yapmakla kalmamış; usulcüler (kelamcılar ve fıkıhçılar) arasında sebr ve taksim denilen “bir konuda muhtemel seçenekleri belirleyip (hasr) ardından birer birer eleyerek (hazf) tek bir seçenek bırakma”⁴⁰ yöntemini kullanmıştır. Koçyiğit bu yöntem hakkında; “*Bu tertip, usûl-i hadise müteallik meşhur kitaplar arasında belki ilk defa görülen ve zamanımızın ilim anlayışına son derece uyan şayan-ı dikkat bir tertiptir*”⁴¹ yorumunda bulunmuştur. Hiç şüphe yok ki İbn Hacer’in ortaya koymuş olduğu kitabın ve kitaptaki yeni tertibin ilim ehline kabul gördüğünün en iyi göstergesi; sonrasında gelen âlimler tarafından asırlarca kaynak kitap olarak kullanılması ve üzerine çokça çalışma yapılmış olmasıdır.⁴²

İslam dünyasına tercüme vasıtasıyla giren ve Gazzâlî ile birlikte dini ilimlerde yaygınlık kazanan mantık ilmi, hadis usulünü de etkilemiştir. Pek çok dini ilimde mahir olan İbn Hacer, hadis usulünün konularını ele alırken mantık ilminin kaidelerinden çokça yararlanmış. İbn Hacer’in *Nüzhetü'n-Nazar* kitabı özelinde mantık ilminin hadis usulüne etkilerini inceleyen Arslan’ın çalışması bu manada önem arz etmektedir.⁴³ İbn Hacer’in yazdığı eseri incelerken mantık ilminin etkilerini dikkate almak gerekmektedir.

İbn Hacer, hadis usulünün kapsamını genişleterek kendisinden önce hadis usulünde bulunmayan, usulü fıkha dair bazı meseleleri kitabına dâhil etmiştir. Kitabının faydalarını artırmak ve hadis usulüne kapsamlı bir bakış açısı getirmek için “mütevâtir

---

⁴⁰ Tuncay Başoğlu, “Sebr ve Taksim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 36/255.

⁴¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Hadis Istılahları Hakkında Nuhbetü'l-Fiker Şerhi*, 15.

⁴² İbn Hacer el-Askalânî, *Hadis Istılahları Hakkında Nuhbetü'l-Fiker Şerhi*, 16.

⁴³Bk. Ali Arslan, “Hadis Usûlü-Mantık İlişkisi (Nüzhetü'n-Nazar Özelinde)”, *Amasya İlahiyat Dergisi* 13 (30 Aralık 2019), 115-141.

haber”, “müstefiz haber” ve “ümmetin hadisleri telakkisi” gibi başlıkları kitabına eklemiştir.⁴⁴ İbn Hacer, şerhini yazarken de meseleleri kısa (muhtasar) olarak ele almıştır.

İbn Hacer, *Nuḥbe* 'yi şerh ederken metinle şerhi iç içe geçirerek şerhi asıl metin içine katmıştır. Asıl metni belirten parantezler ortadan kaldırıldığında metnin ibaresi tek bir ibareye dönüşmektedir. Böylelikle şerh ile metin birbirinden ayrılmaz bir parça haline gelmektedir. Oysa şerh ve metni birbiri içine katarak yeni bir metin elde etmenin şerh metodu açısından zor bir yol olduğu bilinmektedir. İbn Hacer kitabının mukaddimesinde de bu durumu “gideni az bulunan bu yola girdim”⁴⁵ şeklinde ifade etmiştir.

2.2.1. *Nüzhetü'n-Nazar*'ın Özellikleri

Nüzhetü'n-Nazar'ın öne çıkan özellikleri şunlardır:

- Sahip olduğu metotla hadis usulüne yenilik ve orijinallik katmıştır. Bu orijinallik, salt öncekilerin tertip ettiği meselelerin sıralamasında değişikliğe gidilmesi değildir. Bilakis hadis usulü ilmiyle iştigal edenlere kapsamlı yeni bir tasavvur sunulmasıdır.
- İbn Hacer, şerhini büyük bir titizlikle ve kapsamlı olarak kaleme almıştır. Bu noktada takip ettiği “akli taksim” metodu kitabının kapsamlı olmasında etkili olmuştur.
- Hadis çeşitleri arasında ilgi ve alakayı kurmuş ve açıklamıştır. İbn Hacer bu meyanda “mütevâtir”, “meşhur” ve “müstefiz” haberler ile “muallak” ve “mu‘dal” haberler arasındaki ilişkiyi açıklama yoluna gitmiştir.
- İbn Hacer, kitabında ihtilaflı ve şüpheli meseleleri genişçe ele almıştır ve meselelerin özünü ortaya koymuştur. Bunlar ise kitapta öz ve yalın halde bulunmaktadır.
- Kendinden önceki müelliflerden alıntı yapmaktan geri durmuştur. Çünkü bu müellifler kitaplarının tasnifinde ve hadis çeşitlerinin tertibinde belirli bir usul takip etmemişlerdir. İbn Hacer'in bu kitabı ise dakik bir usul ortaya koymak için “sebr ve taksim” metodunu takip etmiştir. Böylece bu kitap, hadis usulüne dair meselelerin

⁴⁴ Bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 42, 46, 52.

⁴⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 40.

hepsini kapsayacak ve her konuyu belirli bir başlık altında bir araya getirecek şekilde telif edilmiştir.⁴⁶

Sahip olduğu özellikler hasebiyle İbn Hacer'in *Nüzhetü'n-Nazar*'ı hadis ilimleri musannefâtı arasında özel bir yere sahiptir. İbn Hacer'in "şâz" ve "münker" ıstılahlarında yapmış olduğu gibi terimler üzerindeki katkıları kendisinden sonraki hadis ilmiyle meşgul olmuş âlimlerce kabul görmüştür. "Makbul" haberler olan "sahih" ve "hasen" hadisleri "sahih li zâtihi – sahih li gayrihi" ve "hasen li zâtihi – hasen li gayrihi" olarak tasnif etmesi olarak tasnif etmesi bu kabildendir. Hadis ıstılahlarının tanımlanması ve istikrar bulmasında büyük bir etkisi bulunmaktadır.

İbn Hacer, kendi zamanında cârî olan hadis ilimlerine dair düşünceleri hülasa etmiştir. Bunu yaparken de geçmiş ulemanın fikirlerini baz almıştır. Hadis ilimlerinin meselelerine dair sahip olduğu geniş bilgi ve çalışmalarla bu ilme birtakım katkılarda bulunmuştur.⁴⁷ Son olarak, *Nüzhetü'n-Nazar*'ı Türkçe'ye tercüme eden Koçyiğit'in kitap hakkında ifadelerini aktarmak isabetli olacaktır. "*Netice olarak ifade etmek lazım gelirse, Nuhbetu'l-fiker şerhi, usûl-i hadîs ilminde, müellifine ait yeni görüşler ortaya koyan hacmi küçük, kıymeti büyük bir kitaptır.*"⁴⁸

2.3. *Neticetü'n-Nazar*

İbn Hacer'in muhtasar olarak kaleme aldığı *Nuhbetü'l-Fiker*'i ilk defa Kemâluddîn eş-Şümünnî bizzat kitabın müellifi İbn Hacer'in isteği üzerine şerh etmiştir. İbn Hacer'in isteğini yerine getiren Şümünnî, yazdığı şerhi arkadaşına göstermiştir. İbn Hacer hocalarını sıraladığı ve onlar hakkında geniş bilgiler verdiği *el-Mecma'u'l-mü'esses li'l-mu'cemi'l-müfehres* kitabında Şümünnî'ye ayırdığı kısımda yazılan şerhi gördüğünü ifade etmiştir.⁴⁹ Şümünnî'nin *Neticetü'n-Nazar fî Nuhbeti'l-Fiker* ismini verdiği şerh önemini *Nuhbe* üzerine yazılan ilk şerh olmaktan ve şerh ettiği kitabın

⁴⁶ Nureddin 'Itr, "Mukaddime", *Nüzhetü'n-Nazar fî Tavzîhi Nuhbeti'l-Fiker* (Şam: Dâru'l-Minhâc, 2019), 22-23.

⁴⁷ İbn Hacer'in hadis usulündeki özgünlüğüne dair bk. Tahsin Kazan, *İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1448) Hadis Usulündeki Özgünlüğü* (Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018); Betül Şimşek Öztürk, *İbn Hacer El-Askalânî'nin (v. 852/1449) Hadis Usûlcülüğü* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007).

⁴⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Hadis Istılahları Hakkında Nuhbetu'l-Fiker Şerhi*, 16.

⁴⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Mecma'u'l-Müessis*, 3/302.

kıymetinden almaktadır. Asıl metnin sahibi henüz hayatta iken kaleme alınan şerh, İbn Hacer'in döneminin uleması arasındaki yüksek konumuna muhakkak bir işarettir. Aynı zamanda şerhin kaleme alınmasında İbn Hacer'in Şümünnî'den bizzat istekte bulunması İbn Hacer'in arkadaşına olan itimadını ve saygısını göstermektedir.

İbn Hacer'in talebesi Sehâvî'nin aktardığına göre Şümünnî eserini hicri 817 (1414) senesinin Ramazan ayında tamamlamıştır.⁵⁰ Kettânî'nin (ö. 1927) aktardığı bilgiye göre *Netîcetü'n-Nazar* şerhi İbn Hacer'in oğlu Kemâluddîn Muhammed b. Ahmed b. İbn Hacer el-Asklânî tarafından yazılmıştır.⁵¹ Ayrıca DİA'da *Nuhbetü'l-Fiker*'in İbn Hacer'in oğlu Ebü'l-Meâlî Bedreddin Muhammed tarafından *Netîcetü'n-Nazar* ismiyle şerh edildiği bilgisi verilmektedir.⁵² Bununla birlikte, Mücteba Uğur da *Netîcetü'n-Nazar* 'ın İbn Hacer'in oğlu tarafından şerh edildiği bilgisine kitabında yer vermiştir.⁵³ Kitabın müellifi hakkında verilen bilgiler arasında bariz bir şekilde bir çelişki gözükmektedir. Bu çelişkiye Şâkir Mahmûd da dikkat çekmektedir. Bazı müellifler bu kitabın İbn Hacer'in oğlu Kemâluddîn tarafından yazıldığını belirtmektedir. Ancak İbn Hacer'in Ebü'l-Meâlî Bedreddin dışında bir oğlu olmadığı bilinmektedir.⁵⁴ *Netîcetü'n-Nazar* kitabının literatürde İbn Hacer'in oğluna nispetle yer almasında bir hata olduğu gözükmektedir. Bu hata da anlaşıldığı üzere Kettânî'nin kitabında yer verdiği bilgilerden kaynaklanmaktadır. Kettânî, *er-Risâletü'l-Müsteṭrafe* kitabını kaleme aldığı *Netîcetü'n-Nazar* 'ın henüz tahkikli bir neşri yapılmamıştı. *Netîcetü'n-Nazar* 'ın neşr edilmesiyle ve yazmalarının incelenmesi sonucunda kitabın Şümünnî'ye aidiyeti neredeyse kesinleşmiştir.⁵⁵ Kettânî'nin bir şekilde hatalı olarak aktardığı bilginin sonraki isimler tarafından kullanılması böyle bir yanılsa sebep olmuş olabilir. Sehâvî, Şümünnî'nin *Nuhbe*'yi şerh ettiğini hatta nazmettiğini açıkça belirtmiştir.⁵⁶ Aynı bilgiyi Kâtip Çelebi'nin (ö. 1067/1657) *Keşfü'z-Zunûn*'unda da

⁵⁰ Sehâvî Şemseddîn, *El-Cevâhir ve'd-Dürer*, 2/678.

⁵¹ Kettânî Muhammed b. Ca'fer, *er-Risâletü'l-Müsteṭrafe li-Beyâni Meşhûri Kütübî's-Sünneti'l-Müşerrefe*, thk. Muhammed el-Muntasır (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1993), 216.

⁵² M. Yaşar Kandemir, "İbn Hacer al-Askalânî", 19/515.

⁵³ Uğur, *Hadis İlimleri Edebiyatı*, 145.

⁵⁴ M. Yaşar Kandemir, "İbn Hacer al-Askalânî", 19/515; Şâkir Mahmûd Abdu'l-Mun'im, *İbn Hacer el-Askalânî Musannefâtuhû ve Dirâsetun fî Menhecihî ve Mevâridihî fî Kitâbi'l-İsâbe* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997), 1/179.

⁵⁵ Kitabın Şümünnî'ye nispeti için bk. İbrahim b. Nûr Seyf, "Nuhbetü'l-Fiker li'l-Hafız İbn Hacer Dirâsât 'anha ve'an Menhecihâ", *Mecelletü'l-Câmiâtü'l-İslâmiyye* 1/128 (2004), 174; İntisâr Kîys Muhammed Nâif al-Kîysî, "Mukaddime", *Netîcetü'n-Nazar fî Nuhbeti'l-Fiker* (Şam: Dâru'l-Minhâc, 2009), 30.

⁵⁶ Sehâvî Şemseddîn, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-ğarni't-tâsi'* (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1992), 9/75.

görmek mümkündür.⁵⁷ Bu deliller ışığında *Netîcetü'n-Nazar*'ın Kemâluddîn eş-Şümünnî tarafından yazıldığını söylemek en doğrusu olacaktır.

Müellif, şerh kitabının telif sebebini mukaddimesinde bizlere aktarmaktadır. Yukarıda başka bir münasebetle yer verdiğimiz kısmı burada tekrardan zikretmek yerinde olacaktır.

*Bu kitap (Nuhbe) üzerine yazılmış, bu ilme talip olanların başvuracağı ve matlup olunana ulaştırılacak bir şerh yoktu. Bu yüzden kitabın musannifi (İmam İbn Hacer) onu şerh etmekle beni görevlendirdi. Ben de bu işi yapmaya Allah'a dayanarak yöneldim.*⁵⁸

Müellifin açıkça söylediği üzere *Nuhbe* üzerine bir şerh yazma isteği İbn Hacer tarafından gelen talep üzerine hâsıl olmuştur. Bunun yanı sıra, eserin mukaddimesinde *Nuhbe*'nin şerh edilmesi gerektiğini belirten birkaç ibaresi yer almaktadır. Bu ibareler:

فهو وإن صغر حجمًا كُنَيْفٌ مُلِيٌّ عِلْمًا، غيرَ أَنَّ أَلْفَاظَهُ ضَاقَتْ بِمَعَانِيهِ صَدْرًا، وعلت
عبارته عن فهم المبتدئين قدرًا

*Zira o (Nuhbe), hacmi küçük olsa da ilimle dolu bir kitaptır. Ancak onun lafızları manasıyla göğsü daraltmaktadır ve ibareleri müptedilerin anlayışını aşmaktadır.*⁵⁹

Mukaddimedede verilen bu bilgiler ışığında *Netîcetü'n-Nazar*'ın İbn Hacer'in talebinin dışında *Nuhbe*'nin ibarelerinin ve anlaşılmasının zorluğu sebebiyle kaleme alındığı, kitapta bulunan bilgilerin açığa çıkması için şerhe ihtiyaç duyulduğunu görmekteyiz. Mukaddimedede yer alan “*ancak onun lafızları manasıyla göğsü daraltmaktadır ve ibareleri müptedilerin anlayışını aşmaktadır*” ibaresi, Şümünnî'nin İbn Hacer'in kitabına yönelttiği bir methetme ifadesinin yanı sıra eleştiri olarak da görülebilir. Şümünnî'nin şerh hakkında ortaya koyduğu görüşler neticesinde ve Sehâvî'nin de işaret ettiği üzere İbn Hacer; “*evin sahibi evde olanı daha iyi bilir*” diyerek kendi kitabına şerh yazma işini üstlenmiş olabilir. Şümünnî'nin asıl metin hakkında söyledikleri İbn Hacer'in kendi şerhini daha kısa ve daha belîğ yazmaya yöneltmiş olabilir.⁶⁰ Bu durumu kesin bir şekilde ortaya koymak mümkün değildir ancak Sehâvî'nin işaret ettiği ibare esas alınırsa böyle bir çıkarımda bulunulabilir.

⁵⁷ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-ẓunûn*, 2/1936.

⁵⁸ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü'n-Nazar*, 51.

⁵⁹ Kemaluddin Şümünnî, *Netîcetü'n-Nazar*, 51.

⁶⁰ İbrahim b. Nûr Seyf, “Nuhbetu'l-Fiker li'l-Hafız İbn Hacer Dirâsât 'anha ve'an Menhecîha”, 176.

Şümünnî, *Nuhbe*'yi sadece şerh etmemiştir; tashih ve tenkitlerde bulunarak metnin eksik kalan kısımlarını da tamamlamıştır. Şümünnî'nin yazmış olduğu şerh kendinden sonra gelen şarihlerin çokça istifade ettiği bir kaynak olmuştur. Bu noktada bazı müelliflerin Şümünnî'ye ait görüşleri sahibine nispet etmeden öğrencisi İbn Hacer'e nispet ettiği dikkat çekmektedir.⁶¹

Şümünnî, şerhini yazarken pek çok kaynaktan istifade etmiştir. Müellif, kendinden önceki isimlerin ortaya koyduğu görüşlere sadık kalmıştır. Konunun ehemmiyetine göre bu isimlerin görüşlerini zikretmekten geri durmamıştır. Bir müelliften görüş aktarırken harfi harfine aktarım yapmaktan ziyade genel olarak mefhumu aktarmıştır. Anlaşılması zor ibareleri kolaylaştırarak ve kapalı cümleleri açarak görüşleri aktarmaya özen göstermiştir. Ancak hocalarından yapmış olduğu nakillerde son derece titiz davranmıştır. Harfi harfine nakil yapmaya dikkat etmiştir. Bu noktada hocası Irâkî'den (ö. 806/1404) aktardıklarına hassaten dikkat etmiştir. Az da olsa naklettiği görüşlerin kaynağı müphem kalmıştır.

Şümünnî, şerhine aldığı görüşlerin kaynaklarını göstermede farklı yollar izlemiştir. Genellikle sadece görüşün sahibini zikrederken bazı durumlarda buna görüşün geçtiği kitabı da dâhil etmiştir. Çok az olarak da sadece eser ismini zikretmekle iktifa etmiştir. Şümünnî şerhini yazarken İslami ilimlerin farklı alanlarından kaynaklara müracaat etmiştir. Hadis ilimleri, sahih, müsned, sünen tarzı kitaplar, fıkıh usulü, tarih kitapları, lügatler, tabakat kitapları ve gibi pek çok kaynağa başvurmuştur.⁶²

Şümünnî'nin şerhini yazarken kullandığı metodu net bir şekilde ortaya koymak mümkün değildir ancak şerhin sahip olduğu metot hakkında genel olarak şunlar söylenebilir:

- Müellif, bazı kelimelerin manalarını açıklarken kelimenin dil bilgisi açısından özelliklerine temas etmiştir. Kelimelerin irabında problem teşkil edecek bir durum varsa bunu açıklamıştır. Aynı şekilde bazı kelimelerin vezinlerini de aktarmıştır.

⁶¹ İntisâr Kîys Muhammed Nâif al-Kîysî, "Mukaddime", 31.

⁶² İntisâr Kîys Muhammed Nâif al-Kîysî, "Mukaddime", 32.

Bununla birlikte kelimelerin kök anlamları hakkında bilgi veren açıklamalarda bulunmuştur.⁶³

- Arapça’da okunuşu tam olarak bilinmeyen “acem” kelimelerdeki harflerin hareketlerinin nasıl okunması gerektiğini belirtmiştir. Böylece metnin doğru şekilde zapt altına alarak tashiften ve tahriften korunmasını sağlamıştır.⁶⁴
- Şerhte adı geçen bu ilmin önemli şahsiyetleri hakkında açıklamalarda bulunmuştur.⁶⁵
- İbn Hacer’in hadis ilimlerine eklediği ve mütekaddim ulemanın zikretmediği “hıfz ve kitabet ile zaptın sıfatları” gibi bazı yeni neviler ortaya koymuştur.
- Şümünnî, şerhinde İbn Hacer’in işaret ettiği ancak ismini zikretmediği âlimleri belirtmiştir.⁶⁶
- Hadis ilimlerine dair meseleleri örneklerle açıklamıştır.

Netice itibariyle Kemâluddîn eş-Şümünnî’nin *Nuḥbetü’l-Fiker* üzerine bizzat müellifinin isteği üzerine kaleme almış olduğu *Netîcetü’n-Nazar fî Nuḥbeti’l-Fiker* şerhi, *Nuḥbe* üzerine yazılan ilk şerh olması hasebiyle büyük kıymeti haizdir. Ayrıca *Nuḥbe* üzerine yapılan diğer şerhlere yol göstermesi bakımından önemlidir. Son olarak, *Netîcetü’n-Nazar*’ın *Nüzhe* ile olan muhteva benzerliği de câlib-i dikkat bir noktadır.

2.4. *Nuḥbetü’l-Fiker* ve *Nüzhetü’n-Nazar* Üzerine Yapılmış Çalışmalar

İbn Hacer’in hadis usulüne dair muhtasar olarak kaleme aldığı *Nuḥbe* ve şerhi *Nüzhe* üzerine pek çok şerh, haşiye, ihtisar ve nazım türü eserler kaleme alınmıştır. Bu iki kitap etrafında oluşan literatür bir araya getirilirken büyük oranda Sezai Engin’in çalışmalarından faydalanılmıştır.⁶⁷ Bu eserlerin detaylarına girilmeksizin isimleri aşağıda zikredildiği gibidir:

---

⁶³Bk. Kemaluddin Şümünnî, *Netîcetü’n-Nazar*, 66, 73.

⁶⁴Bk. Kemaluddin Şümünnî, *Netîcetü’n-Nazar*, 208, 310, 314.

⁶⁵Bk. Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü’n-Nazar*, 119.

⁶⁶Bk. Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü’n-Nazar*, 102.

⁶⁷ Sezai Engin, “Hadis Literatüründe Hâşiyeler: Nuḥbetü’l-fiker ve Nüzhetü’n-Nazar Üzerine Yapılan Hâşiye Çalışmaları Bibliyografyası”; Sezai Engin, *Hadis Şerh Geleneginde Hâşiye ve Ta’likalar*.

2.4.1. *Nuḥbetü'l-Fiker* Üzerine Yapılmış Çalışmalar

A. Şerh Çalışmaları:

- *Netîcetü'n-Nazar fî Nuḥbeti'l-Fiker* / Kemâluddîn eş-Şümünnî (ö. 821).
- *Nüzhētü'n-Nazar fî tavzîhi Nuḥbeti'l-fiker* / İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852).
- *Ünvânu meânî Nuḥbeti'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser* / İbnu's-Sayrafî (ö. 829).
- *Netîcetü'lfiker fî şerhi Nuḥbeti'l-fiker* / Zeynu'l-Abidin el-Haddâdî'nin (ö. 952).

B. Hâşiye Çalışmaları:

- *Hâşiyetü Nuḥbeti'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser* / Gazanfer b. Ca'fer el-Kucurâtî (ö. 1003).
- *Hâşiye alâ muhtasari manzûmeti Nuḥbeti'l-fiker* / Yusuf el-Gazzî el-Medenî (ö. 1290).

C. *Nuḥbetü'l-Fiker*'in Nazımları ve Bu Nazımlar Şerh Eden Çalışmalar:

- *Nazmu Nuḥbeti'l-Fiker* / Kemâluddîn eş-Şümünnî (ö. 821).
- *Nazmu Nuḥbeti'l-Fiker*'in şerhi: *el-Âlî'r-rütbe fî şerhi Nazmi'n-Nuḥbe* / Takiyyuddin Ahmed eş-Şümünnî (ö. 872).
- *Kasabu's-sükker Nazmu Nuḥbeti'l-fiker* / Emir San'ânî (ö. 1182).
- *İsbâlu'l-matar alâ Kasabi's-sükker* / Emir San'ânî (ö. 1182).
- *Kalâidu'd-dürer alâ Netîceti'n-Nazar fî ilmi'l-eser* / İbn Himmetzâde ed-Dımaşkı (ö. 1175).
- *el-Muhtasaru min Nuḥbeti'l-fiker* / Abdülvehhab Berekât el-Ahmedî (ö. 1150).
- *İkdü'd-dürer fî şerhi Muhtasari Nuḥbeti'l-fiker* / Ebû'l-Meâli Cemaluddin el-Âlûsî'nin (ö. 1342).

2.4.2. *Nüzhētü'n-Nazar* Üzerine Yapılmış Çalışmalar

A. Şerh Çalışmaları:

- *Şerhu Nüzheti'n-Nazar* / el-Kucurâtî (ö. 998).
- *el-Yevâkît ve'd-dürer* / Abdurraûf el-Münâvî (ö. 1031).
- *İm'ânü'n-Nazar fî tadvîhi Nuḥbeti'l-fiker* / Abdurrahman es-Sindî (ö. ?).
- *Şerhu Nüzheti'n-Nazar* / Ebû Muaz Tarık b. İvadullah

B. Haşiyeye Çalışmaları:

- *el-Kavlu 'l-mübteker alâ Şerhi Nuhbeti 'l-fiker* / İbn Kutluboğa (ö. 879).
- *Hâşiyeye alâ Nüzheti 'n-Nazar fî tavnîhi Nuhbeti 'l-fiker* / İbn Ebû Şerif (ö. 906).
- *Menhu 'n-nugbe alâ Şerhi 'n-Nuhbe* / İbnü'l-Hanbelî (ö. 971).
- *Kafvu 'l-eser fî safvi ulûmi 'l-eser* / İbnü'l-Hanbelî (ö. 971).
- *Şerhu Nuhbeti 'l-fiker fî mustalahâti ehli 'l-eser* / Ali el-Kârî (ö. 1014).
- *Kazâu 'l-vatar min Nüzhetü 'n-Nazar fî tavnîhi Nuhbeti 'l-fiker* / İbrahim el-Lekânî (ö. 1041).
- *Hâşiyeye alâ Şerhi Nuhbeti 'l-fiker* / Ali el-Uchûrî (ö. 1066).
- *Hâşiyeye alâ Şerhi Nuhbeti 'l-fiker* / Sariyyuddin Molla (ö. 1069).
- *Hâşiyeye alâ Nüzheti 'n-Nazar fî tavnîhi Nuhbeti 'l-fiker* / İbrahim el-Gûrânî (ö. 1101).
- *Hâşiyeye ala hâşiyeti 'l-Kürdî ala Şerhi Nuhbe fî usûli 'l-hadis* / Kara Halil b. Hasan b. Muhammed el-Boyabâdî (ö. 1123).
- *Behcetü 'n-Nazar alâ Şerhi Nuhbeti 'l-fiker* / Ebü'l-Hasan Gulâm Hüseyin b. Muhammed Sâdık es-Sindî (ö. 1187).
- *Hâşiyeye alâ Nüzheti 'n-Nazar fî tavnîhi Nuhbeti 'l-fiker* / Mehmed Trabzonî (ö. 1200).
- *Hâşiyeye lakti 'd-dürer bi-şerhi metni Nuhbeti 'l-fiker* / Abdullah b. Hüseyin Hâtîr Semîn

C. Çağdaş Çalışmalar:

- İbn Hacer el-Askalânî, *Hadis Istilahları Hakkında Nuhbetü'l-Fiker Şerhi*, çev. Talat Koçyiğit (Ankara: AÜİF Yayınları, 1971).
- İbn Hacer el-Askalânî, *Hadis Usûlü Hadis Ehlinin Istilahları Hakkında Nuhbetü'l-Fiker Şerhi*, çev. Abdullah Samed Afaracı (Ankara, İ'tisam Yayınları, ts.).
- İbrahim Gökçe, *Nuhbetü'l-Fiker ve Nüzhetü'n-Nazar Özelinde İbn Hacer'in Hadis Usulü Alanında Yaptığı Çalışmaların Değerlendirilmesi* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016).
- *İbn Kutluboğa'nın Nüzhetü'n-Nazar Hâşiyesinde İbn Hacer'e Yönelttiği Tenkidler* (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), Muhammed Emin Güller.

- *Mehmed et-Trabzonî'nin er-Risâle fî Fenni Usûli'l-Hadîs: Hâşîye Alâ Nüzheti'n-Nazar fî Tavdîhi Nuhbeti'l-Fiker Adlı Eseri ve Hadis Usûlüne Katkısı* (Bayburt: Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), Mehmet Ali Aysan.
- “Hâşiyeler: Nuhbetü'l-fiker ve Nüzhetü'n-Nazar Üzerine Yapılan Hâşîye Çalışmaları Bibliyografyası”, *Hadis ve Siyer Araştırmaları* 1/1 (2015), 76-98.
- Ali Arslan, “Hadis Usûlü-Mantık İlişkisi (Nüzhetü'n-Nazar Özelinde)”, *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2019), 115-141, Sezai Engin.
- “Hadis Usûlü Literatüründe Yerleşik Bir Kabulün Tenkidi: Bir İhtisâr Örneği Olarak İbn Hacer'in Nuhbetü'l-Fiker'i”, *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi* 1/1 (2016), 49-59, Tunahan Erdoğan.

2.5. İbn Hacer: Hayatı ve İlmi Kişiliği

Hicri 773 senesinde doğan meşhur hadis âlimi ve hafızı İbn Hacer el-Askalânî'nin tam ismi Ahmed b. Ali b. Muhamed b. Ali b. Mahmud b. Ahmed (773–852/1372–1446)'dir. Hocasının hayatı hakkında bir eser yazan Sehâvî'nin aktardığına göre İbn Hacer'in ismi ve nesebi hakkında bazı müelliflerce farklı bilgiler verilmiştir. Ancak yukarıda geçen nesebin mutemet olduğunu ve mezkûr nesebi hocasının kitaplarında kendi hattıyla gördüğünü ifade etmektedir.⁶⁸ İbn Hacer'in “Şihâbüddîn” lakabına sahip olduğunu, Mekke kadısı Ebu'l-Fazl Muhammed b. Ahmed b.'Abdulaziz el-'Ukayli en-Nüveyrî'ye teşbihen “Ebû'l-Fazl” diye künyelendiğini aktarmaktadır.⁶⁹ Soyunun dayandığı Kinâne'ye nispetle el-Kinânî; asıl memleketi olan Filistin'in Askalân şehrine nispetle el-Askalânî; yaşadığı yer olan Mısır ve Kahire'ye nispetle el-Mısırî ve el-Kâhirî olarak anılmıştır. İbn Hacer'in ataları Askâlan şehriden Salâhaddîn-i Eyyûbî'nin orayı yıkması sebebiyle çıkmak durumunda kalmıştır.⁷⁰ Adı veya lakabı Hacer olan yedinci dedesine nispetle İbn Hacer diye meşhur olmuştur. İsmi, künyesini ve lakabını bir arada zikredince İbn Hacer'in tam ismi şöyle olmaktadır: Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhamed b. Ali b. Mahmud b. Ahmed b.

⁶⁸ Sehâvî Şemseddîn, *el-Cevâhir ve'd-Dürer*, 1/101.

⁶⁹ Sehâvî Şemseddîn, *el-Cevâhir ve'd-Dürer*, 1/102.

⁷⁰ Abdussettâr eş-Şeyh, *el-Hâfiz İbn Hacer el-Askalânî Emîr'ul-Mu'minîne fî'l-Hadis* (Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 1992), 28.

Hacer el-Kinânî el-Askalânî el-Mısırî el-Kâhirî'dir. İslam ilim tarihinde İbn Hacer el-Askâlânî künyesiyle/nisbesiyle meşhur olmuştur ve bilinmiştir.

İbn Hacer el-Askalânî, hicri 773 senesi Şaban ayının 22. günü Mısır'ın Nil kıyısındaki bir evde dünyaya gelmiştir. Sehâvî, hocasının doğduğu evin bilindiğini ve evlendikten sonra Kahire'ye taşındığını aktarmaktadır.⁷¹ O, ticaretle uğraşan varlıklı bir aileden gelmektedir. Babası Nureddin de ataları gibi ticaretle uğraşmıştır ve ayrıca ilimle iştigal etmiştir. Babasının Arapça, fıkıh, edebiyat, şiir ile uğraştığı; İmam Nevevî'nin (ö. 676/1277) *el-Ezkâr*'ına istidrâk kaleme aldığı bilinmektedir.⁷² İbn Hacer henüz 4 yaşlarındayken babasının vefat etmesinden bir müddet sonra annesinin de vefat etmesiyle yetim kalmıştır. Babası, vefatından önce oğlu İbn Hacer'i büyük tacir Zeynuddîn Ebu Bekir Muhammed b. Ali b. Ahmet el-Harrubî'ye emanet etmiştir. Harrubî, emanete güzel bir şekilde sahip çıkmıştır ve İbn Hacer'in kendini geliştirmesi noktasında elinden geleni yapmıştır.⁷³ İbn Hacer yetim kalmasına rağmen babasından ve annesinden kalan, kendisini ömür boyu refah içinde yaşatacak bir mirasa sahiptir.

İbn Hacer, ilmi hayatına erken yaşlarda başlamıştır. Pek çok hocanın tedrisatından geçmiş, farklı ilimlerle iştigal etmiştir. İlim hayatı ele alınırken İbn Hacer'in hadis ilimlerine dair tahsili ön planda tutulacaktır. Diğer ilim dallarında yazdıklarına ve okuduklarına dair bilgilerin detayına girilmeyecek, tezin maksadını aşmaması için hadis ilimleri çerçevesinde ilmi hayatı ele alınacaktır.

İbn Hacer, hadis tahsiline hıfzını tamamladıktan sonra 12 yaşlarında hâmîsi Harrubî ile birlikte Mekke'de mücavirken başlamıştır. Mekke'de kaldığı bu süre zarfında Abdullah b. Muhammed en-Neşaverî'den *Sahih-i Buhârî*'nin çoğunu, Cemaleddin İbn Zahire'den Cemmâilî'nin *Umdetü'l-Ahkâm*'ını, Ebû İshak eş-Şirâzi'den *et-Tenbih*'i, Abdülğaffâr el-Kazvîni'den *el-Havi's-Sağîr*'ini, Harîrî'den *Mülhâtü'l-İrabî*'yi, İbn Mâlik et-Tâî'den *el-Elfiyyesi*'ni, İbnu'l-Hacîb'in *el-Muhtasar*'ını ve Kâdı Beyzâvî'nin *Minhâcü'l-vüsûl* ve Irâkî'nin *el-Elfiyye* adlı eserini ezberlemiştir.⁷⁴ Harrubî'nin vefatından (787/1385) sonra ilim tahsiline üç yıl ara vermiş ve bilahere diğer hâmîsi

⁷¹ Sehâvî Şemseddîn, *el-Cevâhir ve'd-Dürer*, 1/104.

⁷² Sehâvî Şemseddîn, *el-Cevâhir ve'd-Dürer*, 1/107-108.

⁷³ Sehâvî Şemseddîn, *el-Cevâhir ve'd-Dürer*, 1/117.

⁷⁴ Sehâvî Şemseddîn, *el-Cevâhir ve'd-Dürer*, 1/122-123.

İbnü'l-Kattan es-Semennûdî'nin derslerine devam etmiştir. Hâmisinin halkasında fıkıh, usul-i fıkıh, Arap dili ve hesap gibi ilimler okumuştur. Daha sonrasında şiirle ilgilenmeye başlamıştır. Şair Muhammed b. İbrahim el-Beşteki' den istifade ederek edebî yönünü güçlendirmiştir.⁷⁵

Hicri 796 senesine gelindiğinde talebesi Sehâvî'nin tabiriyle “Allah hadis ilimlerini İbn Hacer'e sevdirdi”.⁷⁶ Bu seneden itibaren İbn Hacer hadis ilimlerine kendini adadı ve 10 sene yanında bulunacağı Zeynüddîn Irâkî'nin (ö. 806/1404) hadis derslerine başladı. Yanında 10 sene geçirdiği hocasından *el-Elfiyye* eserini ve ona yazdığı şerhi okudu. Daha sonra Irâkî'nin, İbn Salâh'ın *Mukaddime*'si üzerine yazdığı *en-Nüket 'alâ Kitâbi'bnî's-Şalâh*'ı hocasından okudu. Ayrıca Beyhakî (ö. 458/1066) ve Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *Sünen*'lerini, İmam Buhârî'nin *el-Cami'u'l-Sahîh*'ini, İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) *es-Sîre*'sini ve dahi pek çok eseri okudu ve bu eserleri okutmak üzerine icazet aldı. Hocası Irâkî, talebesine “hafız” unvanını verdi. Hocasının vefatından sonra damadı Nûrüddîn el-Heysemî'den (ö. 807/1405) *Mecma'u'z-zevâ'id* adlı eseri okudu.⁷⁷ İbn Hacer'in hayatının bu döneminde almış olduğu tedrisat, ilmi şahsiyetinin oluşmasında ilk odak noktası olmuştur.

Hocası Zeynüddîn Irâkî ile tanışmasıyla ve hadis halkasına dâhil olmasıyla birlikte hadis ilimleri İbn Hacer'in nezdinde tabiri caizse sadâret makamına yükselmiştir. Vaktinin ve telifâtının büyük bir kısmını hadis ilimlerine ayırmıştır. Bunun yanı sıra diğer ilimlerle olan iştigalini de devam ettirmiş, ilim talebiyle pek çok yolculuklar/rıhleler yapmıştır. Sehâvî, hocasının ilk rıhlesini hicri 793 yılında Mısır'ın Said bölgesinin Kûs beldesine yaptığını aktarmaktadır. Ancak hocasının bu yolculuğunda hadis semâ etmediğini belirtmektedir. Bölgenin âlimlerinden bazı isimlerle görüşmüştür ve onlardan istifade etmiştir.⁷⁸ İbn Hacer'in ikinci ilim yolculuğu İskenderiye şehrine gerçekleşmiştir. Burada Şemsüddin el-Cezerî (ö. 739/1338) ile buluşmuştur. Şemsüddin el-Cezerî, onu Şam'a yolculuk etmesi için teşvik etmiştir ve böylece İbn Hacer, Şam'a gitmiştir. İskenderiye'de âlimlerle bir araya gelmiştir ve onlardan hadis tahammül etmiştir. İskenderiye'de âlimlerden

⁷⁵ M. Yaşar Kandemir, “İbn Hacer al-Askalânî”, 19/514.

⁷⁶ Sehâvî Şemseddîn, *el-Cevâhir ve'd-Dürer*, 1/126.

⁷⁷ M. Yaşar Kandemir, “İbn Hacer al-Askalânî”, 19/514.

⁷⁸ Sehâvî Şemseddîn, *el-Cevâhir ve'd-Dürer*, 1/142.

okuduğu eserlere dair bilgileri derlediği *ed-Dürerü'l-mudıyye min feva'idil-İskenderiyye* isimli bir cüz de kaleme almıştır. İskenderiye'den sonra Hicaz'a ve Yemen'e yolculuklar yapmıştır. Taiz, Zebîd, Aden, Vâdilhasîb gibi şehirleri ziyaret ederek oranın meşhur âlimlerinden faydalanmıştır.⁷⁹ Bu ziyaretleri sırasında İbn Hacer meşhur Arap dili âlimi Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415) ile bir araya gelmiştir ve meşhur *el-Ķāmûsü'l-muĶîṭ* eserinin bir kısmını okumuştur. Aynı zamanda münâvele yoluyla rivayet etme izni almıştır.⁸⁰ Kendisi de pek çok âlime hadis rivayetinde bulunmuştur. Yemen'i yıllar sonra tekrar ziyaret eden İbn Hacer, buraya gerçekleştirdiği ikinci ziyaretinden deniz yoluyla dönüşü esnasında bindiği gemi parçalanmıştır. Bu hadisede İbn Hacer'in çok miktarda parası ve daha önemlisi çok kıymetli kitapları kaybolmuştur. Bu kitaplar arasında Mizzî'nin (ö. 742/1341) *TuĶfetü'l-eşrâf bi-ma'rifeti'l-etraf*¹ ve kendisinin istinsah ettiği pek çok eser bulunmaktadır.⁸¹

İbn Hacer, pek çok defa haccetmek ve umre yapmak için Mekke'ye gitmiştir. Bu ziyaretleri sırasında oraya benzer sebeplerle gelen âlimlerle bir araya gelmiş, bilgi alışverişlerinde bulunmuştur.⁸² Bu ziyaretlerinde birçok âlim İbn Hacer'in kitaplarını okuma ve rivayetlerini işitme fırsatı bulmuştur. Hicri 802 senesinde Bilâdüşşam'ın muhtelif beldelerine ilmi seyahatler yapmıştır. Bilindiği üzere bu seyahat 100 gün sürmüştür ve Gazze, Nablus, Remle, Kudüs, el-Halîl ve Sâlihiyye gibi ilim merkezlerinde bulunan âlimlerden istifade etmiştir. Bu seyahatlerinde pek çok kitabın icazet hakkını da almıştır. Bu seyahati sırasında okuduğu kitaplar arasında Taberânî'nin (ö. 360/971) *el-Mu'cemü'l-evsaf*'ının 3 cildi, *el-Mu'cemü'l-kebîr*'inin bir cildi ve *el-Mu'cemü's-şagîr*'inin tamamı; İbn Mende'nin (ö. 395/1005) *Ma'rifetü's-şahâbe*'si; Dârekutnî'nin *es-Sünen*'i; İbn Hibbân (ö. 354/965) ve İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Şahîh*'leri ve İbn Abdülber'in (ö. 463/1071) *el-İstî'âb*'ı gibi hadis ilminin çok önemli eserleri bulunmaktadır.⁸³ Moğolların Dımaşk'a doğru geldiği haberi yayılınca İbn Hacer hicri 803 yılında beldesi Kahire'ye geri dönmüştür. Şamlı âlimler İbn Hacer'in ilminden çokça etkilenmiş, bunun neticesinde İbn Hacer'in şöhreti daha da artmıştır.

⁷⁹ M. Yaşar Kandemir, "İbn Hacer al-Askalânî", 19/514.

⁸⁰ Sehâvî Şemseddîn, *el-Cevâhir ve'd-Dürer*, 1/148.

⁸¹ Sehâvî Şemseddîn, *el-Cevâhir ve'd-Dürer*, 1/151.

⁸² Sehâvî Şemseddîn, *el-Cevâhir ve'd-Dürer*, 1/153-156.

⁸³ Abdussettâr eş-Şeyh, *el-Hâfiz İbn Hacer el-Askalânî*, 101.

Şâban 836'da (Nisan 1433) Mısır Memlûk Sultanı el-Melikü'l-Eşref Seyfeddîn Barsbay (ö. 841/1438) ile birlikte Şâfiî kâdısı olarak Âmid'e (Diyarbakır) gitmiştir. Uğradıkları şehirlerde imlâ meclisleri kurup hadis rivâyet etmiştir. Sıbt İbnü'l-Acemî (ö. 841/1438) ve İbn Hatîb en-Nâsriyye (ö. 843/1440) ile Halep'te görüşmüştür. Daha sonra Bedreddin el-Aynî'nin (ö. 855/1451) daveti üzerine onunla Ayıntab'a (Gaziantep) gitmiştir. Aynî'ye hadis rivayetinde bulunmuştur. Burada geçirdiği süre zarfında elde ettiği bilgileri ve hatıralarını *Celebü Haleb* adlı eserinde bir araya getirmiştir.⁸⁴ İbn Hacer'in ilim talebiyle yaptığı yolculuklar, burada tanıştığı ve istifade ettiği âlimlerin isimlerini hepsini zikretmek mümkün değildir. İbn Hacer'in talebesi Sehâvî bu yolculukların detayını, İbn Hacer'in orada görüştüğü ve ilim alışverişinde bulunduğu kişilerin isimlerini hocasının hayatını ele aldığı kitabında kayda geçirmiştir.⁸⁵

Bir âlimin ilmi kişiliğini oluşturan en önemli unsurlardan biri de muhakkak kendisinden ders aldığı hocalarıdır. Yetkin hocalardan ders almak İslami İlimler tarihinde bir âlimin her daim iftihar ettiği bir durum olmuştur. İbn Hacer'in yaşadığı dönemin kendisinin iyi hocalardan ders almasında önemi büyüktür. Zira o dönemin hükümdarları ilme çok kıymet vermiş, bizzat hadis âlimlerinden rivayetler dinlemişleridir. ez-Zâhir Berkûk (ö. 801/1399), Müeyyed (ö. 824/1421) ve el-Melikü'z-Zâhir Çakmak (ö. 857/1453) gibi Memlûk hükümdarlarının bir talebe gibi fıkıh ve hadis halkalarına katıldığı bilinmektedir. Hadis imamlarına öğrencilik yapıp hadisleri senetleriyle öğrenmişlerdir. Hatta bazıları "hafız" düzeyine bile ulaşmıştır ve kendilerinden Buhârî'nin *Sahih*'i rivayet edilmiştir. Bu hükümdarlar diğer diyarlarda âlî isnat sahibi kişileri Mısır'a getirterek Mısır'da bulunan talebelerin âlî isnatlara ulaşmasında yardımcı olmuşlardır. İbn Hacer, dönemin Memlûk Sultanı Müeyyed'den hadis dinlemiş ve kendi hocaları arasında onun da hayat öyküsüne yer vermiştir.⁸⁶ Hükümdarların ve emirlerin ilme yapmış oldukları hizmetler neticesinde günümüze değin etkisini sürdüren önemli âlimler o dönem Mısır'da yetişmiş, kaleme alınan çok kıymetli eserler günümüze kadar gelme fırsatı bulmuştur. O dönemde yazılmış kitaplar günümüz kütüphanelerinde halen muhafaza edilmektedir ve İslami İlimlere hizmetini

⁸⁴ Sehâvî Şemseddîn, *el-Cevâhir ve'd-Dürer*, 1/176-177.

⁸⁵ İbn Hacer'in rihleleri için bk. Sehâvî Şemseddîn, *el-Cevâhir ve'd-Dürer*, 1/142-161.

⁸⁶ Muhammed Ebu Zehv, *Hadîs ve Hadîşçiler*, çev. Selman Başaran, M. Ali Sönmez (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016), 458-459.

sürdürmektedir. İlmî olarak parlak bir dönemde yaşayan İbn Hacer'in 55'i kadın olmak üzere 628 hocadan ders aldığı kayıt altına alınmıştır.⁸⁷ İbn Hacer, hocalarını ve okuduğu kitapları içeren iki önemli eser kaleme almıştır. Bu eserler *el-Mu'cemü'l-müfehres* ve *el-Mecma'u'l-mü'esses li'l-mu'cemi'l-müfehres*'dir. İbn Hacer *el-Mu'cemü'l-müfehres*'te okuduğu kitapları ve bu kitapları kendisine okutan hocaları; *el-Mecma'u'l-mü'esses*'te ise hocalarının hayat öykülerini, aldığı ders ve icazetleri kayıt altına almıştır. *el-Mecma'u'l-mü'esses*'te İbn Hacer'in 730 ismi zikrettiği görülmektedir. Sehâvî ise İbn Hacer'in toplamda 630 hocası olduğunu aktarmaktadır.⁸⁸ İbn Hacer'in hocaları hakkında farklı sayılar verilse de bu sayılardan anlaşılacağı üzere İbn Hacer, yoğun bir ilim tahsilinden geçmiştir. Bu yoğun tahsil hayatı sayesinde yüksek bir ilme sahip olmuş ve İslami İlimlerde müstesna bir konuma yükselmiştir. Bu noktada tezin maksadını aşmamak için burada İbn Hacer'in hadis hocalarından meşhur olanlarından bazıları zikredilecektir.

İbn Hacer'in öne çıkan hadis hocalarından bazıları şunlardır:

- Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân el-İrâkî: (ö. 806/1404): Yaşadığı dönemin en önemli hadis âlimlerinden biridir. İbn Hacer, İrâkî'nin 10 yıl yanında bulunmuştur ve ilminden istifade etmiştir. İbn Hacer'e "hafız" unvanını İrâkî vermiştir. İbn Hacer, hocasına çok güzel namaz kılması ile övgüde bulunmuştur. Hocasından pek çok kitap okumuştur. İbn Hacer'in yetişmesinde ve hadis âlimi olmasında İrâkî büyük bir öneme sahiptir.
- Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân el-Heysemî (ö. 807/1405): Heysemî, İslam tarihi alanının önemli bir âlimi olarak bilinmektedir. İbn Hacer el-Askalânî gibi birçok talebe ondan ders almıştır. İbn Hacer, İrâkî'den öğrenmek istediği ilmi birçok konuda Heysemî'nin yardımını görmüştür. İbn Hacer, Heysemî'den *Mecma'u'z-zevâ'id*, *Zevâ'idü Müsnedi Ahmed* ve Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ* eserlerinin bir kısmını okumuştur. İbn Hacer, hocasının *Mecma'u'z-zevâ'id* eserini tenkit eden bir eser kaleme almaya niyetlense de hocasının bu durumdan gücendiğini kendisine ima etmesi neticesinde hocasını üzmemek için bu çalışmadan sarf-ı nazar

⁸⁷ Abdussettâr eş-Şeyh, *el-Hâfiz İbn Hacer el-Askalânî*, 110.

⁸⁸ Sehâvî Şemseddîn, *el-Cevâhir ve'd-Dürer*, 1/240.

etmiştir. İbn Hacer, Heysemî'nin Irâkî'ye ve ailesine 56 yıl boyunca hizmet ettiğinden hayranlıkla bahsetmiştir.⁸⁹

- Ebû Hâmid Cemâleddin Muhammed b. Abdullah b. Zahîre el-Kureşî el-Mahzûmî el-Mekkî (ö. 817/1414): İbn Hacer Mekke'de mücavirken ilk hadis dersi aldığı hocasıdır. İbn Hacer, hocasının üslubunu beğendiğini ifade etmiştir.⁹⁰
- Muhammed b. Abdullah b. Zâhîre b. Ahmet b. Atiyye b. Zâhîre el-Kureşî el-Mahzûmî (751-817)

İbn Hacer, yukarıda zikredilen isimler dışında pek çok âlimden, farklı ilim dallarına dair hocalardan ders almıştır.⁹¹

İbn Hacer, önemli hocalardan ders almasının yanı sıra pek kıymetli talebeler de yetiştirmiştir. İbn Hacer'in kıymetli bir âlim olduğunu yetiştirdiği isimlere bakarak da söylemek mümkündür. En yakın talebelerinden biri olan Sehâvî, İbn Hacer'den insanların tabakalar halinde ilim öğrendiğini; babaların, oğulların, torunların, nesillerin ondan ders aldığını, ilim meclisine gidip geldiğini ve nihayetinde yetiştirdiği talebelerin her bir tarafa yayıldığını aktarmaktadır.⁹² Sehâvî'nin kayıt altına aldığı kadarıyla İbn Hacer'den ders alan kişilerin sayısı 626'dır.⁹³

İbn Hacer'in öne çıkan bazı talebeleri şunlardır:

- Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Sehâvî (ö. 902/1497): 7 yaşından itibaren İbn Hacer vefat edene kadar hocasının ilim meclisinde bulunmuştur ve yanından ayrılmamıştır. Hocasından pek çok kitap okumuştur. Hocasına çok saygı duyan Sehâvî, hocası için pek çok kitabı istinsah etmiş, bazı kitaplarını ikmal ve şerh etmiştir. Hocasının hayatını anlatan *el-Cevâhir ve'd-dürer fi tercemeti Şeyhi'l-İslâm İbn Hacer* kitabını kaleme almıştır.⁹⁴

---

⁸⁹ M. Yaşar Kandemir, "Heysemî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 17/292.

⁹⁰ Abdussettâr eş-Şeyh, *el-Hâfiz İbn Hacer el-Askalânî*, 140.

⁹¹ İbn Hacer'in hadis hocaları hakkında geniş bilgi için bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Mecma'u'l-Müessis*; Sehâvî Şemseddîn, *el-Cevâhir ve'd-Dürer*, 1/200-240; Abdussettâr eş-Şeyh, *el-Hâfiz İbn Hacer el-Askalânî*, 132-142.

⁹² Sehâvî Şemseddîn, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 2/39.

⁹³ Sehâvî Şemseddîn, *el-Cevâhir ve'd-Dürer*, 3/1064-1179.

⁹⁴ Cengiz Tomar, "Sehâvî, Şemseddin", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/313-315.

- Ebü'l-Adl Zeynüddîn (Şerefüddîn) Kâsım b. Kutluboğa b. Abdillâh es-Sûdûnî el-Cemâlî el-Mısrî (ö. 879/1474): İbn Hacer'in önemli talebelerinde biridir. İbn Hacer'den *el-İşâr bi-ma'rifeti ruvâtî'l-Âşâr* adlı eseri okurken yaptığı itirazlar hocası tarafından yerinde bulunmuştur ve mukaddimesinde buna dikkat çekmiştir. İbn Hacer'in *Nuḥbetü'l-fiker*'i üzerine yazdığı haşiyesi *Hâşiye 'alâ Şerḥi'n-Nuḥbe* önemlidir.⁹⁵
- Ebü'l-Hasen Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. Hasen er-Rubât el-Hırbevî el-Bikâî (ö. 885/1480)
- Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî İbnu'l-Hümâm (ö. 861/1457)

İbn Hacer'in pek çok talebesi vardır⁹⁶ ancak biz burada bir kaçını zikretmekle iktifa edeceğiz.

İbn Hacer el-Askalânî çok sayıda talebe yetiştirmesinin yanı sıra muhtelif alanlarda pek çok kitap telif etmiş bir âlimdir. Sehâvî, İbn Hacer'in yazdığı eserleri alfabetik olarak sıralamıştır ve 273 eser kaydetmiştir.⁹⁷ Bikâî bu sayıyı *Unvânü'z-Zamân fi Terâcimi'ş-Şüyûh ve'l-Akrân* eserinde 150⁹⁸ civarında kaydederken, Süyûtî bu sayıyı 200 civarında zikretmiştir.⁹⁹ Bunun yanı sıra İbn Hacer'e nispet edilen pek çok kitap da bulunmaktadır. Şâkir Mahmud, İbn Hacer'e nispet edilen kitap sayısını 38 olarak vermiştir.¹⁰⁰ İbn Hacer'in hadis alanında yaptığı telifatlar öne çıkmaktadır. Öyle ki onun hadis ilminin neredeyse her alanına dair kitaplarının ve çalışmalarının bulunduğu ifade edilebilir.

İbn Hacer'in hadis ilmine dair en önemli eserlerinden bazıları şunlardır:

- *Fethu'l-bârî bi-şerḥi Şahîhi'l-Buḥârî*: İbn Hacer'in *Şahîh-i Buḥârî* üzerine yazmış olduğu şerh kitabıdır. Müellifin en değerli eseri olarak kabul edilmektedir.

⁹⁵ Talat Sakallı, “İbn Kutluboğa”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 152-154.

⁹⁶ İbn Hacer'in talebeleri için bk. Sehâvî Şemseddîn, *el-Cevâhir ve'd-Dürer*, 3/1064-1179; Abdussettâr eş-Şeyh, *el-Hâfiz İbn Hacer el-Askalânî*, 300-318.

⁹⁷ Sehâvî Şemseddîn, *el-Cevâhir ve'd-Dürer*, 2/659-698.

⁹⁸ İbrahim b. Hasan el-Bikâî, *Unvânü'z-Zamân fi Terâcimi'ş-Şüyûh ve'l-Akrân*, thk. Hasan Habeşi (Kahire: Dâru'l-Kütübi ve'l-vesâiki'l-Kavmiyye, 2001), 141.

⁹⁹ Celâluddîn es-Süyûtî, *Nazmu'l-İkyân fi 'Ayâni'l-'Ayân*, thk. Philip Hitti (New York: el-Matb'atu'l-Sûriyyetu'l-Emerikiyyu, 1927), 46-50.

¹⁰⁰ Şâkir Mahmûd Abdu'l-Mun'im, *İbn Hacer el-Askalânî Musannefâtuhû ve Dirâsetun*, 1/386-398; M. Yaşar Kandemir, “İbn Hacer al-Askalânî”, 19/530.

- *Hedyü's-sârî: Fethü'l-bârî*'nin mukaddimesidir. *Şahîh-i Buhârî* hakkında gerekli bilgileri ihtiva eden bir bölümdür.
- *el-Cem' beyne's-Şahîhayn*: Hem Buhârî hem Müslim'in *el-Câmi'u's-şahîh*'lerinde bulunan hadisleri bir araya getiren bir kitaptır.
- *Taglîku't-talîk: Şahîh-i Buhârî*'de bulunan merfû, mevkuf ve maktû bütün ta'liklerin isnatlarını ve Buhârî'nin "tâbeahû fülân" veya "revâhü fülân" diye aktardığı rivayetlerin muttasıl senetlerini ihtiva eden ve alanın ilk ürünü kabul edilen bir kitaptır.
- *el-Kavlü'l-müsedded fi'z-zebbi'an Müsnedi Ahmed*: Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *el-Müsned*'inde mevzu olarak ileri sürülen 15 hadisin mevzu olmadığını ispat eden bir kitaptır.
- *Nuḥbetü'l-fiker ve Nüzhetü'n-Nazar fi tavzîhi Nuḥbeti'l-fiker*: İbn Hacer'in hadis usulüne dair en önemli eserleri. Bu eserlerin tanıtımı daha önceden yapılmıştı.
- *el-İşâbe fi temyîzi's-şahâbe*: 12.300 kadar biyografiyi marifü's-sahâbe edebiyatının en önemli eserlerinden biridir.
- *Tehzîbü't-Tehzîb*: Mizzî'nin Kütüb-i Sitte râvilerine dair *Tehzîbü'l-Kemâl fi esmâ'i'r-ricâl*'ini ihtisar eden ve ilavelerde bulunulan kitaptır.
- *Takrîbü't-Tehzîb*: *Tehzîbü't-Tehzîb*'in muhtasarı hüviyetinde bir eserdir. Pek çok eserin râvilerine dair kısa biyografiler içermektedir. Sonunda kadınlara dair bir bölüm de yer almaktadır.
- *el-Mecma'u'l-mü'esses li'l-mu'cemi'l-müfehres*: Bu kitabın tanıtımı yukarıda geçmişti.

İbn Hacer'in hadis alanında yazmış olduğu eserlerden sadece birkaçını burada zikredebildik. Bu eserler dışında İbn Hacer'in hadis ilmine ve diğer ilimlere dair çok kıymetli eserleri bulunmaktadır.¹⁰¹

İbn Hacer el-Askalânî pek çok görevde bulunmuştur. Müderrislik, kadılık, müftilik, vaizlik, kütüphane muhafızlığı gibi mansıbları üstlenmiştir. İbn Hacer, hadis imlâ etmeye hicri 808 senesinde başlamış ve ömrünün sonuna kadar bu vazifeyi devam ettirmiştir.¹⁰² İbn Hacer, hicri 806 senesinde Şeyhûniyye medresesinde, 809 senesinde ise Mahmudiyye medresesinde hadis müderrisliğine getirilmiştir. 812-819 yılları

¹⁰¹ İbn Hacer'in eserlerinin detayı için bk. M. Yaşar Kandemir, "İbn Hacer al-Askalânî", 19/517-530; Sehâvî Şemseddîn, *el-Cevâhir ve'd-Dürer*, 1/659-698.

¹⁰² Abdussettâr eş-Şeyh, *el-Hâfiz İbn Hacer el-Askalânî*, 254.

arasında el-Cemâliyye el-Müstecidde medresesinde hadis müderrisliği görevini ifa etmiştir. Daha sonra 833'te İbn Tolun Camii'nde, 836'da Dımaşk seyahatinde Eşrefiyye Dârulhadisi'nde ve vefatından önce Zeyniyye medresesinde hadis okutmuştur. İbn Salâh ile inkırâza uğrayan imlâ meclislerini tekrardan akdetmiş ve bu geleneği devam ettirmiştir.¹⁰³ İbn Hacer 811 senesinden vefatına kadar Dâru'l-adl'de Şâfiî mezhebine göre fetva verme görevini üstlenmiştir. Uzun yıllar kendisine teklif edilen ancak ısrarla reddettiği baş kadılık görevini 827 yılında kabul etmiştir. Bu yılda Mısır Şâfiî baş kadısı olmuştur. Çeşitli sebeplerden yedi defa bu görevden azledildiği ancak her seferinde haklı bulunarak görevine iade edildiği aktarılmaktadır.¹⁰⁴

O dönemde devlet kadrolarında mansıb elde etmek âlimler arasında rekabete yol açabiliyordu. Devlet yöneticileri meşruiyetlerini sağlamak için ulemayı yanlarında bulunduruyordu. Âlimler, yönetici sınıf ile halk arasında aracı bir rol oynuyordu ve sosyal hayatın tanzim edilmesinde büyük bir etkiye sahipti. Hatta bazı mutasavvıfların yöneticiler üzerinde bile etkiye sahip olduğu bilinmektedir.¹⁰⁵ Âlimlerin devlet tarafından tahsis edilen kadrolarda görev alırken birbirleri ile rekabet etmesi doğal bir durumdur. İbn Hacer ile Veliyyüddin es-Seftî, Muhammed b. Ataulah el-Herevî, Şemseddin el-Hirmâvî ve Muhammed b. İsmail el-Venâî gibi âlimlerin arasından müderrislik ve baş kadılık görevleri sebebiyle rekabet ortaya çıktığı ve İbn Hacer'in kendisine yöneltilen itirazlara cevaben bir eser kaleme aldığı bilinmektedir.¹⁰⁶ Bu meyanda İbn Hacer ile Hanefî kâdılkudâtı Bedreddin el-Aynî arasındaki rekabet meşhurdur. Aynî, İbn Hacer'i makam ve menfaat için sultana boyun eğmekle suçlamıştır ve bu durumun sahip olduğu ilmin itibarına yakışmadığını belirtmiştir. Ancak İbn Hacer'in devlet görevlerinden ve yüksek makamlardan uzun yıllar boyunca uzak kaldığı ve geri çevrilmesi zor teklifleri reddettiği bilinmektedir. İki âlim arasındaki ihtilafın bir vechesi de *Sahih-i Buhârî*'ye yazdıkları şerh kitaplarında tebarüz etmektedir. İbn Hacer'in *Fethu'l-bârî*'yi 817 senesinde; Aynî'nin ise *'Umdetü'l-kârî*'yi 820 senesinde yazmaya başladığı bilinmektedir. Aynî eserini yazarken *Fethu'l-bârî*'den istifade etmiştir ancak bazı tenkitlerde de bulunmuştur. İbn Hacer, eserine yöneltilen eleştirilere *el-İstinşâr 'ale't-tâ'ini'l-mi'sâr* ve *İntikâdü'l-*

¹⁰³ M. Yaşar Kandemir, "İbn Hacer el-Askalânî", 19/515.

¹⁰⁴ M. Yaşar Kandemir, "İbn Hacer el-Askalânî", 19/515-; Sehâvî Şemseddîn, *el-Cevâhir ve'd-Dürer*, 1/600-605.

¹⁰⁵ İsmail Yiğit, "Memlükler", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2004), 97.

¹⁰⁶ M. Yaşar Kandemir, "İbn Hacer al-Askalânî", 19/516.

i 'tirâz eserleri ile cevap vermiştir.¹⁰⁷ İbn Hacer ile Aynî arasındaki rekabete birbirlerine yazdıkları şiirler de örnek olarak verilebilir. Müeyyediyye medresesinin minaresinin yıkılmasının ardından aralarında şiirsel bir tartışma cereyan etmiştir. Zira minaresi yıkılan medresede Aynî müderrislik yapmaktadır. İbn Hacer yazdığı şiirde¹⁰⁸ medresenin minaresini tasvir ettikten sonra eğik minarenin şöyle söylediğini ifade etmiştir: "Benim yıkılmama "el-'ayn'dan"¹⁰⁹ daha zararlı bir şey yoktur.¹¹⁰ Yani minareye göz (Ayn) değdiğini ima ederek Aynî'ye tarizde bulunmuştur. Aynî, cevaben yıkılan minarenin Allah'ın takdiri ile olduğunu; bazılarının vehmettiği gibi göz (ayn) değmesi ile değil taşın (Hacer'in) yerinden oynaması ile olduğunu söylemiştir.¹¹¹ Bu örnekte de görüldüğü üzere Memlûk toplumunda âlimler arasında bu ve benzeri tartışmalar bulunmaktaydı. İbn Hacer'in muasırları ile ilişkisinde bir takım rekabetlerin belirleyici olabildiği bu örnekler üzerinden de ulaşılabilmektedir.

Hayatının büyük bir bölümünü hadis ilimlerine adayan İbn Hacer, hadis ilminde kaleme aldığı eserlerle kilometre taşı olmuştur. İbn Hacer'in hadis usulü ıstılahlarına dair ortaya koyduğu efrâdını cami ağyarını mani tarifler ve bu ilmin ıstılahlarına dair açıklamalar çığır açar nitelikte karşılık bulmuştur. Ayrıca hadis ıstılahlarına dair ortaya koyduğu tercihler kendisinden sonra gelenler için yol gösterici olmuştur. Bunun yanında İbn Hacer, hadis usulüne özellikle *Nuḥbetü'l-fiker* ve *Nüzhetü'n-Nazar* eserleri ile yeni bir soluk getirmiştir. Mantık ilminin olanaklarını hadis usulüne uygulamakla (sebr ve taksim metodu) yeni bir taksimat ortaya koymuştur. Hadis ilimlerinin nevelerine birtakım yeni neveler ve terimler kazandırmıştır.¹¹² İbn Hacer'in bir eseri incelendiğinde yaşamış olduğu dönem, ilmi kişiliği, ders almış olduğu hocalar, yetiştirdiği talebeler, ifa ettiği görevler, muasırları ile ilişkileri ve dahi pek çok unsur göz önünde bulundurulmalıdır. Bu tezde yapılacak mukayeselerde bu unsurları göz önünde bulundurmak bizi doğru sonuca ulaştırmada önem arz

¹⁰⁷ M. Yaşar Kandemir, "İbn Hacer al-Askalânî", 19/516.

¹⁰⁸ Şiirin Arapçası: مَنَارَتُهُ بِالْحُسْنِ تَزْهُوُ وَبِالرَّيْنِ بِجَامِعِ مَوْلَانَا الْمُؤَيَّدِ رَوْتَقُ
تَقَوْلُ وَقَدْ مَالَتْ عَلَيْهِمْ تَمَهَّلُوا فَلَيْسَ عَلَى هَدْمِي أَضْرٌ مِنْ "العَيْنِ"

¹⁰⁹ Celâluddîn es-Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât fi ṭabaḳâti'l-luğaviyyîn ve'n-nuḥât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim (Halep: Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1964), 276.

¹¹⁰ Şiirin Arapçası: مَنَارَةُ كَعْرُوسِ الْحَسَنِ إِذْ جَلِيَتْ وَهَدَمَهَا بِقَضَاءِ اللَّهِ وَالْقَدْرِ
قَالُوا أَصِيبَتْ بَعِينٍ قَلَّتْ غَلَطٌ مَا أَوْجِبُ الْهَدْمَ إِلَّا خَسَةَ الْحَجَرِ

¹¹¹ Celâluddîn es-Süyûtî, *Hüsnü'l-muḥâdara fi aḥbâri Mısır ve'l-Kâhire*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim (Halep: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, 1967), 2/272.

¹¹² Necmi Sarı, "HADİS USÛLÜNÜN ZİRVE İSMİ: İBN HACER el-ASKALÂNÎ", *The Journal of Academic Social Science* 47/47 (26 Ağustos 2019), 550.

etmektedir. Hicri 852 (1449) yılında vefat eden İbn Hacer el-Askalânî, ardından hadis ilmine hizmet eden pek çok eser ve talebe bırakmıştır. Terekesinde bıraktıkları ile hala günümüz akademisinde çokça istifade edilen ve eserleri üzerine çalışmalar yapılan bir hadis âlimi olmuştur.

2.6. Kemâleddîn eş-Şümünnî: Hayatı ve İlmi Kişiliği

Tam ismi Kemâluddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Hasen b. Ali b. Yahyâ b. Muhammed b. Halefillah b. Halîfe et-Temîmî, ed-Dârî, eş-Şümünnî, el-Kostantinî,¹¹³ el-Mâlikî, el-İskenderî, el-Kâhirî'dir.¹¹⁴ Şümünnî, hicri 766 senesinin başlarında İskenderiye'de doğmuştur.¹¹⁵ Mağrib asıllıdır. Henüz beş yaşındayken 771 yılında babasını kaybetmiş ve yetim büyümüştür. Küçük yaştan itibaren ilme ve ilim talebine meraklı biri olduğu bilinmektedir. Yaşadığı şehir olan İskenderiye'deki âlimlerden istifade etmiştir. Ayrıca pek çok hocadan ders almış ve icazetlerine nail olmuştur. Sözelimi Bahâuddîn ed-Demâminî (ö. 795) ve Tâcuddîn İbn Mûsâ gibi âlimler İskenderiye'de ders aldığı hocaları arasında zikredilmiştir.¹¹⁶ Şümünnî'nin fıkıh ve usulünde önemli bir ilme sahip olduğu aktarılmaktadır.¹¹⁷ Hadis ilminde de ilerlemiş ve bu ilimde bazı mühim kitaplar kaleme almıştır. Daha sonra Kâhire'ye yerleşmiş ve buradaki pek çok meşhur âlime öğrencilik yapmıştır. O dönemde yetişen âlimlerin bir şekilde Kâhire'de yaşamış olması veya oradaki isimlerden muhakkak ders almış olması Kâhire'nin önemli bir ilim merkezi konumunda olduğuna bir işarettir. Benzer şekilde devrinin önemli diğer simaları gibi Şümünnî de Kâhire'deki âlimlerden istifade etmiştir.

Bu isimlerden bazıları şunlardır:

- Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-Zerkeşî eş-Şâfî (ö. 794/1392)
- Bahâuddîn ed-Demâminî (ö. 795)
- Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdirrahmân el-İrâkî (ö. 806)

---

¹¹³ Konstantin, Cezayir'de bulunan bir şehirdir. İstanbul'un eski adı "Konstantiniyye" ile karıştırılmamalıdır.

¹¹⁴ İntisâr Kîys Muhammed Nâif al-Kîysî, "Mukaddime", 21.

¹¹⁵ Sehâvî Şemseddîn, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, 9/74.

¹¹⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Mecma'u'l-Müessis*, 3/301; Sehâvî Şemseddîn, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, 9/75.

¹¹⁷ Sehâvî Şemseddîn, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, 9/75.

Şümünnî'nin sahip olduğu ilimden ötürü pek çok öğrenci kendisinden ders almak için yanına gelmiştir.

Talebelerinden bazıları şunlardır:

- Oğlu Takiyyuddîn eş-Şümünnî (ö. 872)
- Şemsüddîn es-Sehâvî (ö. 902)

İbn Hacer el-Askalânî ile Şümünnî arasında hoca-talebe ilişkisinden ziyade arkadaşlık ilişkisi olduğunu görmekteyiz. Zira İbn Hacer, Şümünnî'den “arkadaşım” diye bahsetmektedir.

Şümünnî, Cemâliyye medresesi ilk açıldığında müderrislik görevini üstlenmiştir. Hadis talebeleri bu medreseye ilim tahsili için geliyorlar idi ancak 819 senesinde bu medresede ders verilmemeye başlandı.¹¹⁸ Bunun üzerine Şümünnî evine döndü ve hasta olana kadar hadis dersleri vermeye devam etti. O, hicri 25 Rebû'l-evvel 821 senesinde vefat etmiştir ve cenaze namazı el-Ezher'ş-Şerîf Camii'nde kılınmıştır.

Şümünnî'nin fakir olduğu ve kitaplarının başına bir afet geldiği belirtilmektedir.¹¹⁹ Ne var ki hayatının detaylarına dair bilgiler fazla bulunmamaktadır. İbn Hacer'in *Nuḥbetü'l-Fiker*'i üzerine yazdığı *Neticetü'n-Nazar*'ın mukaddimesinde şerh yazma işini bizzat İbn Hacer'in isteği üzerine üstlendiğinin ifade etmektedir.¹²⁰ Bu şerhi 817 senesinde bitirdiği bilinmektedir. Aynı dönemde Şümünnî'nin Cemâliyye medresesinde müderrislik görevini yürüttüğü bilinmektedir. Verdiği derslerde İbn Hacer'in *Nuḥbe*'sinden faydalandığı düşünmek uzak bir ihtimal değildir. Dolayısıyla müderrislik görevindeyken talebelerin *Nuḥbe*'yi daha kolay anlayabilmesi için kitabın şerh edilmesi gerektiği düşüncesine varmış olabilir. Zira yazdığı şerhin mukaddimesinde *Nuḥbe*'nin ibarelerinin bu işin başında olan mübtediler anlama kapasitesinin üstünde olduğunu ve içindeki hazinenin dışarı çıkması gerektiğinin vurgulamıştır.¹²¹ Bununla birlikte Şümünnî hakkında detaylı bilgiler bulunmadığı için bunlar bir ihtimal dâhilinde değerlendirilmelidir.

Şümünnî'nin ardından bıraktığı telifâtın bazıları şunlardır:

---

¹¹⁸ Sehâvî Şemseddîn, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, 9/75.

¹¹⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Mecma'u'l-Müessis*, 3/302.

¹²⁰ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Neticetü'n-Nazar*, 51.

¹²¹ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Neticetü'n-Nazar*, 51.

- *Nazmu Nuhbeti 'l-Fiker*
- *Netîcetü 'n-Nazar fî Nuhbeti 'l-Fiker*
- *Nazmu Buğyeti 't-Tâlibi 'l-Hasîs fî M'arifeti 'İlmi Mustalahi 'l-Hadîs ve şerhi Şerhu Buğyeti 't-Tâlibi 'l-Hasîs*

Oğlu Takiyyuddîn eş-Şümünnî'nin belirttiğine göre o, babasının kitaplarını ve cüzlerini kendi hattıyla görmüştür ve istifade etmiştir. Ancak babasının kitaplarının başına gelen afet sebebiyle ardında çok fazla bir şey bırakmamıştır.¹²² Son olarak, Şümünnî'nin şiirle de uğraştığı bilinmektedir.¹²³

---

¹²² İntisâr Kîys Muhammed Nâif al-Kîysî, “Mukaddime”, 24.

¹²³ Şümünnî'nin yazdığı şiirler için bk. Sehâvî Şemseddîn, *ed-Dav 'ü'l-lâmi'*, 9/75.

BÖLÜM III

İKİ ESERİN MUHTEVA AÇISINDAN MUKAYESESİ

3.1. İki Eserin Muhteva Açısından Mukayesesi

Bu bölümde çalışmaya konu edilen iki eserden seçilen başlıkların muhtevası mukayese edilecektir. Mukayesesi yapılan başlıklar hadis usulünün birincil öneme sahip meselelerinden ve İbn Hacer'in diğer âlimlerden ayrıştığı/teferrüt ettiği meselelerden seçilmiştir. Seçilen örneklemin iki eserin tamamını temsil edecek özellikte olmasına özen gösterilmiştir.

3.1.1. Mütevâtir Haber

İbn Hacer öncesinde hadis usulü âlimleri usul kitaplarına “sahih” hadis ile başlamaktadır. Ancak İbn Hacer, hadis usulüne dair muhtasar olarak kaleme aldığı *Nuhbetu'l-fiker*'de farklı bir metot izleyerek kitabına haber taksimâtı ile başlamıştır. Haberleri genel olarak “tarikleri belli bir sayıya indirgenemeyecek kadar çok olan” ve “tarikleri belirli bir sayıya indirgenebilecek olanlar” diye taksim ettiğini söyleyebiliriz. “Tarikleri belirli bir sayıya indirgenemeyecek kadar çok olan” haberlerin “mütevâtir” olduğunu belirterek ilk haber taksimini yapmıştır.¹²⁴ Mütevâtir haberin¹²⁵ İbn Hacer öncesi usul eserlerinde fazla yer almaması bu meselenin daha çok kelam ve fıkıh usulünün kapsamına girmesi sebebiyle olduğu vurgulanmaktadır.¹²⁶ Zira mütevâtir haberin/hadisın Hz. Peygamber'e dayandırılmasında hiçbir şüphe yoktur ve bu durum haberi aktaranların durumlarını araştırmayı gereksiz kılmaktadır. Hadisleri red ve kabul açısından ele alan ve hadislerin sahihini sakiminden (zayıfından) ayırmayı

¹²⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 152.

¹²⁵ Hadis ilmi özelinde mütevâtir haberden kastedilenin “mütevâtir hadis” olduğunu göz önüne alınmalıdır.

¹²⁶ H. Yunus Apaydın, “Mütevâtir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (istanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/208.

hedefleyen hadis usulü ilminin kapsamına zarûrî bilgi ifade eden mütevâtir haber girmemektedir.¹²⁷

İbn Hacer'in muhtasar olarak kaleme aldığı *Nuhbetu'l-fiker* eserinde her hadisin bir haber olduğunu göz önünde bulundurarak eserine “haber” konusu ile başladığını görmekteyiz. Haber bahsinin kendinden önceki usul eserlerinde mevcut olmaması *Nuhbe*'yi özgün kılmaktadır. Özgün bir başlık olarak açılan konunun İbn Hacer'in şerhi *Nüzhetü'n-Nazar*'da nasıl ele alındığını ve buna mukabil *Nuhbe* üzerine yazılan ilk şerhte (*Netîcetü'n-Nazar*) Kemâluddîn eş-Şümunnî tarafından konunun nasıl ele alındığını mukayeseli okumak araştırmanın sorularına cevap aramakta bizlere önemli ipuçları verecektir. Zira İbn Hacer'in özgünlüğünü *Nüzhetü'n-Nazar*'da da devam ettirerek meseleyi ele alması beklenen bir durumdur.

İbn Hacer, *Nuhbetu'l-fiker*'e bir haberin muayyen bir sayıya hasredilemeyecek kadar çok yolu/tariki ya da her tabakada ikinin üzerinde bir sayıya hasredilmiş tariki ya da iki tariki veya bir tariki olacağını belirterek başlamıştır. Asıl metnin ve şerhinin içi içe geçtiği *Nüzhetü'n-Nazar*'da mesele açıklanırken ilk önce “haber” ne olduğuna değinilmiştir. İbn Hacer, bu ilimde (hadis ilminde) haber ile hadisin eş anlamlı olduğunu ancak bazı âlimlerin hadis ile haberi tefrik ettiğini belirterek meseleye giriş yapmıştır. Ayrıca bu ilimlerle yani haberlerle ilgilenenlere uğraşanlara itlak edilen isimleri (ihbârî gibi) zikrederek konuyu genişletmiştir. Ardından haber ile hadisin arasındaki nispete değinmiştir. Hadis ve haber arasında “umum ve husus mutlak” olduğunu yani her hadisin haber; ancak her haberin hadis olmadığını ifade etmiştir.¹²⁸ Bu ibareler bize İbn Hacer'in neden eserine “haber” konusu ile başladığı hakkında bilgi vermektedir. İbn Hacer, her hadisin bir haber olması sebebiyle böyle bir giriş yapmıştır. Ardından haberlerin bize gelmesi açısından meseleyi ele almaya başlamıştır.

Şümunnî ise *Nuhbetu'l-fiker* şerhine İbn Hacer'den farklı olarak “haberlerin bize gelmesi itibari ile taksimine” değinerek başlamıştır. Burada İbn Hacer'in ikinci sırada zikrettiği meselenin ilk sırada yer aldığını görüyoruz. Haberleri bu şekilde taksim

¹²⁷ Talat Koçyiğit, *Hadîs Usûlü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), 18.

¹²⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 41.

etmenin bize geliş itibarıyla olduğu vurgusunu iki âlim de aynı ibare ile yapmışlardır (بَا عَيْتَارِ وَصُولِهِ إِلَيْنَا) = Bize gelmesi itibarıyla).¹²⁹ Ardından “haber” kelimesinin ne manaya geldiğini aktarıp şiirle meseleye delil getirmiştir. Buna müteakip Şümunnî, “haber” kelimesinin muhaddislerin nezdinde “hadis” ile eş anlamlı olduğu vurgusunu yaptığını görmekteyiz. İbn Hacer’in haber konusuna girişte zikrettiği bu kısmın burada ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. Metinlerde İbn Hacer’in (عِنْدَ عُلَمَاءِ هَذَا الْفَنِّ) = bu ilmin âlimleri nezdinde)¹³⁰ ibaresini kullandığı görülürken; Şümunnî’nin (عِنْدَ الْمُحَدِّثِينَ) = muhaddislerin nezdinde)¹³¹ ibaresinin tercih ettiğini görmekteyiz. Ardından Şümunnî, hadisin Hz. Peygamber’den rivayet edilen, haberin ise başkasından rivayet edilen olduğu vurgusuna yer vermiştir. Bu kısımda İbn Hacer ile birebir benzerlik göze çarpmaktadır.

İbn Hacer, haber taksimine değindikten sonra haberlerin çok fazla yollarla bize gelebileceğini söylemiştir. Asıl metinde geçen “طُرُقٌ = çokça yol” kelimesini “çok sayıda isnadlar”¹³² olarak açıklamıştır. Bunun sebebini ise طُرُقٌ kelimesinin cem-i kesret üzerine çoğul yapıldığı şeklinde ifade etmiştir. Şümunnî’nin şerhine baktığımızda aynı meselelerin çok benzer lafızla dile getirildiğini görmekteyiz. İki âlim de metinlerinde طُرُقٌ أَيِ أَسَانِيدٍ كَثِيرَةٍ = tarikler yani çok sayıda isnatlar”¹³³ açıklamalarına yer verdiğini görmekteyiz. Ardından Şümunnî, akıllarda beliren طُرُقٌ kelimesinden nasıl “çok fazla sayıda isnat” anlaşılacağı yönündeki sorulara cevap vermiştir. İbn Hacer’in طُرُقٌ kelimesinin cem-i kesret kalıbı üzerine çoğul yapılması diye açıkladığı meselenin büyük oranda aynıısının Şümunnî’de bulunduğunu görmekteyiz.¹³⁴ Şümunnî’nin biraz daha detaylıca ele aldığı benzer açıklamaya İbn Hacer kendi metninde kısaca değinmiştir. Şümunnî, akıllarda soru oluşabileceğini dile getirirken; İbn Hacer bunu dillendirmeden direkt olarak meseleyi açıklamıştır. Bu kısımda bariz bir benzerlik göze çarpmaktadır.

İbn Hacer daha sonra tariklerin çokluğu meselesine geçmiştir. طُرُقٌ kelimesinin “çok sayıda isnadlar olarak” açıkladıktan sonra bu çokluğun mütevâtir haberin şartlarından

¹²⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü ’n-Nazar*, 41; Kemaluddin eş-Şümunnî, *Netîcetü ’n-Nazar*, 74.

¹³⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü ’n-Nazar*, 41.

¹³¹ Kemaluddin eş-Şümunnî, *Netîcetü ’n-Nazar*, 74.

¹³² İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü ’n-Nazar*, 41.

¹³³ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü ’n-Nazar*, 41; Kemaluddin eş-Şümunnî, *Netîcetü ’n-Nazar*, 75.

¹³⁴ Kemaluddin eş-Şümunnî, *Netîcetü ’n-Nazar*, 75.

biri olduğunu söylemiştir. Buradaki çokluğun bir sayıya hasredilmemesi gerektiği şartını da zikrederek bu çokluğun âdeten¹³⁵ yalan üzerine ittifak etmemesi gerektiği açıklamasına da yer vermiştir.¹³⁶ Bu kısımda İbn Hacer'in direkt olarak mütevâtir haberin şartlarından birini açıklamaya başladığını görüyoruz. Şümünnî ise bu kısmın yani asıl metinde (طُرُقٌ بِلا عَدَدٍ مُعَيَّنٍ) = belirli bir sayıda olmayan çokça tarikler) diye ifade edilen kısmın mütevâtir haber olduğunu ancak musannifin bunu işaret eden bir söz söylemediği şeklinde akıllara gelen bir soruya cevap vererek bu ibareyi ele almıştır. Bu kısımda İbn Hacer'in "tariklerin çokluğunun mütevâtir" haberin şartlarından biri olarak ele aldığı meselenin Şümünnî tarafından da benzer ibarelerle dile getirildiğini görmekteyiz. Şümünnî metninde (وَكثْرَةُ الطَّرِيقِ الَّتِي هِيَ أَحَدُ شُرُوطِ الْمُتَوَاتِرِ هِيَ الَّتِي بَلَغَتْ الرُّوَاةُ) = ravilerinin âdeten yalan üzerine birleşmelerini imkansız kılacak kadar bir sayıya ulaştığı çokça sayıdaki tarikler mütevâtirin şartlarından biridir)¹³⁷ ibaresine yer verirken; İbn Hacer metninde aynı konuyu (وتلك الكثرة أحدُ شروطِ المتواترِ إذا وردتْ بلا حصرِ عددٍ مُعَيَّنٍ، بل تكونُ العادةُ قد أخلتْ تَوَاطُرَهُمْ على الكذبِ، وكذا وَفُرْعُهُ مِنْهُمْ إِتِّفَاقًا مِنْ غَيْرِ قَصْدٍ، فلا مَعْنَى لِتَعْيِينِ الْعَدَدِ على الصَّحِيحِ) = tariklerin bu çokluğu belirli bir sayıya hasredilemeyecek şekilde vârit olduğu zaman tevâtürün şartlarından biri gerçekleşmiş olur. Öyle ki âdet, bu topluluğun yalan üzerine bilerek ittifak etmelerini mümkün kılmaz. Keza kasıt olmasa bile, onlardan ittifakla çıkması da mümkün olmaz. Sahih olan görüşe göre de tevâtürde sayının tayin edilmesinin bir manası yoktur)¹³⁸ ibareleriyle açıklamıştır. İbn Hacer şerhinin devamında bu çokluğa bir sayı tayin edenler olduğunu söylediği için ibarenin son kısmında Şümünnî'den farklı olarak birtakım ilaveler yapmıştır. Ancak ibarelerin ilk kısımlarında iki müellif de aynı şeyi benzer ibarelerle dile getirmiştir. İbn Hacer, şerhine farklı bir şekilde devam edeceği için ilave açıklama yapma yoluna gitmiştir. Bu kısımda da diğer bölümlerde olduğu gibi bir benzerlik göze çarpmaktadır.

İbn Hacer belirli bir sayıya hasredilmeyecek kadar çok tarike sahip olmayı mütevâtir haberin şartlarından biri olarak zikrettikten sonra mütevâtir haberin tarik sayısını tayin eden görüşler meselesine geçmiştir. Burada mütevâtir haberin bir tabakada en az dört, beş, yedi, on, on iki, kırk veya yetmiş kişiden gelmesi gerektiği yönünde görüşler

¹³⁵ Burada bir sayıya hasredilmeyecek kadar kişinin "âdeten" yalan üzerine ittifak etmemesi kaydı önemlidir. Zira aklen bu mümkündür ancak vâkıada yani âdette bunun gerçekleşmesi mümkün değildir.

¹³⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 42.

¹³⁷ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 76.

¹³⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 41-42.

olduğunu ve her görüş sahibinin bir delile dayandığını ifade etmiştir. Aynı açıklamayı Şümünnî'nin “mütevâtir haberin şartları” kısmında başka bir münasebetle zikrettiğini görmekteyiz. Ancak Şümünnî, mütevâtir haberin tariklerini tayin edenlerin görüşlerini on iki, kırk, yetmiş ve bunun dışındaki sayılar olarak aktarmıştır. İbn Hacer bu sayılara ek olarak dört, beş, yedi, on sayılarını da zikretmiştir. Meselenin sonunda her iki isim de bu görüşe sahip olanların bir delile dayandığını dile getirmişlerdir. Burada iki müellifin kullandığı ibareler neredeyse birebire aynıdır. İbn Hacer metninde (وَتَمَسَّكَ كُلٌّ) قَائِلٍ بِدَلِيلٍ جَاءَ فِيهِ ذِكْرُ ذَلِكَ الْعَدَدِ فَأَقَادَ الْعِلْمَ = bu görüşleri ileri sürenlerin her biri bir delile (ayete ve hadise) itimat etmiş ve bu sayıda gelen haberlerin ilim ifade edeceğini ifade etmiştir¹³⁹ ibaresine yer verirken; Şümünnî kendi metninde çok benzer olan (وَكُلٌّ وَاجِدٌ) مِنْهُمْ تَمَسَّكَ قَائِلٍ بِدَلِيلٍ جَاءَ فِيهِ ذِكْرُ ذَلِكَ الْعَدَدِ الَّذِي عَيَّنَهُ فَأَقَادَ الْعِلْمَ = bu görüşe sahip olanlardan her biri bir delile (ayete ve hadise) itimat etmiş ve bu sayıda gelen haberlerin ilim ifade edeceğini ifade etmiştir¹⁴⁰ ibaresine yer vermiştir. Bu bölümde İbn Hacer'in kendi eserinde Şümünnî'nin ibarelerini bir takım küçük eklemeler ve çıkarmalar yaparak kullandığını görmekteyiz. Bu kısmın anlatıldığı bölümde Şümünnî İbn Hacer'den farklı olarak cumhurun görüşünü aktararak mütevâtir haberin tarik sayısının muayyen olmadığını belirtmiştir.¹⁴¹ Bu kısmı İbn Hacer eserine dâhil etmemiştir.

İbn Hacer daha sonra mütevâtir haberin şartlarına geçmiştir. Mütevâtir haberin şartlarından ilkinin daha önce “tariklerin çokluğu” bahsinde dile getirmiş olan İbn Hacer, buna ek olarak üç tane daha şart zikretmektedir. Bu şartlardan ilki mütevâtir haberin tariklerindeki mezkûr çokluğun her tabakada eşit olması yani herhangi bir tabakada eksilmemesi ve haberin akla dayanan (ikinin yarısı birdir gibi) bir şey değil müşahede ve işitmeye dayalı olması gerektiği şartını zikretmiştir. İbn Hacer daha sonra bu şartları tek başlık altında toplayıp dördüncü bir şart eklemiştir. Metinde zikrettiği üç şarta ek olarak bu haberi duyan kişide ilim ifade etmesi şartını da eklemiştir.¹⁴² Şümünnî ise mütevâtir haberin muteber şartlarını doğru olan görüşe göre üç başlık altında toplamıştır. İlk şart olarak ravilerin sayısının yalan üzerine âdeten birleşmeyeceği bir sınıra ulaşmasıdır. Bu şart İbn Hacer'de de bulunmaktadır. İkinci şart ise haber verilen şeyin “مَحْسُوسٌ = mahsus” olması, “مَعْقُولٌ = makûl” olmaması

¹³⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 42.

¹⁴⁰ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 83.

¹⁴¹ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 83.

¹⁴² İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 43.

olarak zikredilmiştir. Yani habere konu olanın akla dayanan bir şey değil hissî (görülen/duyulan) bir şey olması gerekmektedir. Burada Şümünnî ile İbn Hacer'in aynı şeyleri farklı ibareler kullanarak söyledikleri göze çarpmaktadır.¹⁴³ Şümünnî son şart olarak ise isnadın her tabakasında (başında, ortasında ve sonunda) eşit sayıda olması gerektiğini, eğer bu sayıda bir eksilme olursa mütevâtir olmaktan çıkacağını zikretmiştir. Bu şartın İbn Hacer'de de bulunduğunu görmekteyiz. İbn Hacer'in ve Şümünnî'nin şartlarını karşılaştırdığımızda İbn Hacer, Şümünnî'nin saydığı şartlara ek olarak haberi duyan için ilim ifade etmesi şartını da eklemiştir. Ancak İbn Hacer'in metninde bu şartlar birbiri içine girmiş bir şekilde ifade edilirken Şümünnî bu şartları alt başlıklar halinde daha açık bir şekilde ifade etmiştir.

İbn Hacer mütevâtir haberin şartlarını saydıktan sonra bunun tersi olan durumları anlatmaya başlamıştır. İlk kısımda değindiği “tarikleri belirli bir sayıya indirgenemeyecek” haberlerden sonra “tarikleri belirli bir sayıya indirgenebilecek” haberleri ele almaya başlamıştır. İbn Hacer'in arada zikrettiği bir haber türü bulunmaktadır. Bu da tarikleri belirli bir sayıya hasredilmemiş ancak mütevâtirin bazı şartlarını taşımayan haberler(قد يردُّ بلا حَصْرٍ أيضاً لكن مع قَدِّ بعض الشُّرُوطِ) = yine belirli bir sayıya hasredilmeden fakat mütevâtir haberin bazı şartlarını olmamasıyla vârit olabilmektedir)¹⁴⁴ diye nitelendirdiği ara bir kısımdır. İbn Hacer bu kısma bir ad koymamıştır ve bu kısmı Şümünnî metninde zikretmemektedir.

İbn Hacer daha sonrasında “tarikleri belirli bir sayıya indirgenebilecek” haberlerle alakalı birtakım bilgiler vermiştir. Burada İbn Hacer mütevâtir haberin şartlarını taşımayan her tabakada üç ve üstü, en az iki ve bir kişi ile rivayet edilen haberlere değinmiştir. Bu özelliğe sahip hadislerin hepsinin özel bir adı bulunmakta olup, İbn Hacer bunların detayına daha sonra girmektedir. Burada İbn Hacer'in aktardığı bilgiler ile Şümünnî'nin aynı meselede aktardığı bilgiler birbiri ile çok benzeşmektedir. İbn Hacer'in Şümünnî'nin anlattıklarını özetleyerek eserine aldığını söylemek mümkündür. Bu kısımda iki müellif tarafından bir isnattaki en az ravi sayısına nispetle hadisin isimlendirildiği meselesine dair yapılan açıklamalarda ilgi çekici bir benzerlik söz konusudur. İbn Hacer bu durumu açıklarken (إذ الأَقْلُ في هذا يَفْضِي على الأَكْثَرِ) = çünkü

¹⁴³ Bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 43; Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü'n-Nazar*, 84.

¹⁴⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 44.

burada azlık çokluğa hükmeder)¹⁴⁵ ibaresinin kullanırken; Şümünnî (فَإِنَّ الْحُكْمَ هُنَا إِنَّمَا هُوَ)¹⁴⁶ = burada hüküm azlığıdır)¹⁴⁶ ibaresi ile durumu açıklamaktadır. Buradaki ibarenin Şümünnî’den alındığı söylenebilir. Ayrıca İbn Hacer’in (فِي هَذَا = burada/bunda) diye kullandığı ibareden “hadis ilminde” manası da çıkmaktadır. Aslında burada kastedilen o değildir. Şümünnî’nin ifade ettiği doğruya daha yakın gözükmektedir. Burada esasen anlatılmak istenen bir hadisin senedindeki en az sayıya itibarla isimlendirilmesi yapılırsa meselesidir. Yani zincirin gücü (isnadın gücü) en zayıf halkasıdır. Burada İbn Hacer, Şümünnî’den ödünç aldığı ibarede değişiklik yaparken metnin anlaşılmasında birtakım zorluklara sebebiyet vermiş midir sorusu da akla gelebilmektedir.

İbn Hacer, mütevâtir haberin şartlarını saydıktan sonra ana metinde geçen (فَأَلَاؤُلْ :) = الْفَالَاؤُلُ = ilk kısım (haberlerin ilk kısmı) şartlarıyla birlikte yakînî bilgi (ilim) ifade eden mütevâtirdir) bahsine geçmiştir. Burada mütevâtir haberin ilim ifade etmesi üzerinden bir tanım yapmıştır.¹⁴⁷ İbn Hacer, bunun öncesinde mütevâtir haberin şartlarını saymıştır ancak henüz bir tanım koymamıştır. Şümünnî ise bu kısımda mütevâtir habere tanım koymak yerine bu ibarenin ne ifade ettiğini açıklamıştır.¹⁴⁸ Bu kısımda İbn Hacer’in farklı bir metot izlediğini görmekteyiz. Zira İbn Hacer, asıl metin ile şerhi birbiri içine katarak yeni bir metin elde ederken; Şümünnî, İbn Hacer’in asıl metindeki ibarelerini tek tek ele alıp şerh etmiştir. Bu metot farklılığı İbn Hacer’in bazı meseleleri takdim-tehir ederek ele almasının sebebinin de açıklar niteliktedir. İbn Hacer, mütevâtir haberi yakînî ilim ifade etmesi üzerinden tanımlarken; Şümünnî mütevâtir haberin belirli sayıda olmayan çokça tarikleri üzerinden tanımlamıştır. Şümünnî’nin burada takip etmiş olduğu yöntem asıl metne daha uygundur. Ancak İbn Hacer, kendi şerhi açısından uygun gördüğü metodu takip etmiştir.

İbn Hacer, mütevâtir haberi yakînî bilgi ifade etmesi üzerinden tanımladıktan sonra bu meselenin detaylarına girmiştir. Bu kısımda Şümünnî’nin de değindiği¹⁴⁹ bir tartışma söz konusudur. Mütevâtir haberin nazar ve istidlâle dayanan nazarî bilgi mi ifade ettiği

¹⁴⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü ’n-Nazar*, 44.

¹⁴⁶ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü ’n-Nazar*, 77.

¹⁴⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü ’n-Nazar*, 44.

¹⁴⁸ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü ’n-Nazar*, 77.

¹⁴⁹ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü ’n-Nazar*, 83.

yoksa yakînî bilgi olarak zarûrî bilgi mi ifade ettiği tartışma konusudur. İbn Hacer, yakînî bilgi ifade etmesi üzerinden mütevâtir haberi tanımladıktan sonra “yakînî” bilginin ne demek olduğu üzerinden durmuştur. Yakînî bilgiyi açıklarken kullandığı ibareler Şümünnî'nin kullandığı ibarelerle birebir aynıdır. İbn Hacer ve Şümünnî yakînî bilgiyi tanımlamak için (هو الاعتقاد الجازم المطابق) = o (yakînî bilgi), hakikate uygun kesin itikattır)¹⁵⁰ ibaresini kullanmıştır. Bu ibareye ek olarak Şümünnî (المطابق الثابت) = hakikate uygun, sabit ve şüpheyi kabul etmeyen)¹⁵¹ diye daha açıklayıcı ifadelere yer vermiştir. Bu kısımda İbn Hacer'in bu ibareleri metne uygun bulmadığı görülmektedir.

Ardından İbn Hacer, mütevâtir haberin zarûrî bilgi ifade etmesi meselesine değinmiştir. İbn Hacer, zarûrî bilginin ne manaya geldiği açıklamak için (العلم الضروري) = zarûrî bilgi; kişinin kabulüne mecbur olduğu ve reddi mümkün olmayan bilgidir)¹⁵² ibaresine yer vermiştir. Şümünnî de birebir aynı ibarelere mütevâtir haberin zarûrî ya da nazarî bilgi ifade etmesine dair tartışmalara değinirken yer vermiştir.¹⁵³ İbn Hacer devamında aynı tartışmaya cevap vermiştir. Mütevâtir haberin nazarî bilgi değil zarûrî bilgi ifade ettiğine dair açıklamada bulunmuştur. Burada kullandığı ibarelerin ve ibarelerin delalet ettiği mananın birebir aynısını Şümünnî'nin şerhinde de görmekteyiz. İbn Hacer mütevâtir haberin nazarî bilgi ifade etmediğini açıklamak için (لأن العلم بالتواتر حاصل لمن ليس له أهلية النظر العامي، إذ النظر: ترتيب أمور معلومة أو مظنونة يتوصل بها إلى علوم أو ظنون، وليس في العامي أهلية ذلك، فلو كان نظرياً لما حصل لهم = çünkü tevâtürle, avam tabakasına mensup olan ve nazar (araştırma ve tetkik) ehliyetine sahip olmayan bir kimse için de ilim hâsıl olur. Nazar, malûm (kat'î/bilinen) ve maznûn (zannî) şeylerin tertibi olup, bununla malum ve maznûn şeylere ulaşılır. Avama mensup kişilerde bu ehliyet yoktur. Eğer mütevâtir haberle ortaya çıkan bilgi nazarî olsaydı bu ilim avam için hâsıl olmazdı)¹⁵⁴ ibaresine yer vermiştir. Şümünnî ise bu konuda benzer (أن العلم المتواتر حاصل لمن ليس له أهلية) النظر والاستدلال كالعوام والصبيان، فإن النظر ترتيب أمور معلومة أو مظنونة ليتوصل بها إلى علوم أو ظن، ولو كان نظرياً لما حصل لهم = mütevâtir bilgi nazar (araştırma ve tetkik) ehliyeti sahibi olmayan avam tabakasına mensup kişiler ve çocuklar için de hâsıl olur. Nazar, malûm

¹⁵⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 44; Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü'n-Nazar*, 82.

¹⁵¹ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü'n-Nazar*, 82.

¹⁵² İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 44.

¹⁵³ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü'n-Nazar*, 81.

¹⁵⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 44-45.

(kat'î/bilinen) ve maznûn (zannî) şeylerin terkihi olup kendisiyle ilimlere veya zanna ulaşılır. Eğer mütevâtir haberle ortaya çıkan bilgi nazarî olsaydı bu ilim avam ve çocuklar için hâsıl olmazdı)¹⁵⁵ ibaresine yer vermiştir. İki müellifin ortaya koyduğu açıklamalar beraber değerlendirildiğinde bariz bir benzerlik söz konusudur. İbn Hacer Şümünnî'nin şerhinde yer alan ibarelere birtakım küçük değişikliklerde bulunarak yer vermiştir.

İbn Hacer'in mütevâtir haberin zarûrî bilgi ifade etmesine dair metninde ortaya koyduğu şeyler Şümünnî'nin metninde de yer almaktadır. Bu kısımda İbn Hacer'in kendi metninde yer verdiği ancak Şümünnî de yer almayan bir bilgi söz konusu değildir. Ancak bu durumun tersi mevcuttur. Şümünnî, mütevâtir haberin mevcut ve geçmiş zamanda gerçekleşmiş durumlar (أُمُورٌ مَّاضِيَةٌ / أُمُورٌ مَوْجُودَةٌ) = mevcut durumlar / geçmiş (mazi) durumlar için aynı derece ilim ifade ettiğini belirtmiştir. Bunun hakkında farklı görüşler olduğunu yani mevcut durumlarla alakalı mütevâtir haberin ilim ifade edeceğinin; geçmişle alakalı haberlerin ilim değil zann-ı gâlib ifade edeceğini söyleyen görüşleri ve delillerini ele almıştır.¹⁵⁶ Mütevâtir haberle alakalı Şümünnî'nin değindiği bu tartışmaya İbn Hacer kendi eserinde yer vermemiştir. Bu kısım mütevâtir bahsinde iki eser arasındaki farklar arasında zikredilebilir. İbn Hacer bu tartışmanın şerhte yer almamasını daha uygun görmüş olabilir.

İki müellif tarafından bu tartışmalar ortaya konulduktan sonra ana metinde geçen (بِشْرُوطِهِ = mütevâtir haberin şartlarıyla birlikte ilim ifade eder) ibaresi açıklanmıştır. İki isim de asıl metinde bu şartların neler olduğunun müphem bırakıldığını ifade etmişlerdir. Buna gerekçe olarak iki müellifin yapmış olduğu açıklamalar mana itibari ile benzerlik göstermektedir. İbn Hacer bu açıklamayı yaparken (وَإِنَّمَا أُبْهَمْتُ شُرُوطُ الْمُتَوَاتِرِ) فِي الْأَصْلِ لِأَنَّهُ عَلَى هَذِهِ الْكَيْفِيَّةِ لَيْسَ مِنْ مَبَاحِثِ عِلْمِ الْإِسْنَادِ، إِذْ 'عِلْمُ الْإِسْنَادِ يُبْحَثُ فِيهِ عَنِ صِحَّةِ الْحَدِيثِ أَوْ ضَعْفِهِ لِئَعْمَلِ بِهِ أَوْ يُتْرَكَ مِنْ حَيْثُ صِفَاتُ الرَّجَالِ وَصِيغَ الْأَدَاءِ، وَالْمَتَّوَاتِرُ لَا يُبْحَثُ عَنْ رَجَالِهِ بَلْ يَجِبُ الْعَمَلُ بِهِ مِنْ غَيْرِ بَحْثٍ = asıl metinde mütevâtirin şartları müphem bırakılmıştır, zira bu keyfiyetle mütevâtir, isnad ilminin konuları arasında değildir. İsnad ilminde, hadisin ravilerinin sıfatları ve rivayet şekilleri (edâ sîgaları) yönünden amel edilmesi veya terkedilmesi için hadisin sıhhati veya zayıflığı araştırılır. Mütevâtir haberin ravileri

¹⁵⁵ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 82.

¹⁵⁶ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 79-81.

hakkında araştırılma yapılmaz, bilakis onunla amel edilir)¹⁵⁷ ibarelerine yer vermiştir. Şümünnî ise bu konuyu açıklarken benzer (*وإنما لم يُبَيِّنْهَا الْمُصَنِّفُ، لأنها ليست من مَبَاحِثِ الإِسْنَادِ،*) = musannif (*لأنَّ مَبَاحِثَهُ تَتَعَلَّقُ بِصِفَاتِ الرِّجَالِ وَصَيِّغِ أَدَاءِهِمْ لِئَعْلَمَ هَلْ هُوَ صَحِيحٌ فَيُعْمَلُ بِهِ، أَوْ ضَعِيفٌ فَيُنْزَكُ*) (İmam İbn Hacer) asıl metinde mütevâtirin şartlarını beyan etmemiştir, zira mütevâtir haber, isnadın araştırma konusu değildir. Çünkü isnad ilminin konuları; sahih olup kendisiyle amel edildiğinin veya zayıf olup terkedildiğinin bilinmesi için ravilerin sıfatlarını ve edâ sîgalarını ele almak ile alakalıdır.)¹⁵⁸ ibarelerine yer vermiştir. Bu kısımda da iki müellif tarafından benzer konunun benzer ibarelerle aktarıldığını görmekteyiz.

İbn Hacer mütevâtir bahsinin son kısmında “faide” başlığı altında mütevâtir hadisin çok az olduğunu savunan kişileri tenkit etmiştir. İbn Hacer’in bahsin son kısmında değindiği konuya Şümünnî’nin mütevâtir haberin ne olduğunu açıkladığı kısımda değindiğini görmekteyiz.¹⁵⁹ Bu başlıkta İbn Hacer’in İbn Salâh’ın mütevâtir hadisin çok az bulunduğu dair iddiasını tenkit ettiğini görmekteyiz. Hadisler arasında (*من كَذَبَ عَلَيَّ*) hadisi dışında mütevâtir hadis bulunmadığına dair tartışmalar vardır. İbn Hacer bunu İbn Salâh’ın iddiası olarak ortaya koyarken; Şümünnî bu iddianın bazı âlimlerce dile getirildiğini aktarmaktadır.¹⁶⁰ İbn Hacer, bu durumun İbn Salâh’ın hadislerin tarihlerine ve ravilerinin durumlarına az muttali olması sebebiyle ortaya çıktığını söylemiştir. İlim ehli arasından dolaşan muteber ve meşhur kitaplar arasında ravilerinin ittifak ile yalan üzerine birleşmeyeceği pek çok hadisin olduğunu söylemiştir. Şümünnî aynı konuda İbn Mende’nin (ö. 395/1005) (*المَسْخُ عَلَى الْحُقَيْنِ*) hadisi hakkında söylemiş olduğu “bu hadisi sahabeden altmıştan fazla kişi rivayet etmiştir” sözünü delil getirerek hadisler arasında sadece (*من كَذَبَ عَلَيَّ*) hadisinin mütevâtir olmadığını aktarmıştır. Bu kısımda iki ismin benzer manaya gelen şeyleri ifade ettiğini görüyoruz ancak İbn Hacer Şümünnî’den farklı olarak iddia sahiplerine tenkitte bulunmuştur.

Mütevâtir bahsinde iki âlimin ortaya koymuş oldukları metinler muhteva açısından karşılaştırıldığında bulgular bize bu kısımda benzerliklerin baskın olduğunu

¹⁵⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü ’n-Nazar*, 45.

¹⁵⁸ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü ’n-Nazar*, 82.

¹⁵⁹ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü ’n-Nazar*, 78.

¹⁶⁰Bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü ’n-Nazar*, 45; Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü ’n-Nazar*, 78.

göstermektedir. Lafzi olarak azımsanmayacak miktarda benzerliklerin yanında mana itibari ile çok fazla benzerlik söz konusudur. Bazı bölümlerde İbn Hacer'in Şümünnî'nin anlattıklarını bazen aynı ibarelerle, bazen de benzer ibarelerle özetlediğini görmekteyiz. Bunun yanı sıra, İbn Hacer'in metninde yer alan ancak Şümünnî'nin metninde yer alamayan (son kısımdaki İbn Salâh'a yöneltilen tenkit hariç) bir bölüm bulunmamaktadır.

Bu bölümde elde edilen bulgular neticesinde İbn Hacer'in mütevâtir bahsini kaleme alırken Şümünnî'nin eserinden çokça faydalandığını hatta bu eserin ibareleri ile konuştuğunu söyleyebiliriz. İbn Hacer kendine has metotla şerhini kaleme aldığı için meseleleri Şümünnî'den farklı bir terkiplerle ele almış ve takdim-tehir yapmıştır. Meseleler arasından takdim-tehir yapmış olsa bile muhtevadaki benzerlik göze çarpmaktadır.

3.1.2. Meşhur

Hadis ilimlerinde “meşhur hadis”, tevâtür şartlarını taşımayan ve her tabakada ravi sayısı ikiden az olmayan hadislere denilmektedir. Bununla birlikte sahabe, tabiîn ve tebeu't-tâbiîn tabakalarında bir-iki ravi tarafından rivayet edilip daha sonraki tabakalarda tevâtür derecesine ulaşan hadislere de “meşhur hadis” denilmektedir.¹⁶¹ Ayrıca bazı kesimlerde, coğrafyalarda ve meslek grupları arasında sahih olsun veya olmasın yaygın ve dillerde dolaşan hadislere de “meşhur hadis” denilmektedir. Ancak bu tanımda kelimenin lügat manası ön plana çıkmaktadır.¹⁶²

İbn Hacer'in haberleri “tarikleri belli bir sayıya indirgenemeyecek kadar çok olan” ve “tarikleri belirli bir sayıya indirgenebilecek olanlar” diye taksim ettiğini yukarıda dile getirmiştik. “Tarikleri belli bir sayıya indirgenemeyecek kadar çok olan” haberleri yani mütevâtir haberi ilk kısımda ele almıştır. Haberlerin ikinci kısmı olan “tarikleri belirli bir sayıya indirgenebilecek olan” haberleri ise meşhur hadis bahsiyle ele almaya başlamıştır. Asıl metinde (فالأول: المتواتر) = haberlerin ilk kısmı mütevâtirdir) dedikten sonra ikincisi meşhur, üçüncüsü aziz ve dördüncüsü garip diye devam etmiştir.

¹⁶¹ İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Usulü*, 95.

¹⁶² Koçyiğit, *Hadis Usulü*, 24.

Cümlelerin sonunda yer alan (وكلها سوى الأول آحاد) = ilk kısım (mütevâtir) hariç hepsi âhâd haberdir) istisna kaydına kadar peşi sıra sayılan türlerin tek bir türün kasîmi/alt dalları olduğu anlaşılabilir. Bu durum iki şerhte de ilk vurgunun yapıldığı nokta olmuştur. Şümünî (الثَّانِي = ikinci) ibaresini (يَعْني أن القِسْمَ الثَّانِي من أَقسَامِ الخَبَرِ) = yani haberlerin kısımlarından ikincisi)¹⁶³ şeklinde açıklarken; İbn Hacer (الثَّانِي = ikinci) ibaresini (وهو أولُ أقسامِ الآحادِ) = ikinci: âhâdın kısımlarının ilki)¹⁶⁴ şeklinde açıklamıştır. Burada iki şerh arasındaki benzerlikten ziyade asıl metinde ortaya çıkan muğlaklığa dikkat çekilmektedir.

İki müellif tarafından asıl metinde “ikinci” kısımdan kastın ne olduğu dile getirildikten sonra meşhur hadisin tanımı yapılmıştır. İki müellif eserlerinde aynı tanıma aynı ibarelerle yer vermiştir. İki eserde de meşhur hadis (ماله طُرُقٌ مَخْصُورَةٌ بِأَكْثَرِ من اثنين (و) هو) = muhaddislerin nezdinden meşhur hadis ikiden fazla tariki olan haberlerdir)¹⁶⁵ şeklinde tanımlanmıştır. Ardından iki müellif de bu hadislerin neden “meşhur” diye adlandırıldığının gerekçesini benzer ibarelerle ortaya koymuşlardır. İbn Hacer bu gerekçeyi (سُمِّيَ ذلك لِوضوِجهِ) = aşikârlığı sebebiyle böyle isimlendirilmiştir)¹⁶⁶ şeklinde ifade ederken; Şümünî bu durumu (سُمِّيَ ذلك لِوضوِحِ أمرِه) = onun durumunun açıklığı sebebiyle böyle isimlendirilmiştir) şeklinde ifade etmiştir. Bu kısımda iki âlim arasında bir benzerlik göze çarpsa da meşhur hadisle alakalı diğer hadis usulü kitaplarında da benzer açıklamalar olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Şümünî, isimlendirmeye alakalı açıklamasına yer verdikten sonra “meşhur” kelimesinin kökenine yer vermiştir. İbn Hacer kitabında bu kelimenin kökenine yer vermemiştir.

Meşhur hadisin tanımının ardından iki müellif de meşhur ve müstefiz arasındaki münasebete değinmiştir. İbn Hacer asıl metinde meşhur hadis için (وهو المُستَفِيضُ على) = o bir görüşe göre müstefizdir)¹⁶⁷ ibaresine yer vermiştir. Burada bu görüşün kime ait olduğunu iki müellif de açıklamıştır. İbn Hacer bu görüşün fakih imamlardan bir topluluğa ait olduğunu (وهو المُستَفِيضُ على رَأْيِ جَمَاعَةٍ من أئِمَّةِ الفُقَهَاءِ) = o (meşhur hadis) fakih imamlardan bir topluluğun görüşüne göre müstefizdir) ibaresiyle dile getirirken; Şümünî bu görüşü bazı fakihlere dayandırarak (وهو المُستَفِيضُ على رَأْيِ بعضِ الفُقَهَاءِ) = o

¹⁶³ Kemaluddin eş-Şümünî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 85.

¹⁶⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 46.

¹⁶⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 46; Kemaluddin eş-Şümünî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 85.

¹⁶⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 46; Kemaluddin eş-Şümünî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 85.

¹⁶⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 46.

(meşhur hadis) fukahanın bazısının görüşüne göre müstefizdir)¹⁶⁸ ibaresine yer vermiştir. Burada iki benzer ibare olarak göze çarpan açıklamalarda İbn Hacer'in son kısmında farklı kelimeler tercih ettiğini görmekteyiz. İbn Hacer bu farklılığı ibarenin doğru istikametini bulması için ortaya koyduğu düşünülebilir.

“Müstefiz” bahsi ile alakalı metinlerde göze çarpan iki benzerlik bulunmaktadır. Müstefizin neden böyle isimlendirildiğine dair iki müellif de (سُمِّيَ بِذَلِكَ لِانْتِشَارِهِ) = yaygınlığı sebebiyle böyle isimlendirilmiştir)¹⁶⁹ ibaresine yer vermiştir. Benzerliğin görüldüğü bir diğer nokta ise kelimenin kökeni ile alakalı örneklendirme ile ortaya çıkmaktadır. İbn Hacer müstefizin kelime kökenini (من فاض الماء يفيض فيضًا)¹⁷⁰ şeklinde ortaya koyarken; Şümünnî (من فاض الماء يفيض فيضًا وفيضونته إذا كثر حتى سأل ضفة الوادي)¹⁷¹ kelimenin kökenine daha ayrıntılı bir şekilde yer vermiştir.

Metnin devamında iki isim farklı konulara değinmişlerdir. İbn Hacer meşhur ile müstefizin arasını ayıranların olduğunu dile getirmiştir. Hangi noktada ayrıştıklarını belirttikten sonra bu durumun hadis ilminin konuları arasında olmadığını dile getirmiştir. Meşhur hadis bahsiyle alakalı son kısımda bu kullanımın sadece tek bir isnatla gelmiş olsa dahi veya isnadının aslı bile olmasa dillerde meşhur olmuş hadislere de ıtlâk edildiğini dillendirmiştir.¹⁷² Bu vurgular Şümünnî'nin eserinde bulunmamaktadır. Bunların yerine Şümünnî meşhur hadisi daha genişçe ele almıştır. Meşhur hadisi sahih ve gayri sahih diye iki kısma ayırmıştır ve her bir kısımda örnek hadis zikretmiştir. Ayrıca meşhur hadisin ilim ifade etmesi noktasındaki durumuna değinmiştir. Mütevâtir haber ve meşhur hadis arasındaki farkı 3 açıdan ele almıştır.¹⁷³ İbn Hacer meşhur hadisle alakalı bu detaylara eserinde yer vermeyi uygun görmemiştir. Ancak, bu kısımda en azından İmam İbn Hacer'in meşhur ile mütevâtir arasındaki farkı ortaya koyması metin açısından daha uygun olabilirdi.

¹⁶⁸ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 85.

¹⁶⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 46; Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 85.

¹⁷⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 46.

¹⁷¹ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 85.

¹⁷² Bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 46-47.

¹⁷³ Bk. Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü 'n-*, 85-88.

3.1.3. Azîz

İbn Hacer bir tabakadaki ravi sayısına göre hadisleri meşhur, azîz ve garîb diye ayırmıştır. Bir önceki kısımda meşhur hadisi ele aldıktan sonra “azîz” hadis meselesine geçmiştir. İki müellif bu kısma azîz hadisin tanımı ile başlamıştır. İbn Hacer azîz hadisi “وهو الآ يَرْوِيهِ أَقْلٌ من اثنتن عن اثنتن”¹⁷⁴ şeklinde tanımlamıştır. Yani hadisi her tabakadan en az iki kişi rivayet etmemesi”¹⁷⁴ şeklinde tanımlamıştır. Yani hadisi her tabakadan en az iki kişi rivayet etmelidir. Şümünnî ise azîz hadisi “وهو ما رَوَاهُ اثنان”¹⁷⁵ = iki kişinin rivayet ettiği”¹⁷⁵ olarak tanımlamıştır. Bu tanımlamalarda bir farklılık olduğu görülmektedir. Zira Şümünnî’nin tanımında İbn Hacer’in tanımına kıyasla eksik kalan yönler vardır. İki kişinin rivayeti bir kişiden de geliyor olabilir. Bu tanımlamada eksik kalan yön budur. İbn Hacer kendi tanımında bu eksikliği gidermiş ve tanımı efrâdını camî, ağyârını mani kılmıştır. Ancak bu hadis türüne “azîz” kelimesinin ıtlak edilmesi yönünden Şümünnî ile aynı açıklamalara yer vermiştir. İbn Hacer azîz hadise bu ismin verilmesini (وَسُمِّيَ) = hadisin bu şekilde isimlendirilmesi, ya az bulunmasından ya da başka bir isnatla kuvvetlenmesinden dolayıdır)¹⁷⁶ ibaresiyle açıklarken; Şümünnî bu konuyu (سُمِّيَ بِذَلِكَ إِمَّا لِقَلَّةِ وُجُودِهِ لِأَنَّهُ يُقَالُ:) عَزَّ الشَّيْءُ يَعِزُّ بِكُسْرِ الْعَيْنِ فِي الْمَضَارِعِ عَزًّا وَعَزَازَةً إِذَا قَلَّ بِحَيْثُ لَا يَكَادُ يُوجَدُ، وَإِمَّا لِأَنَّهُ قَوِيٌّ وَاشْتَدَّ بِمَجِيئِهِ = hadisin bu şekilde ya az bulunmasından dolayı çünkü bir şey neredeyse var olmayacak kadar az olursa böyle söylenir; ya da başka bir tarikle gelmesiyle güçlendirilmiş ve artırılmış olması sebebiyle böyle isimlendirilmiştir)¹⁷⁷ ibareleri ile açıklamıştır. Burada iki müellif tarafından benzer açıklamaların dile getirildiği görülmektedir. Ancak İbn Hacer Şümünnî’nin bazı açıklamalarına kendi eserinde yer vermemiştir. Meseleyi daha kısa bir şekilde aktarmayı tercih etmiştir. Bununla birlikte Şümünnî’nin kelimenin manasını derinleştirmek için عَزَّ fiilinin muzârî çekiminde ayne’l-fiilinin fetha üzerine okunduğunda yine “güçlendirmek-kuvvetlendirmek” manasına geldiğini örnek getirmiştir. Kelimenin manasını güçlendirmek için Kur’an-ı Kerim’den bir ayet ve bir şiir delil getirmiştir.¹⁷⁸ İbn Hacer’in bu kısımda bu kadar detaya girmediğini görmekteyiz.

¹⁷⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü ’n-Nazar*, 47.

¹⁷⁵ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü ’n-Nazar*, 88.

¹⁷⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü ’n-Nazar*, 48.

¹⁷⁷ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü ’n-Nazar*, 89.

¹⁷⁸ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü ’n-Nazar*, 89.

Azîz hadis hakkında bu girizgâhtan sonra asıl metinde geçen bir tartışma iki müellif tarafından ele alınmaya başlanmıştır. Bir hadisin sahih olması için azîz olması yani bir tabakada en az iki kişi tarafından nakledilmesi gerektiğinin söyleyen bazı âlimlerin bulunduğunu İbn Hacer asıl metinde dile getirmiştir. İki müellif eserlerinde bu iddiayı ortaya koyanları ve iddialarına neyin delil olduğunu gösterdikten sonra iddialara cevap vermişlerdir. İki müellif de bu iddianın mutezili âlim Ebû Ali el-Cübbâî (ö. 303/916) tarafından ortaya atıldığını söyleyerek bu meseleyi ele almaya başlamışlardır. İbn Hacer burada iddia sahibinin ismini zikretmekle yetinirken,¹⁷⁹ Şümünnî Ebû Ali el-Cübbâî'nin iddiasını da ortaya koymuştur ve benzer iddiaya Kâdî Abdülcebbar'ın da (ö. 415/1025) sahip olduğunu söylemiştir.¹⁸⁰ Ardından iki müellif Hâkim en-Nîsâbûrî'nin (ö. 405/1014) *Ma'rifetü 'ulûmi'l hadîs* eserinde sahih hadisin meçhul olmayan bir sahâbî tarafından ve ondan da iki ravinin şehadet üzerine şehadet misali rivayet etmesi gerektiği şartını bu meselede örnek olarak aktarmıştır. Burada iki isim de Hâkim en-Nîsâbûrî'den direkt alıntı yapmıştır. Şümünnî, Hâkim'in ibarelerini değiştirmeden eserinde aktarırken; İbn Hacer, ibarelerde bir takım değişiklikler yapmıştır. Hâkim en-Nîsâbûrî'nin eserinde sahih hadisin sıfatına dair ortaya koyduğu ibare şöyledir:

صِفَةُ الْحَدِيثِ الصَّحِيحِ:

أَنْ يَرْوِيَهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ (ص) صَحَابِيُّ زَائِلٌ عَنْهُ اسْمُ الْجَهَالَةِ، وَهُوَ أَنْ يَرْوِيَهُ عَنْهُ تَابِعِيَّانِ عَدْلَانِ، ثُمَّ يَتَدَاوَلُونَ أَهْلَ الْحَدِيثِ بِالْقَبُولِ إِلَى وَقْتِنَا هَذَا، كَالشَّهَادَةِ عَلَى الشَّهَادَةِ

*Sahih hadisin sıfatı şudur: Hadisin meçhullük isminden zail bir sahâbîden, ondan da şehadet üzerine şehadet misali iki adil tabiinin rivayet etmesi ve hadis ehli arasında dolaşımında olarak kabul görmesidir.*¹⁸¹

Şümünnî bu ibareleri koruyarak¹⁸² kitabına alırken İbn Hacer kitabında (الصَّحِيحُ أَنْ يَرْوِيَهُ) = صَحَابِيُّ زَائِلٌ عَنْهُ اسْمُ الْجَهَالَةِ بِأَنْ يَكُونَ لَهُ رَاوِيَانِ، ثُمَّ يَتَدَاوَلُ أَهْلَ الْحَدِيثِ إِلَى وَقْتِنَا كَالشَّهَادَةِ عَلَى الشَّهَادَةِ sahih, iki ravinin şehadet üzerine şehadet misali naklederek, meçhullük ismini kendisinden zail ettikleri sahâbîden rivayet ettikleri ve hadis ehlinin hadis bize ulaşıncaya kadar aralarında dolaştığı haberdir)¹⁸³ ibarelerini kullanmıştır. İbn Hacer bu

¹⁷⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 48.

¹⁸⁰ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 89.

¹⁸¹ Hâkim en-Nîsâbûrî, *Ma'rifetü 'Ulûmi'l-Hadîs ve Kemmiyyeti Ecnâsîhâ*, thk. Ahmed b. Fâris es-Selûm (Beirut: Dâru İbn Hazm, 2003), 242.

¹⁸² Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 90.

¹⁸³ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 48.

ibareleri direkt olarak aktarırken neden bazı ibareleri değiştirmiştir ya da çıkarmıştır sorusu akıllara gelmektedir. İbn Hacer Hâkim'in sözlerindeki “تَابِعِيَّانِ عَدْلَانِ” ibaresi yerine “رَوِيَّانِ” ibaresini kullanmakla sahih hadisin sıfatında “adil ravi” vurgusunu eksik bırakmıştır. Bu durumda Hâkim'in söyledikleri farklı manaya delalet edecek şekilde metne dâhil edilmiştir. Hâkim'in sözlerini delil olarak aktarırken olduğu gibi aktarması, ortaya koyduğu metnin istikameti için oldukça önem arz etmektedir. Bununla birlikte, akıllara “İbn Hacer örneği Şümünnî'den mi aldı ve alırken de birtakım değişiklikler mi yapmak istedi?” sorusu gelebilmektedir.

İbn Hacer bu tartışmaya Ebû Bekir İbnü'l-'Arabî'nin (ö. 543/1148) Buhârî'nin sahih hadiste aradığı şartlar arasında “hadisin en az iki ravisi olmalıdır” sözünü de dâhil etmiştir. İbnü'l-'Arabî'nin iddiasını ele almıştır ve bununla alakalı bazı âlimlerden alıntılar yaparak meseleyi tartışmıştır.¹⁸⁴ Şümünnî'nin bu örneği kitabına dâhil etmediğini görüyoruz. Ancak bu kısımda iki ismin de eserine dâhil ettiği İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) bu konuya dair görüşünün ortak olduğunu görmekteyiz. Müellifler İbn Hibbân'ın görüşünü (*إِنَّ رَوَايَةَ اثْنَيْنِ عَنِ اثْنَيْنِ إِلَى أَنْ يَنْتَهِيَ لَا تُوجَدُ أَصْلًا*) = isnadın sonuna kadar iki kişinin iki kişiden rivayeti kesinlikle bulunmamaktadır)¹⁸⁵ ibareleriyle aktarmışlardır ve bu görüşü açıklamışlardır. İbn Hacer burada İbn Hibbân'ın muradının ne olduğunu tartışmıştır ve bahsin sonunda azîz hadise bir örnek vermiştir.

Azîz haber bahsinde iki müellif tarafından ortaya konulan metinlerde örneklendirme açısından bazı benzerlikler göze çarparken örneklerin yorumlanmasında ve tartışılmasında farklılıkların olduğu göze çarpmaktadır. Şümünnî, azîz hadis bahsinde daha ileri tartışmalara değinmiştir. İbn Hacer bu noktaları eserinde dâhil etmemiştir. Bu bölümde tezin temel soruları ile alakalı dikkat çeken bir bulgu bulunmaktadır. İki müellif Hâkim en-Nîsâbûrî'nin *Ma'rifetü 'ulûmi'l hadîs* eserine atıfta bulunmaktadır ve direkt alıntı yapmaktadır. Yukarıda da belirtildiği üzere İbn Hacer bu alıntıda birtakım değişikliklerde bulunmuştur. Şümünnî ibareleri olduğu gibi aktarırken İbn Hacer'in ibarelerde değişikliğe gitmesi dikkat çekmektedir.

¹⁸⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 48-49.

¹⁸⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 49; Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 91.

3.1.4. Sahih

İbn Hacer haberleri “mütevâtir” ve “âhâd” olarak; âhâd haberleri de “makbul” ve “merdûd” olarak iki kısımda incelemiştir. Âhâd haberi “tevâtür şartlarını taşımayan”¹⁸⁶ olarak tanımladıktan sonra âhâd haberin ilk kısmı olan “makbul” haberlere giriş yapmıştır. Makbul haberle ilgili ilk vurgu cumhurun görüşüne göre amel edilmesi gerektiği üzerine olmuştur. Burada İbn Hacer makbul habere bir tanım getirmemiştir. Makbul haberin hükmüne vurgu yapmıştır. Buna mukabil, merdûd haberle alakalı ortaya koyduğu ibarede bir tanım yaptığını görmekteyiz. Merdûd haberi “onu haber verenin doğruluğunun ağır basmadığı”¹⁸⁷ haberler olarak tanımlamıştır. İki zıt terimden ilkinin hükmü üzerinden ele alırken diğerine bir tanım getirmesi metnin bütünlüğü açısından soru işareti oluşturmaktadır. İbn Hacer, bu iki haber türü ile alakalı (makbul-merdûd); “haberle, ya haberin ravilerinin doğrulunun sabit olması ile kabul sıfatına sahip olması sonucunda amel edilir, ya da haberin ravilerinin yalancılığının sabit olması ile ret sıfatına sahip olması sonucunda amel edilmez”¹⁸⁸ demiştir.

Âhâd haberle alakalı iki müellif tarafından ortaya konulan ortak ve önemli bir mesele “karinelerle çevrili âhâd haber” üzerinedir. İbn Hacer, âhâd haberin kısımlarından olan meşhur, azîz ve garîb hadislerin karinelerle ilim ifade edebileceğini söylemiştir. Bu durumu kabul etmeyenler olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁹ Buradan haber-i vâhidin ilim ifade etmesi üzerine bir tartışma olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu tartışmaya Şümünnî “âhâd haberin karinelerle ilim ifade etmesi” başlığında değinmiştir. Şümünnî bu ihtilafın taraflarının ortaya attığı iddiaları dillendirmiştir. Daha sonra aradaki ihtilafı bir sonuca bağlamıştır.¹⁹⁰ İbn Hacer ise sadece aradaki ihtilafa değinmiş ve muhtar olan görüşün meşhur, azîz ve garîb hadislerin karineler ile nazari ilim ifade edeceğini söylemiştir. Bunun tersinin hakikatte lafzi bir tartışma olduğunu ifade etmiştir.¹⁹¹

¹⁸⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 51.

¹⁸⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 51.

¹⁸⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 51.

¹⁸⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 52.

¹⁹⁰ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 101-103.

¹⁹¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 52.

İbn Hacer, karinelerle çevrili âhâd haberler hakkındaki ihtilafa değindikten sonra karinelerle çevrili haberlerin farklı kısımlarını zikretmiştir. Âhâd haberin ilim ifade etmesi noktasında ilk karinenin bir hadisinin sahîhaynda (Buharî ve Müslim) bulunmasını zikretmiştir. İbn Hacer burada sahîhaynda geçen hadislerin karine olarak kabul edilmesi için “tevâtür şartlarını taşımaması”¹⁹² kaydını düşmüştür. Bu iki kitabın karine olarak kabul edilmesinin sebebi olarak da iki âlimin bu ilimdeki büyüklüklerini ve sahîh hadisi ortaya çıkarmadaki meziyetlerini ifade etmektedir. Âlimlerin bu iki kitabın kabul görmesi noktasında görüş birliği olduğunu, ancak görüş birliği olunan hadislerin diğer hadis hafızları (büyük hadis âlimleri) tarafından tenkit edilmemiş olması gerektiğini vurgulamıştır. Aynı Şekilde Şümünnî de sahîhaynda geçen hadisleri karinelerle çevrilmiş âhâd haberlerin ilim ifade etmesi meselesinde örnek olarak göstermiştir ve İbn Hacer ile bu iki âlimin büyüklüğü ve bu ilimdeki üstünlüğü noktasında benzer ifadelere yer vermiştir. Şümünnî, âhâd haberlerin karinelerle ilim ifade etmesi meselesinde sadece bir hadisin sahîhaynda geçmesini örnek verirken; İbn Hacer buna ilave olarak bir hadisin farklı tariklerden gelmesini ve büyük hadis âlimleri tarafından müsel olarak rivayet edilmesini de ilave etmiştir. Sahîhaynla alakalı kısımda iki müellifin benzer bir metin ortaya koyduğu görürülürken, İbn Hacer Şümünnî’den farklı olarak yukarıda zikredilen örneklere ve detayına yer vermiştir.¹⁹³ Âhâd haberle alakalı sahîh hadis mevzusuna gelene kadar arada başka meseleler de zikredilmektedir ancak burada hepsini ortaya koymak bu başlığın kapsamını aşmaktadır.

İbn Hacer’in âhâd haberleri “makbul” ve “merdûd” olmak üzere ikiye ayırdığını yukarıda zikretmiştik. Makbul haberlerin ilk kısmı “sahîh” hadistir. Sahîh hadis meselesi hadis usulü konuları açısından büyük bir öneme sahiptir. İki müellifin bu konuyu nasıl ele aldıklarını, bu meselede gösterdikleri benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymak araştırmanın sorularına aranan cevaplar açısından kıymetlidir. Hadis iliminde meşhur tanıma göre sahîh hadisin tanımı şöyledir:

---

¹⁹² İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü ’n-Nazar*, 52.

¹⁹³ Bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü ’n-Nazar*, 52-55; Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü ’n-Nazar*, 103-105.

فهو الحديثُ المُسنَدُ الذي يتَّصلُ إِسنادهُ بِتَقْلِ العَدْلِ الضَّابِطِ عن العَدْلِ الضَّابِطِ إِلَى مُنتَهَاهُ وَلَا يَكُونُ شَاذًّا وَلَا مُعَلَّلًا

*Sahih hadis, âdil ve zâbit raviler tarafından yine âdil ve zâbit raviler tarafından başından sonuna muttasıl isnâd edilmiş, şâz ve mualllel olmayan hadistir*¹⁹⁴

İbn Hacer asıl metin *Nuhbe*'de benzer bir tanımla sahih hadisi ele almıştır. Ancak bu tanım için “sahih li-zâtihi” ismini vermiştir. İbn Hacer'in sahih li-zâtihi tanımı şöyledir:

وَحَبْرُ الْأَحَادِ بِتَقْلِ عَدْلِ تَامِّ الضَّبْطِ، مُتَّصِلِ السَّنَدِ، غَيْرِ مُعَلَّلٍ وَلَا شَاذٍّ: هُوَ الصَّحِيحُ لِذَاتِهِ

*Sahih li-zâtihi, âdil ve zabtı tam ravilerin muttasıl senetle naklettiği, şâz ve mualllel olmayan âhâd haberlerdir.*¹⁹⁵

İbn Hacer makbul haberlerin ilk kısmı olan sahih hadisi hadis usulünde bilinen şekliyle tanımladıktan sonra sahih hadisin ikinci kısmı olan sahih li-gayrihiyi tanımlamıştır.

Sahih hadis hakkında bu girizgâhtan sonra tanımda geçen adalet, zapt, muttasıl, senet, mualllel ve şâz şartlarının bir terim olarak ne manaya geldikleri iki müellif tarafından tek tek ele alınmıştır. Bu kısımdan önce İbn Hacer'in sahih li-zâtihi'nin sahih li-gayrihi'den neden önce zikredildiğine dair ibareleri Şümünnî ile benzerlik göstermektedir. Ancak İbn Hacer bu ibareleri “sahih li-zâtihi - sahih li-gayrihi” hadis bağlamında kullanırken; Şümünnî benzer ibareleri “sahih - hasen” hadis bağlamında kullanmıştır. İbn Hacer bu durumu (فُذِّمَ الْكَلَامُ عَلَى الصَّحِيحِ لِذَاتِهِ لِغُلُوِّ رُتْبَتِهِ) = sahih li-zâtihi sahih li-gayrihi'nin önüne rütbesinin yüksekliği sebebiyle geçirilmiştir)¹⁹⁶ ibaresiyle açıklarken; Şümünnî benzer ibarelerle başka bir durumu (فُذِّمَ الْكَلَامُ عَلَى الصَّحِيحِ لِأَنَّهُ أَعْلَى) = sahih hadis hasen hadisin önüne geçirilmiştir çünkü onun rütbesi daha yüksektir)¹⁹⁷ şeklinde ifade etmiştir. İbn Hacer Şümünnî'nin ibarelerini başka bir bağlamda kullanmıştır.

İbn Hacer ve Şümünnî sahih hadisin tanımında geçen şartları tek tek açıklamışlardır. Adalet şartını iki âlim aynı manaya delalet edecek şekilde farklı ibarelerle ortaya

¹⁹⁴ eş-Şehrezûrî İbnü's-Salâh, *M'arifetü Envâ'i 'Ulûmil-Hadîs (Mukaddimetü İbni's-Salâh)*, thk. Nurettîn İtr (Dâru'l-Fikr: Suriye, 1986), 11.

¹⁹⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 153.

¹⁹⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 58.

¹⁹⁷ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 108.

koymuştur. Zabt şartını iki isim de ikiye ayırarak açıklama yoluna gitmiştir. İbn Hacer zabt şartını “zabt-1 sadr” ve “zabt-1 kitâb” olarak ikiye ayırırken, Şümünnî zabtı “zabt-1 kitâb” ve “zabt-1 hıfz” olarak ikiye ayırmıştır. İbn Hacer zabt-1 sadrı (وهو أن يُثَبَّتَ ما = zabt-1 sadr, kişinin duyduğunu dilediği zaman hazır hale getirecek şekilde ezberlemesi)¹⁹⁸ şeklinde açıklarken; Şümünnî zabt-1 hıfzı benzer şekilde (وهو أن يُثَبَّتَ ما سَمِعَهُ في خَيَالِهِ بَحَيْثَ يَتَعَدَّرُ رِوَالَهُ عَنِ الْقُوَّةِ الْحَافِظَةِ وَيَتَمَكَّنُ مِنْ اسْتِحْضَارِهِ) = zapt-1 hıfz, kişinin duyduğunu hayalinden gitmesi imkansız olacak şekilde zihnine nakşetmesi ve dilediğinde hatırlaması) ibareleriyle açıklamıştır. Bu açıklamaların aynı manada ve kısmen benzer ibarelerle ortaya konulduğunu görmekteyiz.

Sahih hadisin bir diğer şartı da senedinin muttasıl olmasıdır. İbn Hacer sahih hadisin muttasıl olmasını (ما سَلِمَ إِسْنَادُهُ مِنْ سُفُوطٍ فِيهِ بَحَيْثٌ كُلُّ مَنْ رَجَّاهُ سَمِعَ ذَلِكَ الْمَرْوِيَّ مِنْ شَيْخِهِ) = muttasıl, bir hadisin ravilerinin her birinin rivayet edilen hadisi hocasından iskâtan (ravi düşmesinden) sâlim olacak şekilde rivayet etmesidir)¹⁹⁹ ibareleriyle açıklamıştır. Şümünnî ise ittisal şartını (ما سَلِمَ إِسْنَادُهُ مِنَ النَّقْصِ كَانَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْ رِجَالِ إِسْنَادِهِ سَمِعَهُ مِمَّنْ فَوْقَهُ حَتَّى) = ittisâl, başından sonuna kadar isnadın ravilerinin her birinin kendisinden bir üstteki raviden aktaracak şekilde noksanlıktan sâlim olması)²⁰⁰ ibareleriyle açıklamıştır. Burada iki âlim yine aynı manaya gelen kısmen benzer ibareler ortaya koymuştur. İbn Hacer açıklamasında ravinin düşmesi (ıskât) için “سُفُوطٌ” kelimesini tercih ederken; Şümünnî “نَقْصٌ” kelimesini tercih etmiştir. Bu tercihle İbn Hacer’in Şümünnî’nin metnindeki eksik ya da yanlış istikamette gördüğü ibaresini düzelttiğini söyleyebiliriz.

Tanımda geçen bir diğer kavram da senettir. İbn Hacer senet kavramını daha önce tanımladığı için burada tekrardan zikretmemiştir. Şümünnî senet kavramını bu kısımda açıklamıştır. Yukarıda zikredilen şartlar sahih hadiste bulunması gereken şartlardır. Tanımda geçen “şâz” ve “muallel” terimleri ise sahih hadiste bulunmaması gereken şartlardandır. İbn Hacer “muallel” terimini sözlük manası itibari ile (وَالْمُعَلَّلُ لُغَةً: ما فيه) = muallelin sözlük manası: kendisinde illet bulunandır)²⁰¹ şeklinde açıklamıştır.

¹⁹⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 58.

¹⁹⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 59.

²⁰⁰ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 109.

²⁰¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 59.

Şümünnî ise lügat manasını zikretmeksizin (*والمُعَلَّلُ ما فيه عِلَّةٌ*) = muallel kendisinde illet bulunandır)²⁰² şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Burada İbn Hacer Şümünnî'den farklı olarak ibareye “لُغَةً” ibaresini ekleyerek ibareye başka bir boyut katmıştır. Devamında iki müellif muallel teriminin tanımına yer vermiştir. İbn Hacer mualleli ıstılah manası itibariyle (*ما فيه عِلَّةٌ خَفِيَّةٌ قَادِحَةٌ*) = kendisinde hadisin sıhhatine zarar veren gizli bir illet (kusur) bulunan)²⁰³ şeklinde tanımlamıştır. Şümünnî ise mualleli (*وهي*) = muallel, görünürde bir problem olmamasıyla birlikte hadiste gizli ve sıhhatine zarar veren bir sebepten ibarettir) şeklinde tanımlamıştır. İbn Hacer ile Şümünnî'nin tanımları benzemektedir ancak İbn Hacer Şümünnî'nin tanımında bulunan bazı ifadeleri çıkarmıştır. Şümünnî'nin tanımı daha kapsamlıdır. İbn Hacer bu ifadeleri kendi metnine uygun görmediği için eklememiş olabilir.

Sahih hadiste bulunmaması gereken bir diğer özellik de hadisin şâz olmasıdır. İbn Hacer eserinde “şâz” terimini farklı yerlerde tanımlamıştır. Bu tanımlarda bir ifade birliği olmadığı göze çarpmaktadır. Zira bu kısımda İbn Hacer “şâz” terimin (*ما يُخَالِفُ*) = şâz, bir ravinin kendisinden daha tercihe şâyân bir raviye muhalefetidir)²⁰⁴ şeklinde tanımlarken başka bir yerde şâz terimini (*ما رَوَاهُ الْمُقْبُولُ مُخَالَفًا*) = makbul ravinin kendisinden daha üstün bir raviye muhalif olarak aktardığıdır)²⁰⁵ şeklinde tanımlamıştır. İki tanım arasında bariz bir farklılık göze çarpmaktadır. İbn Hacer ilk tanımda bir ravinin kendinden daha üstün bir raviye muhalefetine şâz derken diğer tanımda makbul bir ravinin yani sahih ve hasen hadis ravisinin kendisinden daha üstün bir raviye muhalefeti olarak tanımlamıştır. İlk tanımda geçen “الرَّوَايُ = bir ravinin” ibaresinde ravinin güvenilirlik derecesi belirtilmediği için şâz teriminin tanımı eksik kalmaktadır. İlk tanımı yaptıktan sonra “şâz teriminin başka bir açıklaması vardır” diye bir kayıt düşmüş olsa da metnin bütünlüğü açısından bu durum bir soru işaretidir. Şümünnî “şâz” terimini (*ما رَوَاهُ النَّقَّهَةُ*) = şâz, sika ravinin kendisinden zabt veya tariklerinin çokluğu açısından kendisinden üstün olan bir raviye muhalif olarak rivayet ettiği hadistir)²⁰⁶ ibareleriyle açıklamıştır. Şümünnî'nin tanımı İbn Hacer'in

²⁰² Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 109.

²⁰³ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 59.

²⁰⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 59.

²⁰⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 72.

²⁰⁶ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 109.

ikinci tanımı ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca, İbn Hacer'in ilk tanımında yer alan muğlaklık bulunmamaktadır.

İbn Hacer, sahih hadisin şartları açıklamasından sonra “tenbih” diye bir başlık açmıştır. Bu başlığın altında bir takım ihtirâzî (bir sözle başka bir şeyi dışarıda bırakmak) kayıtlar düşmüştür. Burada düşülen kayıtları Şümünnî'nin eserinde de görmekteyiz. Asıl metinde geçen “وَحَبْرُ الْأَحَادِ” ibaresiyle alakalı İbn Hacer (وَحَبْرُ { وَحَبْرُ الْأَحَادِ } بِمَنْزِلَةِ الْجِنْسِ يَشْمَلُ الصَّحِيحَ وَغَيْرَهُ، وَبَاقِي { الْأَحَادِ } كَالْجِنْسِ، وَبَاقِي قُبُودِهِ كَالْفَصْلِ) kaydını düşerken; Şümünnî benzer (وَحَبْرُ الْأَحَادِ } بِمَنْزِلَةِ الْجِنْسِ يَشْمَلُ الصَّحِيحَ وَغَيْرَهُ، وَبَاقِي { الْأَحَادِ } كَالْجِنْسِ، وَبَاقِي قُبُودِهِ كَالْفَصْلِ = (âhâd haber) cins gibidir, diğer kayıtlar fasıl gibidir)²⁰⁷ kaydını düşerken; Şümünnî benzer (وَحَبْرُ الْأَحَادِ } بِمَنْزِلَةِ الْجِنْسِ يَشْمَلُ الصَّحِيحَ وَغَيْرَهُ، وَبَاقِي { الْأَحَادِ } كَالْجِنْسِ، وَبَاقِي قُبُودِهِ كَالْفَصْلِ = (âhâd haber) sahih ve diğer hadis türlerini kapsar şekilde cins konumundadır, diğer kayıtlar fasıl gibidir)²⁰⁸ kaydını düşmüştür. Başka bir benzerlik asıl metinde “بِنَقْلِ عَدْلٍ” ibaresine düşülen ihtirâzî kayıta ortaya çıkmaktadır. İbn Hacer bu ibareyle ilgili (بِنَقْلِ عَدْلٍ } = (âdil ravinin nakli) sözü âdil olmayan raviyi dışarıda bırakmak içindir)²⁰⁹ kaydını düşerken; Şümünnî neredeyse aynı (بِنَقْلِ عَدْلٍ } = (âdil ravinin nakli) sözü âdil olmayan raviyi dışarıda bırakmak içindir)²¹⁰ kaydını düşmüştür. Düşülen bu kayıta da benzerlik göze çarpmaktadır. Bu kısımda İbn Hacer'in düştüğü başka bir ihtirâzî kayıt “لِدَاتِهِ” ibaresiyle alakalıdır. İbn Hacer bu ibareyle alakalı (لِدَاتِهِ } يُخْرِجُ مَا يُسَمَّى صَحِيحًا بِأَمْرِ خَارِجٍ) = (li-zâtihî) sözü ile dışardan bir durum ile sahih olan hadis çıkarılır)²¹¹ kaydını düşerken; Şümünnî bu ibareye benzer (لِدَاتِهِ } أَي لِنَفْسِهِ لَا لِأَمْرِ خَارِجٍ عَنْهُ، إِخْتَرَزَ بِهِ عَمَّا) = (li-zâtihî) sözü: yani kendiliğinden, dışarıdan bir durumla sahih olmayan demektir. Bu sözle harici bir durumla sahih olan hadis dışarıda bırakılmıştır)²¹² kaydını düşmüştür. İbn Hacer'in “tenbih” başlığı altından zikrettiği ihtirâzî kayıtlar yukarıda görüldüğü üzere Şümünnî'nin metni ile büyük benzerlik göstermektedir. Elde edilen bulgular İbn Hacer'in bu kısımda Şümünnî'nin eserinden faydalandığını gösterebilmektedir. Ancak İbn Hacer, Şümünnî'nin detaylıca ele aldığı bölümü daha kısa ve öz bir şekilde aktarmıştır. Bununla birlikte bu kayıtlar ilk defa bu isimler tarafından dillendirilmiş değildir. Örneğin Şümünnî'nin hocalarından olan Bedreddin ez-Zerkeşî *en-Nüket 'alâ Muqaddimeti İbni'-ş-Şalâh* isimli eserinde bu ve

²⁰⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 59.

²⁰⁸ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 110.

²⁰⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 59.

²¹⁰ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 110.

²¹¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 59.

²¹² Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 111.

benzeri kayıtlara yer vermiştir.²¹³ Şümünnî'nin eserinde yer alan ihtirâzî kayıtlar ile hocası Zerkeşî'nin ortaya koyduğu ibarelerde de benzerlik söz konusudur. Bu sebepten dolayı İbn Hacer'in bu kısmı direkt olarak Şümünnî'den aldığını söylemek mümkün olmayabilir ancak istifade ettiği anlaşılmaktadır.

Sahih hadisle alakalı asıl metinde ortaya konulan bir diğer mesele sahih hadisin dereceleridir. İbn Hacer, asıl metinde “وَتَنَفَّأَتْ رُتْبُهُ بِتَفَاوُتِ هَذِهِ الْأَوْصَافِ = sahih hadisin rütbeleri sahih hadisi gerektiren sıfatların değişkenlik göstermesi ile farklılaşmaktadır”²¹⁴ diyerek sahih hadisler arasında derecelendirme konusuna işaret etmiştir. Asıl metinde geçen yukarıdaki ifade iki müellif tarafından benzer ibarelerle açıklanmıştır. İbn Hacer bu ibareyi (وَتَنَفَّأَتْ رُتْبُهُ أَي الصَّحِيحُ بِسَبَبِ تَفَاوُتِ هَذِهِ الْأَوْصَافِ الْمُقْتَضِيَةِ) لِلصَّحِيحِ فِي الْقُوَّةِ، فَإِنَّمَا لَمَّا كَانَتْ مُفِيدَةً لِغَلْبَةِ الظَّنِّ الَّذِي عَلَيْهِ مَدَارُ الصِّحَّةِ إِقْتَضَتْ أَنْ يَكُونَ لَهَا دَرَجَاتٌ، بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ بِحَسَبِ الْأُمُورِ الْمُقَوِّبَةِ = kuvvet noktasında sahihliği gerektiren sıfatların değişmesi sebebiyle sahihin dereceleri farklılık gösterir. Sıhhatin etrafında eksen oluşturduğu bu sıfatlar zann-ı gâlip ifade ettiği için dereceleri olması gerekir. Bazısı bazısından kuvvetin gereğine göre daha üstündür²¹⁵ şeklinde açıklamıştır. Şümünnî'nin ise bu ibareyi (يَعْنِي أَنَّ رُتْبَ الصَّحِيحِ مُتَّفَاوِتَةٌ بِحَسَبِ هَذِهِ الْأَوْصَافِ الْمُقْتَضِيَةِ لِلصِّحَّةِ فِي الْقُوَّةِ، فَإِنَّ تِلْكَ الْأَوْصَافَ) = yani, sahih hadisin rütbeleri kuvvet noktasından sahihliği gerektiren sıfatların değişmesiyle farklılık gösterir. Sıhhatin etrafında eksen oluşturduğu bu sıfatlar zan ifade etmesiyle bu sıfatlardan bazısının bazısından üstün dereceleri vardır²¹⁶ şeklinde açıklamıştır. Bu açıklamanın devamında Şümünnî, bazı zanların bazı zamlardan muktezâyı hâle göre daha güçlü olacağını söylemiştir. Zan ifade eden sahih hadis de bu sebeple derece derecedir ifadelerine yer vermiştir. Bu kısımda iki müellifin aynı ibare için aynı manaya gelen ifadeler kullanmışlardır. İbarelerde sadece mananın benzerliği değil, kullanılan kelimelerin benzerliği de göze çarpmaktadır. Bu kısımda İbn Hacer'in Şümünnî'nin ibarelerinden faydalandığını söylemek mümkündür.

İbn Hacer daha sonra sahih hadisi iki kısımda derecelendirmiştir. Sahih hadisi ilk olarak ravilerine göre ikinci olarak da geçtiği kaynağa göre derecelendirmiştir.

²¹³ Bk. Bedreddin ez-Zerkeşî, *en-Nüket 'alâ Muqaddimeti İbni's-Şalâh*, thk. Zeynel'Abidîn Ferrîc (Riyad: Mektebetü Evdâu's-Selef, 1998), 1/97-108.

²¹⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 153.

²¹⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 59.

²¹⁶ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü'n-Nazar*, 113.

Şümünnî ise sahih hadisi sadece kaynağına göre derecelendirmiştir. İbn Hacer sahih hadisleri ravilerinin adalet ve zabt sıfatlarının derecelerine göre ise kendi içinde üç kısımda ele almıştır. İbn Hacer en üst rütbede bazı âlimlerin “esahhuh’l-esânîd” diye tanımladığı isnat zincirlerini zikretmiştir. Ardından ikinci ve üçüncü rütbede yer alan isnat zincirlerini zikretmiştir. Bu bahsin sonunda İbn Hacer mutemet olan görüşe göre bir isnat zincirine mutlak surette sahih denilmemesinin gerektiğini zikretmiştir.²¹⁷ Şümünnî ise hadislerin en sahihinin ravilerinin adaleti ve zabtı hakkında olumsuz bir şey söylenmemiş Buhari’nin ve Müslim’in kitaplarından yer alan hadisler olarak takdim etmiştir. Şümünnî hadisleri kaynağına göre derecelendirmeye gitmiştir. İsnatta bulunan ravilere göre hadisleri derecelendirme konusuna girmemiştir. Ardından hadislerin Buharî ve Müslim’de bulunmasına göre derecelerine değinmiştir.²¹⁸ İbn Hacer bu meseleye daha sonra yer vermiştir. Bu durum iki eser arasındaki farklar arasında zikredilebilir. İbn Hacer’in sahih hadisi ilk olarak senetteki ravilere göre derecelendirmesi metin açısından daha uygun gözükmektedir. Zira asıl metinden Buharî ve Müslim arasındaki karşılaştırma daha sonra gelmektedir.

İki metin sahih hadisleri bulunduğu kaynağa göre derecelendirme noktasında ortaktır. İbn Hacer’in bu kısımda ele aldığı meselelerde Şümünnî’nin ibarelerinden faydalandığı, bazı kısımları çıkarıp, bazı kısımları özetlediği ve bazı kısımları da olduğu gibi aktardığı en başta söylenebilir. Asıl metinde de işaret edildiği üzere “قَدْ قَدَّمَ” صَحِيحُ الْبُخَارِيِّ، ثُمَّ مُسْلِمٍ، ثُمَّ شَرَطَهُمَا” İmam Buharî’nin *Sahih*’inde yer alan hadisler İmam Müslim’in *Sahih*’inde bulunan hadislerden derece itibari ile daha üstündür. İki müellif de bu durumun ulemanın icmâsı ile sabit olduğu vurgusuna yer vermiştir. İbn Hacer bu durumu “وقد صرَّحَ الْجُمْهُورُ بِتَقْدِيمِ صَحِيحِ الْبُخَارِيِّ فِي الصِّحَّةِ = cumhur ulema Buharî’nin kitabının daha üstün olduğunu açıkça beyan etmiştir)²¹⁹ ibareleriyle açıklarken; Şümünnî bu duruma (وهذا قولُ الْجُمْهُورِ = bu söz (Buharî’nin kitabının üstünlüğü sözü) cumhur ulemanın ifadesidir)²²⁰ ibaresiyle işaret etmiştir. Ardından İbn Hacer, Ebû ‘Alî en-Neysâbûrî’nin (349/960) bu icmâyâ mugâyir “ما تَحْتَ أَيْدِي السَّمَاءِ أَصَحُّ مِنْ كِتَابِ مُسْلِمٍ = gök kubbe altında Müslim’in kitabından daha sahih bir kitap yoktur)²²¹ sözünü ele almıştır. Aynı sözü Şümünnî’nin başka bir yerde aktardığını görmekteyiz. İbn Hacer

²¹⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü ’n-Nazar*, 61.

²¹⁸ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü ’n-Nazar*, 115.

²¹⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü ’n-Nazar*, 62.

²²⁰ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü ’n-Nazar*, 115.

²²¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü ’n-Nazar*, 62.

bu sözün, Müslim'in "en sahih" kitap olduğunu açıkça ifade etmediğini; sadece Müslim'in kitabından daha sahih bir kitabın mevcudiyetini nehyettiği yönünde bir açıklamada bulunmuştur. Bu sözle sıhhat noktasında bu kitaba denk başka bir kitabın olmadığına çıkmayacağını, aynı sıhhat derecesine sahip kitabın olduğunu nehyetmediğini söylemiştir. Kitabına aynı sözü dâhil eden Şümünnî'nin bu sözle alakalı yapmış olduğu açıklama çok benzerlik göstermektedir. Aynı açıklama çok benzer ibarelerle dillendirilmiştir.²²²

İki müellif de bazı Mağripli âlimlerin Müslim'in kitabını Buharî'ye takdim ettiğini ifade etmiştir. İbn Hacer bunun sebebini Müslim'in anlatım güzelliğine ve sistematik tertibine bağlamaktadır.²²³ Şümünnî ise bu konu hakkında bir hocasının da bu görüşte olduğunu söylemiştir.²²⁴ Bir yorumda bulunmamıştır. Ardından iki müellifin Buharî'nin eserinin cumhura göre neden daha sahih olduğuna dair açıklamaları gelmektedir. Şümünnî cumhurun görüşünü iki vecihle ele almıştır. İlk veçheyi dört alt başlık altında ele almıştır. İlk olarak bir hadisin sıhhatini belirleyen sıfatların Buharî'de daha şiddetli ve daha uygun olduğunu belirtmiştir. Bu durumu İbn Hacer eserinde benzer ibarelerle aktarmıştır. İbn Hacer bu durumu (فَالصِّفَاتُ الَّتِي تَدُورُ عَلَيْهَا الصِّحَّةُ فِي كِتَابِ) = Buharî'nin kitabında sıhhatin eksenini oluşturan sıfatlar Müslim'in kitabındaki sıfatlardan daha şiddetli ve şartları daha uygundur)²²⁵ ibaresiyle dile getirmiştir. Şümünnî'nin bu konuda benzer (أَنَّ الصِّفَاتِ الَّتِي مَدَارُ الصِّحَّةِ عَلَيْهَا هِيَ إِتِّصَالُ السَّنَدِ، وَعَدَالَةُ رَجَالِهِ وَإِتْقَانُهُمْ، وَالسَّلَامَةُ مِنَ الشُّذُوزِ وَالْعِلَّةِ، وَهَذِهِ الصِّفَاتُ فِي كِتَابِ الْبُخَارِيِّ أَتَمُّ مِنْهَا فِي كِتَابِ مُسْلِمٍ وَأَشَدُّ، وَشُرُوطُهُ فِيهَا أَفْوَى وَأَسَدُّ) = sıhhatin eksenini oluşturan ittisal, ravilerinin adaleti, şâz ve illeten sâlim olmak gibi sıfatlar Buharî'nin kitabında daha tam ve uygundur, ayrıca Buharî'nin şartları daha şiddetlidir)²²⁶ ibarelerine yer verdiğini görmekteyiz. İbn Hacer, Şümünnî'nin metninden ibarelerinde bulunan ara cümleleri çıkararak istifade etmiştir. Ayrıca ibarenin sonunda yer alan " = daha uygun" kelimesi ile " = daha şiddetli" ibarelerinin yer değiştirmesi daha uygundur. Zira şartların daha "şiddetli" olması dilin kullanımına daha yakındır. Burada Şümünnî'nin ibare kullanımı daha isabetli görülmektedir.

²²² Bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 62; Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 118.

²²³ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 62.

²²⁴ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 115.

²²⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 63.

²²⁶ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 116.

İbn Hacer, Buhârî'nin kitabının Müslim'in kitabına nazaran daha tercihe şâyân olduğunu farklı açılardan ele almıştır. Buhârî'nin kitabının takdim edilmesini ittisal, adalet ve zabt, şâz ve muallel olmaması noktalarından değerlendirmiştir. Şümünnî'nin yukarıda da ifade edildiği gibi bu durumu farklı vecihlerle ele aldığını söylemiştik. Burada iki âlimin meseleyi benzer şekilde ele aldıklarını, İbn Hacer'in Şümünnî'nin ibarelerini özetlediğini söyleyebiliriz.²²⁷

İbn Hacer, sahih hadis bahsinin sonunda sahih hadisleri geçtiği kaynağa göre derecelendirmiştir. Müellif, sahih hadislerin geçtiği kaynağa göre altı kısım olduğunu söylemiştir. Bu derecelendirme şöyledir: Buhârî ve Müslim'in beraber tahrîc ettiği hadisler, sadece Buhârî'nin tahrîc ettiği hadisler, sadece Müslim'in tahrîc ettiği hadisler, Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygun hadisler, sadece Buhârî'nin şartına uyan hadisler, sadece Müslim'in şartına uyan hadisler. İbn Hacer bunlara ek olarak yedinci bir kısım dâhil etmiştir. Bu kısım ise Buhârî ve Müslim'in tek veya toplu olarak şartlarını taşımayan sahih hadislerdir.²²⁸ Şümünnî'nin de bu derecelendirmeye eserinde yer verdiği görmekteyiz. İbn Hacer'den farklı olarak Buhârî ve Müslim'in şartlarının neler olduğu tartışmasına değinmiştir ve âlimlerin bu noktadaki sözlerini aktarmıştır.²²⁹ Son olarak İbn Hacer, bu sıralamanın harici bir durumla değişebileceğini dile getirmiştir.²³⁰

Hadis usulü konuları arasında en önemlilerinden biri olan “sahih hadis” meselesi iki müellif tarafından ortaya konulmuştur. Burada meselelerin hepsine değinilememiştir ancak ele alınan konulardan çıkan bulgular iki eserin sahih hadis meselesinde de benzerlik gösterdiğini ortaya koyabilmektedir. İbn Hacer bazı yerlerde Şümünnî'nin ibarelerini kullanırken bazı yerlerde özetlemiştir. Bunula birlikte Şümünnî'nin eserinde bulunmayan bazı meseleleri eserine dâhil etmiştir. Son olarak, Şümünnî'nin de eserinin yazarken kendinden önceki hadis usulü kitaplarından ve hocalarından istifade ettiği göz önünde bulundurulmalıdır.

---

²²⁷ Bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 63-64; Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 116-119.

²²⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 64.

²²⁹ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 119-120.

²³⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 65.

3.1.5. Hasen

Hadis usulünün önemli konularından biri de hasen hadistir. Hasen hadis derece olarak sahih hadisin hemen altında yer almaktadır. Hadis ilimlerinde bilinen tarifine göre hasen “sahih hadisin şartlarını taşımakla beraber sahih hadis ravisine nispetle ravilerinden biri veya birkaçının zaptı daha az olan hadistir”²³¹ anlamında kullanılmaktadır. İbn Hacer’in hasen tanımı ise şöyledir:

فإن خَفَّ الضَّبْطُ أَي قَلَّ - يُقَالُ: خَفَّ الْقَوْمُ خُفُوفًا: قَلُّوا - وَالْمُرَادُ مَعَ بَقِيَّةِ الشُّرُوطِ الْمُتَقَدِّمَةِ فِي حَدِّ الصَّحِيحِ فَهُوَ الْحَسَنُ لِذَاتِهِ، لَا لِشَيْءٍ خَارِجٍ وَهُوَ الَّذِي يَكُونُ حُسْنُهُ بِسَبَبِ الإِعْتِصَاطِ.

*Sahih hadisin tanımında geçen diğer şartlarla birlikte eğer ravinin zabtı hafiflerse -yani azalırsa- bu hadis hasen li-zâtihi'dir. Hasenliği dışarıdan bir şeyle destek bulması sebebiyle değildir.*²³²

Şümünnî'nin hasen tanımı ise şöyledir:

{فإن خَفَّ الضَّبْطُ فَالْحَسَنُ لِذَاتِهِ}: يُقَالُ: خَفَّ الْقَوْمُ خُفُوفًا: قَلُّوا، أَي فَإِن قَلَّ الضَّبْطُ مِنْ أَحَدِ رِجَالِ الإِسْنَادِ مَعَ إِعْتِبَارِ بَقِيَّةِ الأَوْصَافِ الْمُتَقَدِّمَةِ فِي حَدِّ الصَّحِيحِ، وَهِيَ: إِتِّصَالٌ، وَعَدَالَةُ الرَّجَالِ، وَالسَّلَامَةُ مِنَ الشُّذُودِ وَالإِعْلَالِ، فَهُوَ الْحَسَنُ لِذَاتِهِ، أَي لَا لِأَمْرٍ خَارِجٍ عَنْهُ، وَقَدْ بَدَّ بِه تَحَرُّرًا عَنِ الْحَسَنِ لِغَيْرِهِ، وَهُوَ مَا يَكُونُ حُسْنُهُ بِسَبَبِ إِعْتِصَاطِ.

*(Eğer zabt hafiflerse hasen li-zâtihi'dir): Sahih hadisin tanımında geçen diğer sıfatlarla birlikte - o sıfatlar ittisal, ravilerin âdil olması, şâz ve illetten sâlim olmasıdır- isnadın ravilerinden birinin zaptı az olursa bu hasen li-zâtihi'dir. Yani dışarıdan bir şeyle olmamıştır. Bu kaydı hasenliği dışarıdan destek görme sebebiyle olan hasen li-gayrihiden kaçınmak için düşmüştür.*²³³

İki âlimin hasen li-zâtihi için ortaya koyduğu tanımlar oldukça benzerdir. Şümünnî'nin ara cümlelerini çıkardığımızda İbn Hacer'in tanımını elde etmek mümkündür. Tanımın başında “خَفَّ” fiiliyle alakalı verilen örnekler birebir aynıdır. İbn Hacer'in bu örneği Şümünnî'den aldığı söylenebilir. Bununla birlikte İbn Hacer'in daha önce sahih hadisin derecelendirilmesi kısmında benzer bağlamda kullandığı “أَوْصَافٌ”²³⁴ kelimesi yerine burada “الشُّرُوطُ” kelimesini kullandığını görmekteyiz. Mana olarak bir değişme söz konusu olmasa da Şümünnî'nin ibaresini birebir kullanmamak

²³¹ Yücel, *Hadis Usûlü*, 193.

²³² İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 65.

²³³ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü'n-Nazar*, 121.

²³⁴ Bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 59.

için değiştirilmiş olma ihtimali akıllara gelebilmektedir. Hasen hadisin tanımının devamında da benzer ibarelerin yer aldığını görmekteyiz. Bu tanımlar ile hadis usulünün büyük âlimi İbn Salâh'ın ortaya koyduğu tanımlar karşılaştırıldığında²³⁵ bir benzerlik bulunamamıştır. Bu da Şümünnî'nin ibaresinin kendisine ait olduğunu desteklemektedir. Tanımların mukayeseli okunması sonucunda İbn Hacer'in Şümünnî'nin ibarelerinden istifade ettiği söylenebilir.

Hasen hadisin tanımından sonra iki müellif dışarıdan bir takviyeyle zayıf hadisin hasen hadis mertebesine çıkabileceğine dair bir açıklama yapmıştır. Burada iki isim de “يَكُونُ حُسْنُهُ بِسَبَبِ الإِعْتِضَاطِ = onun (hasen li-gayrihîni) hasenliği takviye edilmesi sebebiyledir” ibaresini örneklendirmiştir. İbn Hacer burada meçhulu'l-hâl olan bir ravinin tariklerin çokluğu ile bir üst seviyeye çıkabileceğini örnek olarak verirken;²³⁶ Şümünnî, ravisinin kötü hafızaya (sûü'l-hıfz) sahip olduğu zayıf hadisin tariklerinin çoğalmasından dolayı destek bularak bir üst seviyeye çıkabileceği örneğini²³⁷ vermiştir. Burada örneklendirmede bir farklılığın olduğunu görmekteyiz. Ayrıca İbn Hacer, hasen li-zâtihînin amel edilmesi noktasında sahih hadis ile müşterek olduğunu söylemiştir.²³⁸ Bu vurgu Şümünnî'de yer almamaktadır.

İbn Hacer hasen hadisin kısımlara ayrılması noktasında sahih hadis ile müşterek olduğu vurgusuna yer vermiştir. Aynı vurguya Şümünnî de eserinde yer vermiştir ancak İbn Hacer'den farklı olarak hasen hadisin ravilerine göre farklı derecelerini örneklendirmiştir.²³⁹

Hasen hadisle alakalı bir diğer mesele de İmam Tirmizî'nin (ö. 279/892) “hasen-sahih” isimlendirmesi ile alakalı tartışmalardır. İbn Hacer bu tartışmaya asıl metinde “فإن جُمِعَا = eğer “sahih” ve “hasen” ibareleri bir araya gelirse teferrüt olduğunda onu nakleden kişide oluşan tereddüte hamledilir. Teferrüt yoksa iki isnadına itibarla bu isimlendirme yapılır” ibareleriyle yer vermiştir. Şümünnî, İbn Hacer'in bu ibareyle İbn Salâh'ın Tirmizî'nin bir hadiste “bu hadis hasen-sahihtir” demek suretiyle sahihliği ve hasenliği bir arada zikretmesine dair dile getirdiği işkâle

²³⁵ İbnü's-Salâh, 'Ulûmul-Hadîs, 29-31.

²³⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 65.

²³⁷ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü'n-Nazar*, 121.

²³⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 66.

²³⁹ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü'n-Nazar*, 122.

نَاقِلِهِ إِقْتَضَى لِلْمُجْتَهِدِ أَلَّا يَصِفَهُ بِأَحَدِ الْوَصْفَيْنِ، فَيُقَالُ فِيهِ: حَسَنٌ بِاعْتِبَارِ وَصْفِهِ عِنْدَ قَوْمٍ، صَحِيحٌ بِاعْتِبَارِ وَصْفِهِ عِنْدَ قَوْمٍ = hadis imamlarının hadisini ravisinin hali hakkındaki tereddüdü müçtehidin hadisi iki vasıftan biriyle sıfatlandıramamasını gerektirmektedir. Denilir ki; bu hadis bir kavmin (bazıların) sıfatlandırmasına göre hasendir, diğer bir kavmin sıfatlandırmasına göre ise sahihtir)²⁴⁴ ibareleriyle açıklamıştır. Sorunun ikinci cevabını ise إِذَا لَمْ يَحْصُلِ التَّقَرُّدُ فِإِطْلَاقُ الْوَصْفَيْنِ مَعًا عَلَى الْحَدِيثِ يَكُونُ بِاعْتِبَارِ إِسْنَادَيْنِ أَحَدُهُمَا صَحِيحٌ وَالْآخَرُ حَسَنٌ) = eğer hadiste teferrüt gerçekleşmemişse bu iki vasfın hadise itlak edilmesi iki isnadına itibarla olur. Bu isnatlardan biri sahih, diğeri ise hasendir)²⁴⁵ ibareleriyle ortaya koymuştur. İki müellif tarafından aynı sorunun sorulup aynı cevabın verilmesi göze çarpmaktadır. Burada mana itibari ile benzerliğin yanında lafzi benzerlik de dikkat çekmektedir. Bulgular ışığında bu kısımda İbn Hacer'in Şümünnî'nin ibarelerinden faydalandığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte Şümünnî'nin de ibarelerini oluştururken diğer hadis usulü kitaplarından istifade ettiği görülmektedir. Örneğin "hasen-sahih" hadisini bir isnada itibarla hasen, başka bir isnada itibarla da sahih olduğu görüşü İbn Salâh'ın *Mukaddime*'sinde de yer almaktadır. *Mukaddime*'ye baktığımızda benzer ifadelerle karşılaşmaktayız²⁴⁶, ancak bu ibareleri Şümünnî kendi sözleriyle aktarmıştır.

Hasen hadis meselesinde iki müellifin ortaya koyduğu metinler benzerlik göstermektedir. Elde edilen bulgular İbn Hacer'in Şümünnî'nin metninden istifade ettiğini gösterebilmektedir. Bunun yanı sıra, Şümünnî'nin de eserinde ele aldığı meselelerde İbn Salâh'tan istifade ettiğini görmekteyiz. Bu noktada İbn Hacer'in ibareleri direkt Şümünnî'den aldığını ifade etmek doğru olmayabilir ancak istifade ettiği kuvvetle ihtimaldir.

3.1.6. Ziyâdetü's-Sikâ

Hadis usulü konuları açısından önemli bir diğer konu sika olan bir ravinin diğer ravilerin nakletmediği fazladan bir bilgiyi rivayet etmesi (ziyâdetü's-sika) meselesidir. Sika ravilerin ziyade olarak zikrettikleri bilgiler genel olarak üç kısımda ele alınmaktadır. Aralarında İmam Mâlik, Şafiî ve Buharî'nin de bulunduğu bir grup âlim,

²⁴⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 66.

²⁴⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 66.

²⁴⁶ İbnü's-Salâh, *Ulûmul-Hadîs*, 39.

âdil ve zabt sahibi ravinin ziyadesini makbul kabul etmişlerdir. İkinci görüşte olan âlimler ise sika ravinin ziyadesinin çoğunluğa uymadığı sebebiyle reddedilmesini dillendirirken son gruptaki âlimler ziyadeyi bazı şartlar altında kabul etmektedir.²⁴⁷ İbn Salâh ise ziyâdetü's-sika konusunda üç kısım zikretmiştir. İlki sika ravilere muhalefet edilerek yapılan rivayettir ki bu reddedilir. İkinci kısım, sika ravilere muhalif olmadan tearuz ve tenakuzun olmadığı rivayettir ki bu kabul edilir. İbn Salâh, üçüncü kısmı ise “bu ikisi arasında yer alan ziyadelerdir” şeklinde ortaya koymuştur.²⁴⁸ İbn Hacer, üçüncü kısım ile alakalı İbn Salâh'ın bir hüküm ifade etmediğini söylemiştir.²⁴⁹ İbn Hacer bu mesele ile alakalı *en-Nüket*'te muhaddislerin kabul veya ret üzerine genel bir kaidesi olmadığını ifade etmiştir. Bazı karinelere bakarak tercihlerde bulunduğunu ve bu karinelerin neler olduğunu hadis âlimlerinin sözleriyle açıklamıştır.²⁵⁰ İbn Hacer'in *en-Nüket*'te ziyâdetü's-sika ile alakalı ortaya koyduğu görüşler açıktır. İbn Hacer'in *en-Nüket*'te *Nüzhe*'ye nazaran bu konu ile alakalı daha kapsamlı ve açık görüşler ortaya koyduğunu meselenin başında söyleyebiliriz. İbn Hacer'in özgün düşüncelerinin olduğu ve İbn Salâh'a bir takım eleştiriler getirdiği ziyâdetü's-sika meselesini *Nüzhe*'de nasıl ele aldığı ve bu noktada Şümunnî ile ne tür benzerliklere sahip olduğu araştırmamız için önem arz etmektedir.

İbn Hacer *Nuḥbe*'de ziyâdetü's-sika konusuyla alakalı “ *وَزِيَادَةُ رَاوِيهِمَا مَقْبُولَةٌ مَا لَنْ تَنْفَعُ مُنَافِيَةً* ” = sahih ve hasen hadisin ravisini ziyadesi kendisinden daha güvenilir bir raviye münafî değilse makbuldür” açıklamasına yer vermiştir. İbn Hacer bu ibareyle alakalı sika bir ravinin ziyadesi bu ziyadeyi zikretmeyen ve kendisinden daha güvenilir birisinin rivayetini nefyetmediği sürece makbul olduğu açıklamasına yer vermiştir. İbn Hacer bu ziyadeyi sika ravinin müstakil olarak rivayet ettiği hadis konumunda değerlendirmektedir.²⁵¹ Şümunnî ise İbn Hacer'in asıl metindeki ibarelerini benzer şekilde açıklamıştır. Şümunnî, daha güvenilir ravinin hangi açılardan üstün olabileceğininide değerlendirmiştir. Şümunnî, sika ravinin kendisinden daha makbul bir raviye münafî olmadan rivayet edilen ziyadenin makbul olduğu görüşüne fukahânın, usulcülerin ve muhaddislerin sahip olduğunu söylemiştir. Bu görüşe sahip olanların

²⁴⁷ Salih Karacabey, “Ziyâdetü's-Sika”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/486.

²⁴⁸ İbnü's-Salâh, *'Ulûmul-Hadîs*, 86.

²⁴⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *en-Nüket 'alâ Kitâbi'bni's-Şalâh*, thk. Rab'î b. Hâdî 'Umeyr (Medine: el-Câmiatü'l-İslamiyye, 1984), 2/687.

²⁵⁰ el-Askalânî, *en-Nüket*, 2/687.

²⁵¹ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 68.

sika ravinin ziyadesini sika ravinin kendisinden daha üstün bir raviye muhalif olmadan münferit rivayet ettiği hadis mesâbesinde gördüğünü dillendirmiştir.²⁵² Şümünnî'nin fukahânın, usulcülerin ve muhaddislerin görüşü olarak ortaya koyduğu meselenin İbn Hacer tarafından kendi görüşü olarak ortaya konulduğu görülmektedir. İbn Hacer, sika ravinin ziyadesini bir diğer açıdan yani başka bir sika raviye münafi olarak geldiği durumu da dillendirmiştir. Eğer sika ravinin ziyadesi başka bir sika ravinin rivayetine münafi olarak gelirse arada tercih yapılması gerektiğini belirtmektedir. Bu durumun da bir rivayetin kabulünü, diğer rivayetin de reddini gerektiği söylemiştir.

İbn Hacer meselenin devamında ziyâdetü's-sika ile alakalı ulemanın ortaya koyduğu görüşleri eleştirmiştir. Ulemanın ziyadenin mutlak surette, tafsilata bakılmaksızın kabul edilmesi görüşünü garip bulmaktadır. Bu durumunun sahih ve hasen hadisin tanımında sika ravinin kendisinden daha güvenilir birisine rivâyet etmemesi yani hadisin şâz olmaması şartını koşan muhaddislerin yöntemi olmadığını dile getirmiştir. Ulemanın, sahih ve hasen hadiste şâz olmaması gerektiğini bildiği halde sika ravinin ziyadesi konusundaki tutumunu garip bulmaktadır.²⁵³ İbn Hacer, isimlerini metninde zikrettiği mütekaddim hadis âlimlerinin ziyadeyi mutlak surette kabul etmediğini, bir tercihe itibarla bu ziyadeyi ele aldıklarını bildirmiştir. Şümünnî aynı isimlere ziyâdetü's-sika meselesinin sonunda Ebû Saîd Alâî'den (ö. 761/1359) naklettiği bir sözde yer vermiştir. İbn Hacer'in saydığı isimleri ve sonunda “غيرها = diğerleri” diye müphem bıraktığı isimlerin Şümünnî'nin metninde eksiksiz olarak bulunduğunu görmekteyiz. Şümünnî de İbn Hacer'in ortaya koyduğu mütekaddim hadis âlimlerinin sika ravinin ziyadesi noktasındaki tutumunu benzer şekilde aktarmıştır.²⁵⁴ Mütekaddim âlimlerin bu meselede küllî bir hüküm vermedikleri noktasında birleşmişlerdir. Bu kısımda iki âlim tarafından şahit gösterilen isimlerin aynı olduğunu görmekteyiz. Şümünnî bu isimleri Alâî'den menkul söylerken İbn Hacer bu durumu başka bir isme dayandırmadan aktarmıştır ve nihayetinde aynı sonuca ulaşmışlardır. Bu durum iki kitap arasındaki benzerlikler arasında zikredilebilir.

İbn Hacer'in metinde ele aldığı ve bir önceki durumdan “daha garip” olarak nitelendirdiği ve tenkit ettiği bir mesele bulunmaktadır. Şafîî âlimlerin çoğunun

²⁵² Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü'n-Nazar*, 125-126.

²⁵³ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 69.

²⁵⁴ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü'n-Nazar*, 128-129.

ziyadeyi mutlak surette kabul etmelerini İbn Hacer acayip bulmaktadır. Zira İbn Hacer, İmam Şafî’den zapt yönünden ravinin halini muteber kılan vasıflar hakkında naklettiği sözün bunun tersine delalet ettiği görüşündedir. İbn Hacer, İmam Şafî’nin sözünden bir ravinin hafızlardan birine muhalefet edip onun hadisine bir ziyadede bulunmasının o raviye zararlı olduğu görüşünün çıkacağını belirtmiştir. İbn Hacer sonuç olarak İmam Şafî’nin ziyadeyi mutlak surette kabul etseydi bu ziyadeyi zararlı saymayacağını söylemiştir.²⁵⁵ İbn Hacer’in bu kısımda İmam Şafî’den aktardığı sözün tartışma mahallinin içinde olduğu tartışılabilir. Zira İmam Şafî bu ibareyi adaleti bilinen ancak zabtı hiç bilinmeyen ravi hakkında söylemiştir. Ziyâdetü’s-sika tartışmaları içine bu örnek giriyor mu tahkik edilmesi gerekmektedir. Son olarak İbn Hacer, Şafî âlimler hakkındaki tenkidinin Şümünnî’nin eserinde bulunmadığını ifade etmek gerekmektedir. İki eser arasındaki farklar arasında zikredilebilecek bir durumdur.

Şümünnî ile İbn Hacer’in ziyâdetü’s-sika meselesinde farklılaştığı bir diğer durum da Şümünnî’nin bazı sorular ve onlara verdiği cevapları ihtiva eden kısımdır. Şümünnî eserinde “sika ravilerin bir hadiste bir ziyadeyi zikretmemeleri o ziyadenin olmadığına açıkça beyânı değil midir ve bu beyân tek başına bu ziyadeyi zikreden sika ravinin rivayetine mukaddem değil midir?” sorusuna cevap vermiştir. Şümünnî buradaki durumun bir açık beyan olmadığını, bu ziyadeyi zikreden ve zikretmeyenlerin adaletleri göz önünde bulundurulduğunda burada bir tercih yapılması gerektiğinin ortaya çıktığını ifade etmiştir.²⁵⁶ Ardından sika ravilerden herhangi bir tafsile bakılmaksızın ziyadelerin kabul edilmesi görüşünü savunanları ve buna örnekleri zikretmiştir. Şümünnî’nin bu kısımdan itibaren örneklerle açıkladığı meselenin aynı ibarelerle ifadesini Zerkeşî’nin *en-Nüket ‘alâ Muqaddimeti İbni’s-Şalâh* eserinde görmekteyiz. Zerkeşî’nin ifadelerini neredeyse bire bir metnine dâhil etmiştir.²⁵⁷ Şümünnî sadece bu kısımda değil, yukarıda zikredilen Alâî’den nakledilen ibarelerde de Zerkeşî’nin eserinden istifade etmiştir. Burada ortaya koyduğu ibarelerde neredeyse birebir aynıdır.²⁵⁸ Yukarıda İbn Hacer’in de bu kısmı kitabına dâhil ettiğini söylemiştik. Üç eser bir arada değerlendirildiğinde Şümüninnî’nin bu ibareleri

---

²⁵⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü’n-Nazar*, 70-71.

²⁵⁶ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü’n-Nazar*, 126.

²⁵⁷ ez-Zerkeşî, *en-Nüket ‘alâ Muqaddimeti İbni’s-Şalâh*, 1/176-179.

²⁵⁸ ez-Zerkeşî, *en-Nüket ‘alâ Muqaddimeti İbni’s-Şalâh*, 1/175.

Zerkeşî'den ödünç aldığını, İbn Hacer'in de eserini yazarken Şümünnî'den faydalandığını ifade edebiliriz.

Son olarak, İbn Hacer'in *en-Nüket*'te ziyâdetü's-sika meselesinde ortaya koyduğu görüşlerle *Nüzhe*'de ortaya koyduğu görüşler beraber değerlendirildiğinde bazı neticeler çıkmaktadır. İbn Hacer *en-Nüket*'te meseleleri daha anlaşılır ve kapsamlı olarak ele almıştır. *en-Nüket*'te sika bir ravinin rivayetinin kabul olması için ziyadeyi rivayet eden ravinin hafız ve mutkin bir ravi olması gerektiğinin belirtmiştir. Ayrıca bu ravinin kendisine ziyadede bulunduğu kişilerle güvenilirlik noktasında eşit olması; kendisinden daha fazla sika ravi topluluğuna ve daha güvenilir birisine muhalefet etmememesi gerekir şartını düşmüştür. Bu durumu da mütekaddim hadis âlimlerinin sözlerinden çıkardığını ifade etmiştir.²⁵⁹ İbn Hacer'in bu şartları *Nüzhe*'de zikretmediğini görmekteyiz. Sonuç olarak iki eserinde de sika ravinin ziyadesini mutlak surette kabul edilmemesini ifade etmiş olsa da ifadelerin açıklığında farklılık vardır.

3.1.7. Şâz ve Münker

Şâz ve münker terimleri hadis usulü ilminde müteahhir dönemde asıl hüviyetini kazanan terimler olarak ortaya çıkmaktadır. Mütekaddim dönemde bu terimlerin az kullanıldığı, bunun yerine “غير محفوظ، خطأ، غلط، وهم، منكر” gibi ifadelerin kullanıldığı görülmektedir.²⁶⁰ Hadis ilimlerinde bilinen tanımı ile şâz “sika bir râvinin diğer sika râvile veya kendisinden daha sika olan bir râviye aykırı olarak tek başına rivayet ettiği hadis”²⁶¹ manasında kullanılmaktadır. İbn Hacer'in *Nüzhe*'de mutemet olan görüşe göre ortaya koyduğu şâz tanımı ise (ما رواه المقبول مخالفاً لمن هو أولى منه) = şâz, makbul ravinin kendisinden üstün olan raviye muhalif olarak rivayet ettiğidir)²⁶² şeklindedir. İbn Hacer'in tarifi diğer tariflere nispetle farklıdır. Bu sebeple şâz konusunda İbn Hacer diğer âlimlerden ayrılmaktadır. Esasen İbn Hacer, şâz olarak aktarılan hadisin hükmü noktasında teferrüt etmektedir. Şâz hadisin mutlak surette reddedilmesi gerektiğini söyleyen Şâfiî, İbnü'l-Medenî, Ahmed b. Hanbel, Tirmizî ve

²⁵⁹ el-Askalânî, *en-Nüket*, 2/690.

²⁶⁰ Nadir b. es-Sennûsî Amrânî, *Karâinü't-tercîh fi'l-mahfûz ve'ş-şâz ve fi ziyâdeti's-sika 'inde'l-hâfız İbn Hacer fi kitâbih fethi'l-bârî*, (Riyad: Mektebetü'r-Rüsd, 2010), 1/25.

²⁶¹ Abdullah Aydın, “Şâz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/385.

²⁶² İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 72.

İbn Salâh gibi kendinden önceki âlimlere muhalefet ederek şâz hadisin şartlı olarak reddedilmesini, şâz ve münker hadisin birbirinden ayrılması gerektiğini ifade etmektedir.²⁶³ İbn Hacer şâz hadisi “makbul ravinin” kendisinden daha evla bir raviye muhalefeti olarak tahsis eden ilk kişidir ve kendisinden sonra gelenler ona tabi olmuşlardır.²⁶⁴ Kısaca ifade edilecek olursa İbn Hacer şâz ve münker bahsinde diğer âlimlerden ayrılmaktadır. Bu konuda iki eserin mukayeseli olarak ele alınması önem arz etmektedir. Zira İbn Hacer’in teferrüt ettiği meselelerde de Şümünnî ile gösterdiği benzerlikler çalışmamız açısından daha anlamlı sonuçlar ortaya koyabilmektedir.

İbn Hacer asıl metinde (فإن خولفت بأرجح فالراجح المحفوظ، ومقابلته الشاذ) = bir ravi kendinden daha üstün bir raviye muhalefet ederse tercihe şâyân olan mahfuz, bunun karşısındaki ise şâzdır) ibareleriyle mezkûr meseleye değinmiştir. İbn Hacer, ibarelerini açıklarken ilk olarak tercihe şâyân olmanın vecihlerini belirtmiştir. Tercih sebeplerini (لمزيد ضبط) = bu tercih zabtın fazlalığı, tariklerin çokluğu ya da diğer tercih vecihleri sebebiyledir)²⁶⁵ ibareleriyle dile getirmiştir. Ardından İbn Hacer tercih edilenin “mahfuz”, kendisine tercih olunanın ise buna mukabil olarak şâz denildiğini ifade etmiştir. Şümünnî’nin asıl metinde geçen ibarelerini açıklamasına baktığımızda benzer ifadelerle karşılaşmaktayız. Şümünnî ilk olarak hangi ravinin muhalefeti olduğunu açıklamıştır. Bu bağlamda muhalefetin “makbul” yani sahih ve hasen hadis ravisi tarafından yapıldığını açıklamıştır.²⁶⁶ Devamında makbul raviye tercih edilen ravinin üstünlük vecihlerini açıklamıştır. Şümünnî, İbn Hacer gibi tercih vecihlerinin zabtın fazlalığı ve tariklerin çokluğu (لمزيد ضبط أو كثرة عدد) ²⁶⁷ olduğunu ifade etmiştir. Tercih edilene “mahfuz” kendisine tercih edilene (mukabiline) ise “şâz” denildiğinin ifade etmiştir. Burada iki müellifin ibarelerinde lafzi benzerlik göze çarpmaktadır. İbn Hacer (فالراجح يقال له: المحفوظ، ومقابلته وهو المرجوح يقال له: الشاذ) = tercih edilene mahfuz, tercih olunana ise şâz denir)²⁶⁸ ibarelerinin kullanırken; Şümünnî (سمي) = daha üstün ravinin rivayet ettiğine mahfuz, tercih olunan ravinin rivayetine ise şâz denilir) ibarelerini kullanmıştır. Bu

²⁶³ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü ’n-Nazar*, 73.

²⁶⁴ Nadir b. es-Sennûsî Amrânî, *Karâinü ’t-tercih fi ’l-mahfûz ve ’ş-şâz*, 2/868.

²⁶⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü ’n-Nazar*, 71.

²⁶⁶ Benzer açıklamaya İbn Hacer daha sonra “şâz” teriminin mutemet tanımında yer verecektir. Bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü ’n-Nazar*, 72.

²⁶⁷ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü ’n-Nazar*, 129.

²⁶⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü ’n-Nazar*, 71.

kısımda İbn Hacer ile Şümünnî'nin metinleri arasında lafzi olarak bir benzerlik söz konusudur.

İbn Hacer şâz ve mahfuz terimlerine değindikten sonra şâz hadise örnek vermiştir. Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin İbn Uyeyne tariki ile tahrîc ettikleri bir hadisi örnek olarak aktarmıştır. Hadisin kısa metnini aktardıktan sonra İbn Uyeyne'ye İbn Cürecy gibi âlimlerin tâbi olduğunu zikretmiştir. İbn Uyeyne ve ona tâbi olan diğer isimler hadisi İbn Abbâs'tan mevsûl olarak rivayet ederken; Hammâd b. Zeyd İbn Abbâs'ı zikretmede muhalefet etmiştir. Burada İbn Hacer İbn Ebî Hâtim'in "mahfuz olan İbn Uyeyne hadisidir" sözünü delil getirerek İbn Uyeyne hadisinin tariklerinin çokluğu sebebiyle mahfuz, Hammâd b. Zeyd hadisinin ise şâz olduğunu dile getirmiştir.²⁶⁹ İbn Hacer'in verdiği aynı örneği Şümünnî'nin eserinde de görmekteyiz. Şümünnî İbn Hacer'den farklı olarak hadisi Hâkim'in de tahrîc ettiğini belirtmiştir. Şümünnî'nin de verdiği örneğin sonunda İbn Ebî Hâtim'in sözünü delil getirdiğini görmekteyiz. Burada iki müellifin örneği aktarırken farklılaştığı bir nokta bulunmaktadır. İbn Hacer İbn Uyeyne'ye İbn Cürecy gibi âlimlerin tâbi olduğunu söylerken; Şümünnî İbn Uyeyne'ye Muhammed b. Müslim'in tâbi olduğunu İbn Ebî Hâtim'den naklen söylemiştir. Bu durumdan İbn Hacer'in hadislere ve isnatlara daha hâkim olduğunu çıkarabilmekteyiz. İki müellifin verdiği örnekler birebir aynı olsa bile satır araları okumaları neticesinde İbn Hacer'in kendi ilmi kişiliğini ortaya çıkardığını söyleyebilmekteyiz.

İki âlim mahfuz hadise benzer örneği verdikten sonra şâz hadisin tanımına yer vermişlerdir. İki müellifin şâz tanımları benzerlik göstermektedir. İbn Hacer şâz hadisi (ما رَوَاهُ الْمُقْبُولُ مُخَالَفًا لِمَنْ هُوَ أَوْلَى مِنْهُ، وَهَذَا الْمُعْتَمَدُ فِي تَعْرِيفِ الشَّاذِّ بِحَسَبِ الْإِصْطِلَاحِ) = şâz, makbul ravinin (sahih ve hasen hadis ravisinin) kendisinden daha üstün bir raviye muhalif olarak rivayet ettiği (Bu tanım ıstılaha göre mutemet olandır)²⁷⁰ şeklinde tanımlarken; Şümünnî şâz hadisi (وَالشَّاذُّ: مَا رَوَاهُ الْمُقْبُولُ مُخَالَفًا لِمَنْ هُوَ أَوْلَى مِنْهُ، فَاحْتُرَزَ بِالْمُقْبُولِ) = şâz = عن المَعْرُوفِ وَالْمُنْكَرِ، وَبِالْمُخَالَفَةِ لِمَنْ هُوَ أَوْلَى مِنْهُ عَنِ الْمَحْفُوظِ، هُوَ الْمُعْتَمَدُ عَلَيْهِ فِي تَعْرِيفِ الشَّاذِّ hadisi: makbul ravinin (sahih ve hasen hadis ravisini) kendisinden daha üstün bir raviye muhalif olarak rivayet ettiği. "Makbul ravi" sözüyle maruf ve münker dışarıda

²⁶⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 72.

²⁷⁰ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 72.

bırakılırken; “kendisinden daha üstün bir ravi” sözü ile mahfuz dışarıda bırakılmıştır. Şâz hadisin tanımında kendisine itimat edilen budur)²⁷¹ ibareleriyle tanımlamıştır. İki âlimin şâz hadis tanımları benzeşmektedir ancak Şümünnî İbn Hacer’den farklı olarak fazladan açıklamalarda bulunmuştur. Şümünnî’nin fazladan söyledikleri dışarıda bırakıldığında neredeyse aynı tanım ortaya çıkmaktadır. İbn Hacer’in bu tanımı Şümünnî’den aldığı söylemek imkân dâhilinde değildir. Zira İbn Hacer *en-Nüket*’te benzer tanıma yer vermiştir. Şâz ile alakalı *Nüzhe*’de göze çarpan bir durum bulunmaktadır. İbn Hacer şâz teriminin tanımına farklı bölümlerde yer vermiştir. Bu tanımlamalar arasında farklılık olduğu görülmektedir. Zira İbn Hacer “şâz” teriminin sahih hadisin şartlarını zikrederken (ما يُخَالِفُ فِيهِ الرَّاويُّ مَنْ هُوَ أَرْجَحُ مِنْهُ) = şâz, bir ravinin kendisinden daha tercihe şâyân bir raviye muhalefetidir)²⁷² şeklinde tanımlarken burada şâz terimini (ما رَوَاهُ الْمُقْبُولُ مُخَالِفًا لِمَنْ هُوَ أَوْلَى مِنْهُ) = makbul ravinin kendisinden daha üstün bir raviye muhalif olarak aktardığıdır)²⁷³ şeklinde tanımlamaktadır. İlk tanımda herhangi bir ravinin muhalefeti olarak aktarılan şâz ikinci tanımda makbul ravinin kendisinden üstün bir raviye muhalefeti olarak aktarılmaktadır. Bu durum eserin tutarlılığı açısından işkâl arz etmektedir.

İbn Hacer asıl metinde şâz ve mahfuz terimlerine değindikten sonra maruf ve münker bahsine geçmiştir. İbn Hacer muhalefetin ravinin zayıflığı ile birlikte vuku bulması sonucunda tercih edilen rivayetin maruf, tercih olunanın ise münker olduğunu ifade etmiştir.²⁷⁴ Şümünnî ise muhalefetin ravinin zayıflığı ile birlikte olması neticesinde buradan iki şeyin (maruf ve münker) ortaya çıkacağını söylemiştir. Bu kısımda Şümünnî İbn Hacer’den farklı olarak bir ravide bulunabilecek zayıflıkları meçhulu’l-hâl ve sûi’l-hıfz’ı örnek olarak zikretmiştir. Zayıf ravinin rivayetinin kendisinden daha çok zayıf ve hâli daha kötü olan ravinin rivayetine tercih edileceğini ifade etmiştir. Tercih edilene maruf denilirken, tercih olunana münker denileceğini aktarmıştır.²⁷⁵ Bu kısımda ibarelerin delalet ettiği manalarda birlik gözükürken lafzen farklılık bulunmaktadır. Ancak ortaya konulan tanımlamaların ardından gelen örnekte yine aynîlik göze çarpmaktadır. İki müellif bu bahsi detaylandırmak için İbn Ebî Hâtim’in *İlel*’inden aynı örneği zikretmiştir. Hubeyyib b. Habîb tariki ile aktarılan hadis münker

²⁷¹ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü’n-Nazar*, 130.

²⁷² İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü’n-Nazar*, 59.

²⁷³ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü’n-Nazar*, 72.

²⁷⁴ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü’n-Nazar*, 72.

²⁷⁵ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü’n-Nazar*, 132.

hadise örnek olarak yer almıştır. İbn Ebî Hâtim'in eserinde yer alan bu hadis hakkında iki müellif de İbn Ebî Hâtim'in değerlendirmesine yer vermiştir. İbn Ebî Hâtim'in eserinde Ebû Zür'a'nın değerlendirmesi olarak aktarılan bu söz iki müellifin eserinde İbn Ebî Hâtim'in değerlendirmesi olarak yer almaktadır. Burada iki müellif tarafında İbn Ebî Hâtim'in eserinde olmayan bir söz ilave edilmiştir. İbn Ebî Hâtim'in Ebû Zür'a'dan aktardığı söz (قَالَ أَبُو زُرْعَةَ: هَذَا حَدِيثٌ مُنْكَرٌ؛ إِنَّمَا هُوَ: عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، مَوْقُوفٌ) iken; İbn Hacer bu sözü (قال أبو حاتم: هو مُنْكَرٌ لَأَنَّ غَيْرَهُ مِنَ النَّقَاتِ رواه عن أبي إسحاق موقوفاً وهو) (المعروف²⁷⁷) şeklinde, Şümünnî ise (قال أبو حاتم: حَدِيثٌ حُبِّيبٍ هَذَا مُنْكَرٌ، والمعروف من النَّقَاتِ رَوَّاهُ) (عن أبي إسحاق موقوفاً²⁷⁸) şeklinde aktarmışlardır. İbn Ebî Hâtim'den aktarılın sözün aslında "معروف" ibaresi yer almamaktadır. Bu ibare iki müellif tarafından eklenmiştir.

Bu örneğin ardından İbn Hacer şâz ve münkeri birbirinden tefrîk etmiştir. Şâz ve münker arasında umûm ve husûs min vech olduğunu ifade etmiştir. Muhalefet açısından ortaklık, şâzın sika ravinin; münkerin ise zayıf ravinin muhalefeti olması açısından farklılık olduğunu beyan etmektedir. İbn Hacer şâz ve münkeri bir tutanların gaflet içinde olduğunu söylemektedir.²⁷⁹ Bu sözün İbn Salâh'a nispetle söylendiği düşünülebilir. Zira mütekaddim kullanımda ve İbn Salâh'ta şâz ve münker aynı manadadır. Bu noktada İbn Hacer'in şâz terimine sabit bir tanım getirmesi mütekaddim kullanımı ile uyuşmamaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere İbn Hacer'in münker tanımı ile mütekaddim ulemanın münker tanımı farklılaşmaktadır. İbn Hacer münkeri zayıf ravinin muhalefetine hasrederken mütekaddim ulemâ nezdinde münker daha geniş bir kullanıma sahiptir.

İki müellifin şâz ve münker bahsini ele alması sonuç olarak mukayese edilecek olursa bu bahiste benzerlikler gösterdiklerini açıkça ifade edebilmekteyiz. İki âlimin ortaya koyduğu tanımlar ve verdiği örnekler birbiri ile neredeyse aynıdır. Şümünnî İbn Hacer'den farklı olarak iki örnek fazladan zikretmiştir. Ayrıca İbn Hacer'in bahsin sonundaki şâz ve münker arasındaki münasebeti değerlendirdiği kısım Şümünnî'nin eserinde bulunmamaktadır. İki müellifin İbn Ebî Hâtim'den naklettiği sözde benzer eklemeleri yapması dikkat çekmektedir. Bu bahis özelinde iki eserin lafzen ve manen

²⁷⁶ İbn Ebî Hâtim, *İlel*, Hadis no: 2044

²⁷⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 73.

²⁷⁸ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetu'n-Nazar*, 132.

²⁷⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 73.

gösterdiği benzerlikler ve direkt alıntı yaparken aynı eklemeyi yapmaları göz önünde bulundurulduğunda İbn Hacer'in Şümünnî'nin eserinden faydalandığı düşüncesi güçlenmektedir.

3.1.8. Müdelles ve Mürselü'l-Hafî

Sözlük manası itibarı ile “hile yapmak, göz boyamak, bir şeyin kusurunu gizlemek” için kullanılan tedlîs terimi hadis usulünde “ravinin, görüşmediği ya da görüştüğü halde kendisinden hadis işitmediği hocasından işittiği zannını uyandıracak biçimde rivayette bulunması”²⁸⁰ şeklinde tanımlanmaktadır. İbn Salâh ise tedlîsi iki kısımda ele almaktadır. İbn Salâh tedlîsi “tedlîsü'l-isnâd” ve “tedlîsü'ş-şuyûh” olarak ikiye ayırmaktadır. İbn Salâh, tedlîsü'l-isnâdı “bir ravinin aralarında likâ bulunan başka bir raviden ondan duymadığı bir rivayeti duymuş gibi veya muasırı olduğu ve görüşmediği bir kişiden rivayeti onunla görüşmüş ve ondan işitmiş gibi aktarması”²⁸¹ olarak tarif etmektedir. İbn Salâh'ın tedlîsü'ş-şuyûh tanımı ise “bir ravinin hocasından hocasının bilinmeyen bir ismiyle, künyesiyle, nispesiyle ya da sıfatıyla rivayet etmesidir”²⁸² şeklindedir. Tedlîsin farklı türleri olmakla birlikte İbn Salâh bu iki türü zikretmiştir ve bu türler hakkında âlimlerin görüşlerini aktarmıştır. Âlimler tedlîsi zemmetmiştir ve kabulü noktasında farklı görüşler serdetmişlerdir. Bunların detayına girmek araştırmamızın kapsamını aşmaktadır.

İbn Hacer, tedlîs terimi ve kapsamı konusunda diğer âlimlerden ayrılmaktadır. İbn Hacer tedlîsin oluşabilmesi için müdellis ravi ile müdelles anh olan ravi arasında likâ olması gerektiğini söylemektedir. Eğer iki ravi arasında likâ sabit değilse, sadece muâsırlık söz konusu ise bu rivayete müdelles değil mürselü'l-hafî denileceğini ifade etmiştir.²⁸³ İbn Hacer'in tedlîs ve mürselü'l-hafî terimlerini birbirinden ayırması kendine özgü bir durumdur. Bu noktada kendinden önceki âlimlerden ayrılmaktadır. İbn Hacer bu ayrımı *Nuhbe*'de ortaya koyduğu için Şümünnî'nin eseriyle görüş noktasında bir mukayese yapmak anlamlı olmayacaktır. Zira Şümünnî, eserinde İbn Hacer'in bu ayrımını açıklamaktadır. Asıl metinde özgün olarak ortaya konulan görüş

²⁸⁰ Bünyamin Erul, “Tedlîs”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/262.

²⁸¹ İbnü's-Salâh, *'Ulûmul-Hadîs*, 73.

²⁸² İbnü's-Salâh, *'Ulûmul-Hadîs*, 74.

²⁸³ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 86.

Şümünnî tarafından açıklanırken İbn Hacer'in görüşlerine bağlı kalarak açıklamaya çalışılmıştır. Bu noktada Şümünnî, İbn Hacer'in görüşlerini yine aynı müellifin eseri *en-Nüket*'e bağlı kalarak açıklamıştır. *en-Nüket* ve *Neticetü'n-Nazar* mukayese edildiğinde aradaki benzerlik görülebilmektedir. Örneğin Şümünnî İbn Hacer'in neden müdelles ile mürselü'l-hafî terimlerini ayırdığını açıklarken İbn Hacer'in *en-Nüket*'teki ifadelerini aktarmıştır. İbn Hacer *en-Nüket*'te tedlîs olması için likâ şartı olmadığı takdirde peygamber döneminde yaşamış ancak peygamberi görmemiş muhadramûna müdellis denilmesi gerekeceğini ifade etmiştir. Bu durumun da edebe muğâyir olduğunu vurgulamıştır.²⁸⁴ Şümünnî İbn Hacer'in tedlîs terimindeki likâ şartını açıklamak için birebir aynı ibarelere yer vermiştir. İbn Hacer *en-Nüket*'te görüşünü (فقد أَطْبَقُوا عَلَى أَنَّ رِوَايَةَ الْمُخَضَّرَمِينَ مِثْلَ: قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ وَأَبِي عَثْمَانَ النَّهْدِيِّ وَغَيْرِهِمَا عَنِ) من قَبِيلِ الْمُزَنَّةِ لا مِنْ قَبِيلِ الْمُزَنَّةِ {ص} من قَبِيلِ الْمُزَنَّةِ ²⁸⁵ ibareleriyle açıklarken; Şümünnî İbn Hacer'in görüşünü eserinde (أَهْلُ الْحَدِيثِ قَدْ أَطْبَقُوا عَلَى أَنَّ رِوَايَةَ الْمُخَضَّرَمِينَ مِثْلَ: أَبِي حَازِمٍ وَأَبِي عَثْمَانَ النَّهْدِيِّ) = hadis ehli Ebu Hâzim ve Osman en-Nehdî gibi muhadramûndan olan sahabelerin Hz. Peygamber'den rivayetlerini mürsel kabilinden değerlendirmiş, müdelles olarak değerlendirmemiştir)²⁸⁶ ibareleriyle açıklamıştır. Burada Şümünnî'nin İbn Hacer'in eserinden istifade ettiğini görmekteyiz. Bu durum bizi çalışmamızla alakalı farklı bir sonuca götürmektedir. Şümünnî'nin eserine aldığı şeylerde İbn Hacer'in *Nüzhe* öncesinde hadis ilmine dair yazdıklarının etkisi bulunmaktadır. Bu durum İbn Hacer'in Şümünnî'den faydalandığı bazı yerlerin esasında kendisinin ortaya koyduğu şeyler olabilme ihtimalini de doğurmaktadır.

İbn Hacer'in *Nüzhe*'de müdelles ve mürselü'l-hafî meselesini çok kısa bir şekilde kaleme alması diğer eserini de mukayeseye dâhil etmemizi gerekli kılmıştır. Esasında İbn Hacer *Nüzhe*'de *en-Nüket*'teki görüşlerini kısaca aktarmıştır. Çalışmamıza konu olan iki şerh eseri bu başlıkta mukayese tabi tutulduğunda arada bariz bir farklılık olduğu göze çarpmaktadır. Çünkü İbn Hacer tedlîs ve mürselü'l-hafî konusunda diğer âlimlerden ayrılmaktadır. Şümünnî şerh eserini ortaya koyarken çoğunlukla İbn Hacer'in *en-Nüket* eserinden ve İbn Salah'ın '*Ulûmu'l-Hadîs* eserinden faydalanmıştır. İbn Hacer özgün olduğu konuyu *Nüzhe*'de bu özgünlüğü koruyarak ele

²⁸⁴ Bk. el-Askalânî, *en-Nüket*, 2/623.

²⁸⁵ el-Askalânî, *en-Nüket*, 2/623.

²⁸⁶ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Neticetü'n-Nazar*, 161.

almıştır. İstifade ettiği eserleri kendi ifadeleriyle ortaya koymaya da gayret göstermiştir. Bu sebeplerden dolayı diğer alt başlıklarda yaptığımız gibi iki eserin ibarelerini tek tek karşılaştırmayacağız. Zira iki eserin ibareleri ve meseleyi ele alma şekilleri neredeyse tamamen farklıdır. İki eser arasında ortak olarak sadece yukarıda zikredilen “muhadramûn” meselesi bulunmaktadır. Bunun haricinde İbn Hacer eserinde tedlîs ve mürselü’l-hafî meselesine dair kendi görüşünü kısaca aktarmıştır ve bu görüşlerin tamamı *en-Nüket* eserinde bulunmaktadır. Şümunnî ise İbn Hacer’e göre tedlîs ve mürselü’l-hafî meselesini genişçe ele almıştır. İbn Hacer’in ibarelerini *en-Nüket* ve *‘Ulûmu’l-Hadîs* gibi eserlere bağlı kalarak şerh etmiştir. İbn Hacer’in özgün olduğu görüşleri yine görüşün sahibine dayandırmıştır. Meseleyi ele alırken sorular ve cevaplar üzerinden bir kurgu tasarlamıştır. “Eğer şöyle denilirse” diye başlayan ibarelere “bunun cevabı şudur” diyerek karşılık vermiştir. Müdelles ve mürselü’l-hafî konusundan itibaren iki eserin meseleleri ele almasında farklılıklar daha da artmaktadır. İbn Hacer konuları daha kısa ve öz şekilde kaleme alırken Şümunnî konuları genişçe ve akıllarda soru kalmayacak şekilde ele almıştır.

BÖLÜM IV

İKİ ESERİN ÜSLUP, METOT, ÖRNEKLER, GÖRÜŞLER VE TANIMLAR AÇISINDAN MUKAYESESİ

İbn Hacer el-Askalânî'nin muhtasar olarak kaleme aldığı *Nuḥbetü'l-Fiker* üzerine yazılmış iki önemli şerh eserinin muhteva açısından mukayeseli incelemesi bir önceki bölümde yapılmıştır. Mezkûr bölümde hadis usulü açısından önemli olan ve İbn Hacer'in diğer usulcülerden farklı görüşlere sahip olduğu meseleler ele alınmıştır. İbn Hacer'in ortaya koyduğu tüm meseleleri yüzeysel olarak incelemek yerine önemli konular örneklem seçilerek derinlemesine analiz yapma yolu seçilmiştir. Bu bölümde bir önceki bölümde elde edilen bulgular ve iki eserin genel muhtevası üzerinden üslup, metot, örnekler, görüşler ve tanımlar açısından bir mukayese yapılacaktır.

4.1. Üslup ve Metot Açısından İki Eserin Mukayesesi

İbn Hacer *Nüzhe*'de kendisinin ifade ettiği üzere “gidenin az olduğu bir yol”²⁸⁷ seçmiştir. Asıl metin ile şerhi birbiri içine katmıştır. Yani asıl metnin ibarelerini tek tek ele almak yerine asıl metnin ibarelerinin arasına şerhini ilave etmiştir. Sonuç olarak sanki sıfırdan bir metin elde etmiştir. Gerçekten de önceden yazılmış bir metnin ibarelerinin arasına şerhini demc etmek zor bir iştir. Bu işi ancak gerekli yeterliliklere sahip müellifler yapabilir. İbn Hacer'in ortaya koyduğu eser şerh yazım kültürü açısından istisna bir yerde durmaktadır. Şümünnî'nin eserinde takip ettiği metot ise klasik şerh yazım kültürüne daha yakın durmaktadır. Şümünnî'nin metni meseleleri takip etme açısından daha rahat bir üsluba sahiptir. İbn Hacer'in metni farklı bir metotla ele alındığı için meseleleri birbirinden ayırt etmek daha zordur.

İbn Hacer ibarelerini oluştururken kendinden önceki eserlerden faydalanmıştır. Bununla birlikte, bir önceki kısımda ortaya çıkan bulgular göz önüne alındığında

---

²⁸⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 40.

Şümünnî'nin ibarelerinden çokça faydalandığı görülebilmektedir. Bazen Şümünnî'nin ibarelerini direkt olarak kullanırken bazen de Şümünnî'nin ibarelerinden uygun görmediği yerleri çıkararak metnine dâhil etmiştir. Bununla birlikte bazı yerlerde Şümünnî'nin söylediklerini birkaç cümleyle özetleme yoluna gitmiştir. Bunun örnekleri bir önceki bölümde açıkça görülmektedir. Bu durum İbn Hacer'in üslubuna etki etmiştir. Örneğin İbn Hacer'in ziyâdetü's-sika meselesinde *Nüzhe*'den önce kaleme aldığı *en-Nüket*'te daha akıcı bir üslup kullandığı, meseleleri daha ayrıntılı olarak ve görüşlerini daha açık bir şekilde aktardığını görebilmekteyiz. İbn Hacer *Nüzhe*'de Şümünnî'nin ibarelerinden müstağni kalmadığı için aynı meseleyi kendi yazdığı iki eserinde farklı bir üslupla takdim ettiğini görmekteyiz. Bununla birlikte tedlîs meselesinde görülebildiği gibi Şümünnî İbn Hacer'in özgün olduğu, diğer âlimlerden ayrıştığı meselelerde İbn Hacer'in hadis usulüne dair öncesinde ortaya koyduğu görüşlerinden istifade etmiştir.

Şümünnî'nin eserinde üslup açısından bir farklılık göze çarpmaktadır. Şümünnî, eserinde ele aldığı mevzularda akıllarda oluşabilecek sorulara ve daha önceden bir tartışmanın döndüğü ve soruların sorulduğu meselelere işaret etmiştir. “Eğer bu sorulursa”, “denilirse” ve “denilir ki” gibi ibarelerle bunlara dikkat çekmiştir. Ardından “bunun cevabı” diyerek sorulara cevap vermiştir. İbn Hacer'in eserinde de bu ve benzeri kullanımlar görülürken, İbn Hacer genellikle bu sorulara yer vermeden metnin içinde o meseleye cevabını vermiştir. İbn Hacer o konudaki itirazların ve soruların keyfiyetine yer vermeksizin cevabını ve görüşünü ortaya koymuştur. Şümünnî'nin eserinde bir soruya verilen cevaptaki benzer ibareleri İbn Hacer'in metninde bir sorunun cevabı olarak değil, kendi açıklamasının bir parçası olarak görebilmekteyiz. Mesela, mütevâtir haberin tarik sayılarının tayin edilmesi meselesinde iki müellif de benzer ibarelerle mütevâtir haberin dört, beş, yedi, on, on iki ve yetmiş gibi sayılarla gelmesi gerektiğini söyleyenlere ve bu görüşü ortaya koyanlardan her birinin bir delili olduğuna metinlerinde yer vermiştir.²⁸⁸ Şümünnî bu ibareyi “قِيلَ = denilir ki” ibaresinin ardından söylerken; İbn Hacer bunu metnin akışı içerisinde ifade etmiştir.

---

²⁸⁸ Bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 42; Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü'n-Nazar*, 83.

İki müellifin meselelerin sıralanmasında farklılık arz ettiği görülebilmektedir. Şümünnî'nin sonda zikrettiği bir mesele İbn Hacer tarafından en başta zikredilebilmektedir. Mesela, Şümünnî mütevâtir haberin mahsûsâtı yani duyulan ve görülen bir şeyi haber vermesi gerektiğini bahsin sonunda dile getirmiştir.²⁸⁹ İbn Hacer ise aynı meseleye bahsin baş kısmında yer vermiştir.²⁹⁰ Çünkü Şümünnî mütevâtir haberin şartlarını sonda zikrederken İbn Hacer bu şartları en başta ortaya koymuştur. İbn Hacer Şümünnî'nin metnindeki meseleler arasında uygun gördüğü şekilde takdim-tehir yapmıştır denilebilir.

İki eserin baş kısımları ile ortasından sonraki meseleleri ele alma şekilleri farklılık göstermektedir. Üçüncü bölümde incelemesi yapılan bölümlerde görülen benzerlik yoğunluğu özellikle “merdûd” haberle bahsinden sonra azalmaktadır. Zira İbn Hacer Şümünnî'ye göre daha muhtasar ve öz bir şerh kaleme almıştır. Şümünnî eserinin başından sonuna kadar meselelere genişçe yer vermiştir. Örneğin “metâin-i aşere” meselesinde İbn Hacer ravinin cerh edilmesini gerektiren durumları kısaca ele almıştır. Cerh edilme sebeplerini birkaç cümleyle açıklamıştır. Şümünnî'nin metnine baktığımız zaman Şümünnî'nin cerh sebeplerinin hepsini detaylıca, akıllara gelen soruların her birini cevaplayacak şekilde açıkladığını görmekteyiz.²⁹¹ Aradaki üslup farkının görülmesi için şu örnek dikkat çekicidir: İbn Hacer metâin-i aşereden olan fisku'r-râvi meselesini birkaç cümleyle açıklamıştır. Şümünnî ise fisk kelimesinin kökeninden fiskın ıstılâhî mansına, büyük günahların neler olduğundan küçük günahların neler olduğuna, ikisini birbirinden nasıl ayrılacağına ve küçük günahların hangi durumlarda büyük günah olabileceği gibi konulara değinmiştir.²⁹² Benzer şekilde mevzu, müdrec, isnatta ziyâde, muzdarib, musahhef ve muharref ve dahi pek çok konuda Şümünnî tarafından meseleler uzunca ele alınırken İbn Hacer muhtasar bir şekilde meseleyi özetlemiştir.

İbn Hacer'in ve Şümünnî'nin eserleri hakkında üslup ve metot noktasında genel bir değerlendirme yapıldığında şunlar ifade edilebilir:

---

²⁸⁹ Bk. Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü'n-Nazar*, 84.

²⁹⁰ Bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 43.

²⁹¹ Bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 87-89; Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü'n-Nazar*, 167-174.

²⁹² Bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 88; Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü'n-Nazar*, 169-172.

- İbn Hacer asıl metinle şerhi iç içe geçirdiği için Şümünnî’den farklı bir metoda sahip olmuştur.
- İbn Hacer bazı yerlerde Şümünnî’nin ibareleri olduğu gibi, bazen kısaltarak bazen de küçük eklemeler yaparak metninde yer vermiştir.
- İbn Hacer, Şümünnî’nin ibarelerine bazı yerlerde bağlı kaldığı için önceden ortaya koyduğu görüşler ile *Nüzhe*’de ortaya koyduğu görüşler arasında üslup farklılığı oluşabilmektedir.
- İbn Hacer bazı yerlerde Şümünnî’nin meseleler arasındaki tertibini değiştirmiştir. Şümünnî’nin bir meselede zikrettiği ibareyi başka bir bağlamda kullanmıştır.
- İbn Hacer kendi görüşlerini aktarmaktan geri durmamıştır. Yeri geldiğinde diğer âlimleri tenkit etmiştir.
- Şümünnî kendi görüşlerini zikretmekte daha çekingen davranmıştır.
- İbn Hacer eserinde hadis usulünün en temel konularını açıklarken detaylara yer verirken hadis usulünün garîbü’l-hadis, vuhdân, maktûb, müdrec gibi ikincil meselelerini kısaca açıklama ve o alanda yazılmış kitapları zikretme yolunu seçmiştir.
- Şümünnî eserinin tamamında meseleleri genişçe ele almıştır. İbn Hacer’in kısaca açıklayarak ve o alanda yazılmış eserleri zikrederek geçtiği meseleleri her detayına yer vererek şerh etmiştir.

4.2. Delillendirme ve Örnekler Açısından İki Eserin Mukayesesi

İki eserde kullanılan örnekler ve meselelerin delillendirilmesi mukayese edildiğinde bazı benzer örnekler ve delillendirmeler göze çarpmaktadır. Bununla birlikte İbn Hacer Şümünnî’ye göre daha kısa bir eser kaleme aldığı için çoğu meselede örnek zikretmemiştir. İbn Hacer her meselede örnek göstermek yerine gerçekten gerekli olduğu yerde örnekler vermiştir. İbn Hacer özellikle bir konuda tartışmalı bir durum söz konusuysa tartışma yaratan sözleri örnek olarak sunmuştur. Örneğin sahih hadisin sıfatları arasında her tabakada iki kişi tarafından rivayet edilmesi gerektiğini söyleyen kişileri tenkit ederken bu görüşteki isimleri zikretmiştir ve Hâkim en-Nisâbü’rî’nin ibaresini örnek olarak kullanmıştır. Bu örnek “aziz” bahsinin muhteva analizi yapılırken zikredilmiştir. İbn Hacer burada tartışmayla alakalı elzem gördüğü bir

ibareyi örnek olarak kullanmıştır. Ancak önceden de belirttiğimiz gibi bu ibareyi aktarırken ibarede birtakım değişiklikler yapmıştır. Şümünnî'nin aynı örneği aktarırken ibareleri olduğu gibi koruduğunu da ifade etmiştik.

Muhtevasını incelediğimiz başlıkları örnekler ve delillendirmeler noktasından ele alındığında Şümünnî'nin daha fazla örneğe yer verdiği ve daha fazla âlimin sözünü delil olarak kullanmaya başvurduğunu söyleyebiliriz. Mütevâtir, meşhur ve azîz meselesinde Şümünnî'nin her kısma bir örnek verdiğini görmekteyiz. Meşhur hadis bahsinde Şümünnî meşhur hadisin her çeşidine yani sahih olan, sahih olmayan, hadis ehlinin nezdinde meşhur olan gibi çeşitlerin her birine birer örnek hadis zikretmiştir.²⁹³ İbn Hacer'in ise bu bahiste hiçbir örnek zikretmediğini görmekteyiz. Bu duruma başka bir örnek olarak "müdreç" kısmında iki ismin ortaya koyduğu metin ele alınabilir. İbn Hacer hadiste idrâcın farklı çeşitlerini olduğunu ifade etmiştir ve bu kısımları dört başlık altında toplamıştır. Aynı meselede Şümünnî'nin ortaya koyduğu metinde beş kısım olduğunu görmekteyiz. İbn Hacer bu meselede zikrettiği dört kısım esasında Şümünnî'nin beş alt başlık altında ifade ettiklerinin özeti mahiyetindedir.²⁹⁴ Bu bölümde Şümünnî her bir kısımda örnek bir hadis zikretmiştir. İbn Hacer ise bu örneklere metninde yer vermemiştir.

Şümünnî bir âlimin sözünü bir meseleye delil olarak zikrettiği yerlerde çok azı hariç sözü sahibine isnat etmiştir. Bazı yerlerde bu sözün hangi kitapta yer aldığını dahi belirtmiştir. İbn Hacer'in de bir âlimin sözünü delil olarak kullandığı yerlerde sözü sahibine genellikle nispet ettiğini, bazen de sözün hangi kitapta geçtiğini belirttiğini görmekteyiz. Ancak bazen Şümünnî'nin bir âlimden delil olarak naklettiği bir sözün İbn Hacer tarafından sahibine dayandırılmadan kullanıldığı da görülmektedir. Örneğin, ziyâdetü's-sika meselesinde Şümünnî Alâî'den nakille mütekaddim hadis âlimlerinin sika ravinin ziyadesini mutlak surette kabul etmediğine ve bu konuda küllî kaideleri olmadığına dair aktardığı örnek İbn Hacer'de bir isme nispet edilmeden aktarıldığını görmekteyiz.²⁹⁵ Bunun yanı sıra Şümünnî'nin de ziyâdetü's-sika

---

²⁹³ Bk. Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü'n-Nazar*, 85-88.

²⁹⁴ Bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 93; Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü'n-Nazar*, 185-190.

²⁹⁵ Bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 70; Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü'n-Nazar*, 128-129.

meselesinde Zerkeşî'nin *en-Nüket*'inden birebir aldığı örneklerde ve açıklamalarda sözü sahibine nispet etmediği görülmektedir.²⁹⁶

Şümünnî kelimelerin manalarını açıklarken Kur'ân-ı Kerîm'den ve Arap şiirinden deliller getirme noktasında İbn Hacer'den farklılaşmaktadır. İbn Hacer bu bağlamda Şümünnî'ye nispetle daha az delil kullanmıştır. İki isim kelimelerin manalarını ve kökenlerini açıklarken kelimenin mazi, muzari ve mastar sigalarını zikretmede bir benzerlik gösterdiğinin görmekteyiz. Bu benzerlikler genellikle bir terimin açıklanmasında ortaya çıkmaktadır. Örneğin meşhur hadis tanımında ravinin zabtının az olduğunu açıklarken kullanılan “خَفَّ” fillini iki isim de خَفَّ الْقَوْمُ خُفُوفًا şeklinde örneklendirmiştir.

İki müellifin örneklendirme ve delillendirme notasında birbirinden en fazla ayrıştığı kısım üçüncü bölümde muhteva analizine dâhil edilmeyen başlıklarda görülmektedir. Zira İbn Hacer Şümünnî'ye göre daha muhtasar bir metin yazmıştır. Hadis usulünün temel konularını daha detaylıca ele alırken ikincil meselelerinde kısa bir açıklama yaptığını ve o alanda yazılmış eseri zikrettiğini görmekteyiz. Şümünnî ise eserinin tamamında meselelere detaylıca yer vermiştir. Hadis usulünün temel ve ikincil meselelerinin her birini örneklendirmiş, o alanda yazılmış önemli eserlere yer vermiştir. Örneğin, müdrec meselesinde İbn Hacer idrâcın kısımlarını zikrettikten sonra bu alanda yazılmış Hatîb el-Bağdâdî'ye ait bir eseri ve bu eser üzerine yazdığı telhis türü eseri zikretmiştir. Şümünnî ise müdrec bahsinde idrâcın her kısmını örneklendirmiştir. İbn Hacer'in çok kısaca ele aldığı ve örnek zikretmediği yerler arasında “muztarib hadis” bahsi de örnek olarak gösterilebilmektedir. İbn Hacer bu bahiste muztarib hadisin tanımına yer verdikten sonra hadislerde ıztırâbın metinde ve isnatta yer alabileceğini dile getirmiştir. Ardından metindeki ve senetteki ıztırâbın (çözümeyen ihtilafın) muhaddisleri imtihan etmek için kasten yahut hata sonucunda ortaya çıkabileceğini ifade etmiştir.²⁹⁷ İbn Hacer'in bu bahiste zikrettiği meseleler bunun dışına çıkmamaktadır. Şümünnî ise bu bahsi oldukça geniş ve detaylı bir biçimde ele almıştır. Muztarib hadisin tanımına ve kelime manasına değindikten sonra ıztırâbın metinde ve senette olabileceğini dillendirmiştir. Ardından örneklendirmeye

²⁹⁶ Bk. ez-Zerkeşî, *en-Nüket 'alâ Muḳaddimeti İbni'ş-Şalâh*, 1/176-179; Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü'n-Nazar*, 126-128.

²⁹⁷ Bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 96.

geçmiştir. Bu kısımda senette ve metinde vuku bulan ıztırâba tek tek örnekler vermiştir. Verdiği örneklerde yer alan hadislerde nerelerde ıztırâb olduğunu âlimlerin sözlerini delil göstererek işaret etmiştir. Şümünnî bu başlık altında kasten hadisleri birbirine katan ve ıztırâba sebep olan uydurmacıların rivayetlerine bile örnek zikretmiştir.²⁹⁸ Muztarib hadis için örneklendirme noktasında zikredilen durum hemen ardından gelen “musahhef ve muharref” başlığında da tebârüz etmektedir. Eserin son kısımlarına baktığımız zaman iki müellif arasında örnekler getirme noktasında farklılaşma artabilmektedir. Örneğin iki eserin son bahislerinden olan “isimler ve künyeler” başlığı ele alındığında örneklendirme noktasında Şümünnî’nin daha önde olduğu rahatça ifade edilebilmektedir. Bu başlık altında pek çok örnek verilmesi gereken alt başlıklar bulunmaktadır. Bu başlık altında zikredilen alt başlıklardan bazıları: İsmi ile meşhur olanlar, künyesi ile meşhur olanlar, künyesinde ihtilaf olanlar, isminde ihtilaf olanlar, hem isminde hem künyesinde ihtilaf olanlar, künyeleri ve sıfatları çok olanlar, künyesi babasının adı ile aynı olanlar ve tersi, eşinin künyesiyle künyesi aynı olanlar vd. Zikredilen bu alt başlıkların her birine Şümünnî örnek isimler zikrederken İbn Hacer bazı kısımlara zikretmekle iktifâ etmiştir.²⁹⁹ Bu ve benzeri örneklerin sayısını artırmak mümkündür. Kısaca ifade edilecek olursa, İbn Hacer hadis usulünün ikincil meselelerini ele alırken oldukça az örnek vermiştir. Buna mukabil olarak Şümünnî, eserinin başından sonuna kadar meselelerin büyük bir kısmında örnekler zikretmiştir.

Sonuç olarak örnekler ve delillendirmeler noktasında Şümünnî’nin İbn Hacer’e nispetle daha fazla örneğe ve delile yer verdiğini söylenebilir. Eserini daha öz bir şekilde kaleme alan İbn Hacer’in verdiği örneklerin ve ortaya koyduğu delillerin genellikle tartışmalı olan bir konuda takdim edildiğini görmekteyiz. İki eser en çok örneklendirme noktasında birbirinden farklılık göstermektedir. Bunun temel sebebi de İbn Hacer’in Şümünnî’ye göre daha kısa bir metin yazmasıdır.

---

²⁹⁸ Bk. Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü’n-Nazar*, 198-203.

²⁹⁹ Bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü’n-Nazar*, 140; Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü’n-Nazar*, 301-305.

4.3. Görüşler ve Tanımlar Açısından İki Eserin Mukayesesi

İki eser müellifler tarafından ortaya konulan görüşler ve tanımlamalar noktasından ele alındığında bazı benzerlikler ve farklılıklar ortaya çıkabilmektedir. İkinci kısımda mukayeseli muhteva incelemesi yapılan başlıklar göz önünde bulundurulduğunda İbn Hacer'in metni ile Şümünnî'nin metni arasında en çok benzerliğin görüldüğü yerler tanımlamaların yapıldığı bölüm başları olduğu görülmüştür. Mütevâtir haber bahsinde “طُرُقُ = yollar” kelimesinin “çok sayıda isnatlar” şeklinde açıklanması,³⁰⁰ zarûrî ilmin “kişinin kabulüne mecbur olduğu ve reddi mümkün olmayan bilgidir”³⁰¹ şekline tanımı, nazar (araştırma ve tetkik) teriminin tanımı,³⁰² yakînî bilginin tanımı³⁰³ ilk bakışta göze çarpan tanımlamalardaki benzerliklere örnek gösterilebilmektedir. Meşhur ve garîb hadisin tanımında, âhâd haberlerin ıstılahî ve lügavî tanımında, sahih hadisin şartlarının tanımlarında, hasen li-zâtihînin tanımında, şâz teriminin tanımında ve dahi pek çok yerde tanımlama noktasında iki müellif benzerlik göstermektedir. Burada hepsini saymak mümkün değildir.

İbn Hacer'in bazı tanımlamalarında Şümünnî'nin yaptığı tanımlardan farklılaştığını da görebilmekteyiz. Örneğin Şümünnî azîz hadisi “وهو ما رَوَاهُ اثْنَانُ = iki kişinin rivayet ettiği”³⁰⁴ şeklinde tanımlarken; İbn Hacer azîz hadisi “وهو الَّا يَرْوِيهِ أَقْلٌ مِنْ اثْنَيْنِ عَنْ اثْنَيْنِ” = ikiden az olmayan kişinin ikiden az olmayan kişiden rivayet etmemesi”³⁰⁵ şeklinde ifade etmiştir. İki tanım arasında delalet ettiği mana itibari ile bir fark görülmekle birlikte Şümünnî'nin tanımı meşhur hadisin ardından ortaya konulduğu düşünüldüğünde bu fark azalmaktadır. İbn Hacer'in ortaya koyduğu tanım azîz hadisin muhtevasına daha uygundur. Zira azîz hadiste bir tabakada en az iki kişiden rivayet edilmesi şart koşulmaktadır. Şümünnî'nin ortaya koyduğu tanımda buna direkt olarak delalet eden bir ifade yoktur. İbn Hacer tanımın doğru istikamette olması için yukarıda geçen tanımı koymuştur. Bu örnekten anlaşılacağı üzere İbn Hacer genellikle Şümünnî ile benzer tanımlamalar ortaya koysa da yanlış istikamette gördüğü ibareleri doğru

³⁰⁰ Bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 41; Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 75.

³⁰¹ Bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 44; Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 81.

³⁰² Bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 45; Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 82.

³⁰³ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 44; Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 82.

³⁰⁴ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü 'n-Nazar*, 88.

³⁰⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü 'n-Nazar*, 47.

gördüğü ibare ile değiştirmiştir. Bu durum İbn Hacer'in mukaddimede ortaya koyduğu "evin sahibi evde olanı daha iyi bilir" iddiasına uygun bir düzeltme olarak görülebilir. Görüş beyan etme noktasında İbn Hacer Şümünnî'ye göre daha fazla görüş belirtmiştir denilebilir. İbn Hacer tartışmalı konularda görüş bildirmekten ve bazı âlimleri tenkit etmekten geri durmamıştır. Örneğin mütevâtir haber bahsinde İbn Hacer İbn Salâh'ın hadisler arasında (من كَذَّبَ عَلَيَّ) hadisi dışında mütevâtir hadis bulunmadığına dair iddiasını tenkit etmiştir ve bu durumun İbn Salâh'ın hadislerin tariklerine ve ravilerinin durumlarına az muttali olması sebebiyle ortaya çıktığını söylemiştir.³⁰⁶ Şümünnî ise benzer meseleyi "bazı âlimlerin" görüşü olarak takdim etmiştir ve İbn Hacer gibi bir tenkitte bulunmak yerine İbn Mende'nin bu hadis dışında mütevâtir olan başka bir hadis bulunduğuna dair sözünü delil getirmiştir.³⁰⁷ Şümünnî genel olarak kendi görüşünü belirtmek yerine mütekaddim ulemanın ya da hocalarının sözlerini tartışmada delil olarak kullanmayı tercih etmektedir. Mağripli âlimlerin Müslim'in *Sahîh*'inin kitabının Buhârî'nin *Sahîh*'inden daha üstün olduğu bahsinde Şümünnî kendi görüşünü ortaya koymak yerine hocasının da bu görüşte olduğunu zikretmiştir.³⁰⁸

İbn Hacer diğer âlimlerden ayrıldığı/teferrüt ettiği meselelerde görüş beyan etme ve diğer âlimleri tenkit etme noktasında öne çıkmaktadır. Çalışmamıza üçüncü bölümde İbn Hacer'in teferrüt ettiği meselelere örnek olarak dâhil ettiğimiz "şâz ve münker" ve "müdelles ve müreslü'l-hafî" konuları bu durumu ortaya koyan başlıklar arasındadır. İbn Hacer şâz başlığı altında şâz ve münker hadisi bir tutanları tenkit etmektedir. İbn Hacer şâz hadisi sika ravinin kendisinden daha üstün raviye muhalefeti; münker hadisi ise zayıf ravinin kendisinden daha üstün bir raviye olan muhalefeti olarak tanımlamıştır. İki hadis türünü bir tutanların gaflet içinde olduklarını ifade etmektedir.³⁰⁹ İbn Hacer'in teferrüt ettiği ve diğer âlimleri tenkit ettiği bir diğer mesele de tedlîs meselesidir. İbn Hacer tedlîsi aralarında likâ bulunan ravilere hasrederken, mürselü'l-hafî terimini muasır olan ancak aralarında likâ sabit olmayan ravilere hasretmiştir.³¹⁰ İbn Hacer'in bu kullanımı kendine özgü bir kullanımdır. İbn Hacer ile Şümünnî'ni bu konularda görüşler ve tanımlamalar açısından farklılık arz etmesi

³⁰⁶ İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 45.

³⁰⁷ Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü'n-Nazar*, 78.

³⁰⁸ Bk. Kemaluddin eş-Şümünnî, *Netîcetü'n-Nazar*, 115.

³⁰⁹ Bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 73.

³¹⁰ Bk. İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, 86.

doğaldır. Zira İbn Hacer bu konularda özgün görüşünü asıl metinde ortaya koymaktadır ve Şümünnî İbn Hacer'in asıl metinde ortaya koyduklarını şerh etmektedir. Musannifin asıl metinde özgün olarak ortaya koyduğu bir görüş şerh edilirken musannifin muradına en yakın şekilde ortaya konulmalıdır. Şümünnî de eserinde İbn Hacer'in teferrüt ettiği meseleleri açıklarken İbn Hacer'in daha önceden ortaya koyduğu *en-Nüket* gibi metinlerden istifade etmiştir.

İbn Hacer'in *Nüzhe*'de ortaya koyduğu görüşlerle hadis usulüne dair *en-Nüket* gibi diğer kitaplarındaki görüşler mukayese edildiğinde *Nüzhe*'de ortaya koyduğu bazı görüşlerinin biraz daha muğlak kaldığını görebilmekteyiz. Bir önceki bölümde ziyâdetü's-sikâ başlığında ele alındığı üzere İbn Hacer'in *en-Nüket*'teki görüşleri daha kapsamlı ve açıktır denebilir. Bu durumun ortaya çıkmasında İbn Hacer'in Şümünnî'nin ibarelerinden faydalanmış olmasının etkisi bulunmaktadır. Sonuç olarak, İbn Hacer eserinde tanımlar noktasında Şümünnî'nin eseriyle benzerlikler gösterirken kendi görüşlerini dile getirme noktasında Şümünnî'ye göre sahip olduğu yüksek ilim hasebiyle daha cesur olmuştur. Bununla birlikte hadis usulü terimleri İbn Hacer'den ve Şümünnî'den asırlar önce tanımlanmıştır. Bu iki âlimin bu tanımlardan ve görüşlerden kayıtsız bir metin kaleme alması imkan dâhilinde değildir.

BÖLÜM V

SONUÇ

İbn Hacer el-Askalânî'nin hadis usulüne dair kaleme aldığı *Nuḥbetü'l-Fiker fi Mustalahi Ehli'l-Eser* isimli eseri bu ilimde müstesna bir konumdadır. Hacminin küçük olmasına rağmen hadis usulüne dair ihtiva ettiği geniş bilgiler bu eseri sonraki dönem âlimlerince kendisine çokça müracaat edilen bir başvuru kaynağı haline getirmiştir. Müellifi henüz hayattayken üzerine şerh ve nazım türü eserler kaleme alınmaya başlanan *Nuḥbe* üzerine yapılmış ilk çalışmaların altında Kemâleddîn eş-Şümünnî'nin imzası bulunmaktadır. Şümünnî'nin; *Nazmu Nuḥbeti'l-Fiker* ismiyle nazım türünde, *Netîcetü'n-Nazar fi Nuḥbeti'l-Fiker* ismiyle de şerh türünde birer eseri bulunmaktadır. Şümünnî'nin yazmış olduğu şerh *Nuḥbe*'nin ilk şerhi olma özelliğiyle temayüz etmektedir. Bu şerhin kaleme alınmasında asıl metnin müellifi İbn Hacer öncü olmuştur. Bunula birlikte, *Nuḥbe* üzerine yazılan en önemli şerh yine aynı müellif tartafından ortaya konulmuştur. Araştırmamız *Nuḥbe*'nin ilk şerhi *Netîcetü'n-Nazar* ile en önemli şerhi *Nüzhetü'n-Nazar* eserlerini mukayese etme üzerine yoğunlaşmıştır.

Hadis usulü eserleri arasında büyük kıymeti hâiz *Nüzhetü'n-Nazar* eseri üzerine yapmış olduğumuz çalışmamızda, esasen müellifin “evin sahibi evde olanı daha iyi bilir” sözünü anlamak ve sahip olduğu iddiayı teyit etmek hedeflenmiştir. İbn Hacer'in bu ifadeyi muhtasar olarak kaleme aldığı *Nuḥbetü'l-Fiker*'in ilk şerhi için kullandığı *Sehâvî* tarafından aktarılmaktadır. İbn Hacer, eseri üzerine ilk şerhin yazılmasında öncü olmasına rağmen bu ifadeyle yazılan şerhten memnun olmadığını anlayabilmekteyiz. Hoşnut olmadığı şerhe belli açılardan benzer bir eser ortaya koymuş olması, bu sözü/iddiayı araştırmayı teyit etmeyi gerekli kılmıştır. Çalışmanın başından sonuna kadar ortaya konulan çaba bu sözün/iddianın sağlamasını yapmak içindir. Bu çaba bizi *Nüzhe*'nin telif süreci hakkında bilgi sahibi olma, şerh literatürü açısından konumunu belirleme ve yazıldığı dönemdeki ilmi hayata dair bilgi edinme gibi sonuçlara ulaştırmıştır.

Araştırmanın iki temel kitabından birisi olan *Netîcetü'n-Nazar, Nuḥbe* üzerine yazılan ilk şerh olması ve kapsamlı muhtevası hasebiyle önem arz etmektedir. Bu eserin 2009 senesinde yapılan tahkikli neşri literatürde yaygın bir kanaatin değişmesine sebep olmuştur. *Netîcetü'n-Nazar* eserinin DİA'da ve başka kaynaklarda İbn Hacer'in oğlu Ebü'l-Meâlî Bedreddin'e ait bir şerh olduğu bilgisi yer almaktadır. *Netîcetü'n-Nazar*'ın tahkikli neşrinden sonra bu eserin Şümünnî'ye olan nispeti kesinlik kazanmıştır. Ayrıca çalışmamızın Türkçe yazılmış literatüre katkılarından biri de Kemâleddîn eş-Şümünnî'nin hayatı ve eseri *Netîcetü'n-Nazar*'a dair bilgiler aktarmaktır. Zira Türkçe literatürde Şümünnî'nin hayatı ve eserine dair yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bu isim ve bu eser üzerine araştırma yapacaklar için çalışmamız yön gösterebilir muhtevadadır.

Nuḥbe üzerine yazılan iki önemli şerh eserini mukayese ettiğimiz çalışmamızda, iki eserin muhteva analizi yapılmak suretiyle araştırmanın temel sorularına cevaplar aranmıştır. Muhteva analizi sonucunda elde ettiğimiz bulguların, iki eserin mukayesesi için yön gösterici sonuçlar ortaya çıkardığı değerlendirilmiştir. Çalışmamızla birlikte ortaya çıkan sonuçların daha iyi anlaşılabilmesi için İbn Hacer'de neden bir şerh yazma isteği duyduğunu ortaya koymak gerekmektedir. İbn Hacer'de şu sebeplerden dolayı kendi eseri üzerine bir şerh yazma isteğinin hâsıl olduğu değerlendirilmektedir:

- İbn Hacer, *Nüzhütü'n-Nazar*'ın mukaddimesinde muhtasar eseri *Nuḥbetü'l-Fiker*'de bu ilme yeni başlayanlara eserinin gizli kalmış yerlerini âşikâr etmek ve saklı hazinelerini ortaya çıkarmak için bir şerh yazma isteğinin kendisinde oluştuğunu ifade etmiştir. İbn Hacer'in ifadelerinin zâhirinden anlaşılacağı üzere kendi eserini şerh etmek üzere bir istek oluşmuştur. Eserin görünen telif sebebi budur. Biz araştırmamızda “evin sahibi evde olanı daha iyi bilir” sözünün işaret ettiği maksatları inceleyip ortaya koyduk.
- İbn Hacer'in Şümünnî'nin eserinden önce de bir şerh yazma niyeti bulunmaktaydı. Şümünnî'nin eserine yazmış olduğu şerhin, bu niyetini hayata geçirmekten alıkoymamış olduğu değerlendirilebilir. Araştırmamız neticesinde bu niyete işaret eden somut bir bulgu elde edilmemiştir ancak bu niyet bir ihtimal olarak bulunmaktadır.
- Araştırmamız sonucunda elde ettiğimiz bulgular, İbn Hacer'in Şümünnî'nin yazdığı eseri kendi muradına uygun bulmadığı ve kendi yazdığı eserin muhtevasını

yine kendisinin en iyi bileceği için Şümünnî'nin şerhini uygun gördüğü istikamete koymak istediği söylenebilir.

- İbn Hacer'in yaşadığı dönemde yani Memlûkler döneminde ulema arasında mansıp elde etmek için bir rekabet söz konusuydu. İbn Hacer'in muasırları ile bu türden rekabetler içerisine girdiği bilinmekte ve hatta Aynî ile olan rekabeti meşhurdur. İbn Hacer bu rekabetin bir yansıması olarak kendi eserinin kendisiyle meşhur olmasını istemiş olduğu değerlendirilmektedir. Zira İbn Hacer'in yaşadığı dönemde sahip olduğu ilmi şöhret ve derinlik göz önüne alındığında bu durum ortaya çıkabilmektedir. Eserin telif edilmesine dair yukarıda zikredilen muhtemel sebepleri çalışmamızda ortaya çıkan bulgular ile değerlendirmek bizi daha doğru bir sonuca götürecektir.

Çalışmamızdan elde ettiğimiz bulgular şöyledir:

- İki eserin muhteva analizi sonucunda İbn Hacer'in kendi metnini oluştururken Şümünnî'nin ibarelerinden istifade ettiği görülmektedir. Bazı yerlerde Şümünnî'nin ibarelerini birebir kullanırken bazı yerlerde Şümünnî'nin ibarelerini kısaltarak kullandığını görmekteyiz. Ayrıca İbn Hacer'in Şümünnî'nin ibarelerini özetleyerek metnine dâhil ettiği kısımlar da görülmektedir. Üçüncü bölümde bu ve benzeri durumların örnekleri detaylıca incelenmiştir.
- İbn Hacer, bazı kısımlarda Şümünnî'nin ibareleriyle konuştuğu için diğer eserlerinde ortaya koyduğu görüşlerle ve üslupla farklılık göstermektedir.
- İki eser genel olarak göz önünde bulundurulduğunda İbn Hacer'in Şümünnî'nin eserinin istikametinde çok fazla değişiklik yapmadığı anlaşılmaktadır.
- Gerekli gördüğü yerlerde müdahale eden İbn Hacer, genellikle Şümünnî'nin zikrettiği örnekleri ve bazı meseleleri çıkararak müdahalede bulunmuştur. Bunun sebebi olarak da daha kısa ve öz bir eser ortaya koyma isteği daha ağır basmaktadır.
- Şümünnî'nin eseri de kendinden önceki eserlerden bigâne kalınarak kaleme alınmış değildir ve diğer eserlerle benzerlikler arz etmektedir.
- Şümünnî, İbn Hacer'in teferrüt ettiği meselelerde İbn Hacer'in hadis usulüne dair önceden kaleme aldığı eserlerinden istifade etmiştir. Bu durumlarda İbn Hacer Şümünnî'nin yazdıklarından değil; Şümünnî İbn Hacer'in eserlerinden istifade etmiştir.

- İbn Hacer, Şümünnî'nin yazdığı eserde yapısal değişiklikler gösterecek kadar farklı bir eser ortaya koymamıştır.
- İbn Hacer'in Şümünnî'nin yazdığı şerhi beğenmediğini ifade ederek kaleme aldığı şerhte ortaya koyduğu farklılıklar, Şümünnî'nin şerhini tamamıyla düzelttiği ve olması gereken istikamete koyduğu düşüncesini doğurmamaktadır. Araştırmamızda elde ettiğimiz bulgular buna işaret etmektedir.

Çalışmamıza konu ettiğimiz iki şerh eseri bize o dönemdeki şerh yazım kültürü hakkında bilgi verebilmektedir. O dönemdeki eserler arasında benzerlikler söz konusu olabilmektedir. Zira ilmi faaliyetler bir sadaka-i câriye olarak telakki edildiği için günümüzdeki manası ile bir akademik yazım kültürünün varlığından söz etmek zordur. Bu bağlamda İbn Hacer'in Şümünnî'nin ibarelerinde faydalanması doğal bir durum olarak da görülmelidir. İbn Hacer kendi görüşlerini satır aralarında ifade etmiş; kendi birikimini ve görüşlerini buralarda yansıtmıştır ancak bu durum iki eser arasında anlamlı bir farklılık olarak değerlendirilmemektedir.

Çalışmamız boyunca İbn Hacer'in "kendi eserimde olanı ben daha iyi bilirim" iddiasıyla kaleme aldığı şerh eserinde beğenmediğini ifade ettiği bir eserle neden benzerlikler gösterdiği sorusuna cevap aradık. Çalışmamızın ikinci bölümünde ortaya konulan iki müellifin hayatları ve o dönemin sosyal, siyasal ve ilmi yapısı bu sorunun cevaplarını aramada bize bir çerçeve sunmaktadır. Tezin omurgasını oluşturan üçüncü ve dördüncü bölümde iki eserin mukayesesi neticesinde ortaya çıkan bulgular bize bazı sonuçlar ifade etmektedir. Netice olarak şu ifade edilebilir; iki müellifin yaşadığı çağdaki ilmi rekabet ve ilmi hayatın siyasetteki rolü beraber değerlendirildiğinde İbn Hacer'in kendi eserinin kendi ismiyle anılması istediği tezi güçlenmektedir. Ortaya çıkan bulgular iki eser arasında anlamlı bir farklılığın olmadığını bize göstermektedir. Bunun yanı sıra, İbn Hacer'in Şümünnî'nin eserinden farklı olarak ortaya koyduğu ve kendi metni açısından daha uygun gördüğü düzeltmeleri de göz ardı edemeyiz. Bu iki durum beraber değerlendirildiğinde İbn Hacer'in Şümünnî'nin eserindeki bazı yanlış gördüğü şeyleri düzelttiği ve kendi eserinin yine kendi ismiyle bilinmesini istediğini nihai olarak beraber zikredilebilir.

Çalışmamızda, *Nuhbetu'l-Fiker* üzerine müellifi İbn Hacer tarafından yazılan ve hadis usulüne dair en önemli eserlerden biri olan şerhi *Nüzhetü'n-Nazar fi tavzîhi Nuhbeti'l-*

fiker ile Şümünnî'nin yazdığı şerh olan *Netîcetü'n-Nazar fî Nuhbeti'l-Fiker*'i mukayese ettik. Bu iki eser arasındaki benzerlikler ve farklılıklar üzerinden *Nüzhe*'nin telif edilme sebebini ve şerh literatüründeki yerine işaret ettik. *Nüzhe*'nin dayandığı kaynaklardan biri olan *Netîcetü'n-Nazar* ile münsabetini inceledik. Çalışmamızın literatüre katkıda bulunmasını ve bu alanda yapılan çalışmalara yol göstermesini Allah'tan niyaz ederim.

KAYNAKÇA

- Abdussettâr, eş-Şeyh. *el-Hâfız İbn Hacer el-Askalânî Emîr'ul-Mu'minîne fi'l-Hadîs*. Dîmeşk: Dâru'l-Kalem, 1. Basım, 1992.
- Apaydın, H. Yunus. "Mütevâtir". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 32/208-211. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Arslan, Ali. "Hadis Usûlü-Mantık İlişkisi (Nüzhetü'n-Nazar Özelinde)". *Amasya İlahiyat Dergisi* 13 (30 Aralık 2019), 115-141. <https://doi.org/10.18498/amailad.554221>
- Aydınlı, Abdullah. "Şâz". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 38/385. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Başoğlu, Tuncay. "Sebr ve Taksim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/255-256. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- el-Bikâî, İbrahim b. Hasan. *Unvânü'z-Zamân fi Terâcimi's-Şüyûh ve'l-Akrân*. thk. Hasan Habeşî. 1 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi ve'l-vesâiki'l-Kavmiyye, 2001.
- Celâluddîn es-Süyûtî. *Hüsnü'l-muhâdara fi ahbâri Mısr ve'l-Kâhire*. thk. İbrahim Muhammed Ebu'l-Fazl. 2 Cilt. Halep: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, 1967.
- Celâluddîn es-Süyûtî. *Nazmu'l-'İkyân fi 'Ayâni'l-'Ayân*. thk. Philip Hitti. New York: el-Matb'atu'l-Sûriyyetu'l-Emerikiyyu, 1927.
- Celâluddîn es-Süyûtî. *Buğyetü'l-vu'ât fi tabakâti'l-lugaviyyîn ve'n-nühât*. thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim. 2 Cilt. Halep: Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1. Basım, 1964.
- Çakan, İsmail Lütü. *Hadis Usûlü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 28. Basım, 2012.
- Efendioğlu, Mehmet. "Şerh". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/559-560. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Engin, Sezai. "Hadis Literatüründe Hâşiyeler: Nuhbetü'l-fiker ve Nüzhetü'n-nazar Üzerine Yapılan Hâşiyeye Çalışmaları Bibliyografyası" 1/1 (2015), 77-98.
- Engin, Sezai. *Hadis Şerh Geleneğinde Hâşiyeye ve Ta'likalar*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2. Basım, 2021.
- Erdoğan, Tunahan. "Hadis Usûlü Literatüründe Yerleşik Bir Kabulün Tenkidi: İbn Hacer'in Nuhbetü'l-Fiker'i". *Turkish Academic Research Review* 1/1 (15 Aralık 2016), 49-59. <https://doi.org/10.30622/tarr.335277>

- Erul, Bünyamin. “Tedlîs”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 40/262-264. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Hâkim, en-Nisâbüri. *Ma’rifetü ’Ulûmi’l-Hadîs ve Kemmiyyeti Ecnâsihâ*. thk. Ahmed b. Fâris es-Selûm. 1 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2003.
- İbn Hacer, el-Askalânî. *el-Mecma’u’l-Müessis li’l-Mu’cemi’l-Müfehris*. thk. Yusuf Abdurrahman el-Mar’aşlî. 1 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1992.
- İbn Hacer, el-Askalânî. *en-Nüket ’alâ Kitâbi’bni’s-Şalâh*. thk. Rab’î b. Hâdî ’Umeyr. 2 Cilt. Medine: el-Câmiatü’l-İslamiyye, 1984.
- İbn Hacer, el-Askalânî. *Hadis Istılahları Hakkında Nuhbetü’l-Fiker Şerhi*. çev. Talat Koçyığıt. Ankara: AÜİF Yayınları, 1971.
- İbn Hacer, el-Askalânî. *Hadis Usûlü Hadis Ehlinin Istılahları Hakkında Nuhbetü’l-Fiker Şerhi*. çev. Abdullah Samed Afaracı. Ankara: İ’tisam Yayınları, 1. Basım, ts.
- İbn Hacer, el-Askalânî. *Nüzhetü’n-Nazar fî Tavzîhi Nuhbeti’l-Fiker*. 1 Cilt. Şam: Dâru’l-Minhâc, 1. Basım, 2019.
- İbnü’s-Salâh, eş-Şehrezûrî. *M’arifetü Envâ’i ’Ulûmil-Hadîs (Mukaddimetü İbni’s-Salâh)*. thk. Nurettîn İtr. 1 Cilt. Suriye: Dâru’l-Fikr, 1986.
- İbrahim b. Nûr, Seyf. “Nuhbetü’l-Fiker li’l-Hafız İbn Hacer Dirâsât ’anha ve’an Menhecîha”. *Mecelletü’l-Câmiâtü’l-İslâmiyye* 1/128 (2004), 121-193.
- Kandemir, M. Yaşar. “Heysemî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 17/292-293. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Kandemir, M. Yaşar. “İbn Hacer al-Askalânî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 19. Ankara: TDV Yayınları, 1999.
- Karacabey, Salih. “Ziyâdetü’s-Sika”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 44/486-487. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Kâtip Çelebî. *Keşfü’z-zunûn ’an esâmi’l-kütüb ve’l-fünûn*. thk. Kilisli Muallim Rifat, Şerefeddin Yaltkaya. 2 Cilt. İstanbul: Dâru İhyâ-i Turâsi’l-’Arabi, 1941.
- Kaya, Mesut - Sezai Engin (ed.). *İslâm İlim Ve Düşünce Tarihinde Şerh Geleneği*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2020.
- Kazan, Tahsin. *İbn Hacer el-Askalânî’nin (ö. 852/1448) Hadis Usûlündeki Özgünlüğü*. Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Kemaluddin, eş-Şümunnî. *Netîcetü’n-Nazar Fî Nuhbeti’l-Fiker*. thk. İntisâr Kîys Muhammed Nâif al-Kîysî. Dımaşk: Dâru’l-Kelimi’t-Tayyib, 1. Basım, 2009.

- Kettânî, Muhammed b. Ca'fer. *er-Risâletü'l-Müstetrafe li-Beyâni Meşhûri Kütübi's-Sünneti'l-Müşerrefe*. thk. Muhammed el-Muntasır. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 5. Basım, 1993.
- Koçyiğit, Talat. *Hadîs Usûlü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 12. baskı., 2013.
- Muhammed, Ebu Zehv. *Hadîs ve Hadîsçiler*. çev. Selman Başaran, M. Ali Sönmez. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2016.
- Muhammed Nâif, İntisâr Kîys al-Kîysî. "Mukaddime". *Netîcetü'n-Nazar Fî Nuhbeti'l-Fiker*. Şam: Dâru'l-Minhâc, 2009.
- Nadir b. es-Sennûsî, Amrânî. *Karâinü't-tercîh fi'l-mahfûz ve 'ş-şâz ve fi ziyâdeti's-sıka 'inde'l-hâfiz İbn Hacer fî kitâbih fethi'l-bârî*. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2010.
- Nureddin, 'Itr. "Mukaddime". *Nüzhetü'n-Nazar fî Tavzîhi Nuhbeti'l-Fiker*. Şam: Dâru'l-Minhâc, 2019.
- Sakallı, Talat. "İbn Kutluboga". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Sarı, Necmi. "HADİS USÛLÜNÜN ZİRVE İSMİ: İBN HACER el-ASKALÂNÎ". *The Journal of Academic Social Science* 47/47 (26 Ağustos 2019), 533-563. <https://doi.org/10.16992/ASOS.12407>
- Sehâvî, Şemseddîn. *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1992.
- Sehâvî, Şemseddîn. *el-Cevâhir ve 'd-Dürer fî Tercemeti Şeyhi'l-İslâm İbn Hacer*. thk. İbrahim Bâcis Abdulmecid. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1999.
- Şâkir Mahmûd, Abdu'l-Mun'im. *İbn Hacer el-Askalânî Musannefâtuhû ve Dirâsetun fî Menhecihî ve Mevâridihî fî Kitâbi'l-İsâbe*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997.
- Şeker, Necmeddin - Kiliç, Abdurrahman. "Hadis Usûlü Şerhçiliği: Süyûtî Örneği". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. <https://doi.org/10.35209/ksuifd.1062947>
- Şimşek Öztürk, Betül. *İbn Hacer El-Askalânî'nin (v. 852/1449) Hadis Usûlcülüğü*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Uğur, Mücteba. *Hadis İlimleri Edebiyatı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1. baskı., 1996.
- Yücel, Ahmet. *Hadis usûlü*. İstanbul: İFAV, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 12. baskı., 2014.

Tomar, Cengiz. “Sehâvî, Şemseddin”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 36/313-316. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Türcan, Zişan. *Hadis Şerh Geleneği Doğuşu, Gelişimi ve Dönüşümü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2. Basım, 2020.

Yiğit, İsmail. “Memlükler”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 90-97. İstanbul: TDV Yayınları, 2004.

Zerkeşî, Bedreddin ez-. *en-Nüket ‘alâ Muqaddimeti İbni’ş-Şalâh*. thk. Zeynel’Abidîn Ferrîc. 2 Cilt. Riyad: Mektebetü Evdâu’s-Selef, 1998.

ÖZGEÇMİŞ

Ad ve Soyad:

Muhammed Enes Güzel

Eğitim:

2015-2020 İlahiyat Lisans, Marmara Üniversitesi, Türkiye

2020-2023 Temel İslam Bilimleri Yüksek Lisans, İbn Haldun Üniversitesi,
Türkiye